

Maandblad van Oud-Utrecht 1964

<https://hdl.handle.net/1874/9889>

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN
TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD
EN DE PROVINCIE UTRECHT

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG

1964

UITGAVE VAN DE VERENIGING

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 1 / JANUARI 1964

DE STENEN SPREKEN

In het aspect van de oude stad Utrecht — dat is de stad binnen de singels — overheerst voor de oppervlakkige toeschouwer toch wel de 19de eeuw. Werven, Domtoren, een aantal kerken, hier en daar een opvallend groot, in oudere trant gebouwd huis mogen dan al getuigen van een veel verder terugliggend verleden, kenners van het oude Utrecht mogen dagelijks het middeleeuwse stratenplan herkennen —, wie niet geleerd heeft (zich zelf geleerd heeft) de stad met aandacht en genegenheid te bekijken, blijft aan de buitenkant hangen en ziet niet veel meer dan etalages en 19de-eeuwse gevels, zo het al niet die van onze eeuw zijn.

Men late zich echter niet misleiden. In heel veel gevallen zijn inderdaad niet meer dan gevels zichtbaar, is het niet meer dan façade. Verreweg de meeste panden in onze drukste straten zijn, hoe zij zich ook de voorbijganger presenteren, in wezen, in constructie nog middeleeuwse huizen, middeleeuwse *stenen* huizen wel te verstaan. Houten huizen uit die eeuwen, — zelfs die hadden doorgaans slechts een houten gevel, terwijl het gebouw zelf van steen was — hebben we in Utrecht niet meer.

Naar die stenen, middeleeuwse wereld om ons heen, heeft ir. C. L. Temminck Groll, de secretaris van Oud-Utrecht, een diepgaand onderzoek ingesteld, dat resulteerde in een uitvoerig proefschrift 1),

1) C. L. Temminck Groll, *Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere noordeuropese steden. 's Gravenh. 1963. 181 blz., met 2 kaarten, 20 platen foto's en talloze tekeningen (f 15,-).*

voor een commissie uit de senaat van de Technische Hogeschool te Delft op 12 december 1963 verdedigd.

Het gaat daar in Delft heel wat minder stijlvol toe dan bij utrechtse promoties en in de afdeling Bouwkunde zijn proefschriften uiterst zeldzaam. Desondanks (wat het eerste betreft) en des te meer (wat het tweede aangaat) gaf het de talrijk-aanwezige vrienden en vakgenoten bijzondere voldoening, dat de senaat schr. het doctoraat „met lof” verleende.

En alsof het daar niet bij blijven mocht: op 21 december ontving dr. ir. Temminck Groll op de jaarvergadering van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam de Carel van Manderprijs, enkele jaren geleden in het utrechtse Kunsthistorisch Instituut ingesteld. Een dubbele gelukwens dus!

Toen ir. Temminck Groll in 1957 naar Utrecht kwam om daar hoofd te worden van de onderafdeling Monumentenzorg van de Dienst van Openbare Werken, zal hij wel niet exact vóór zich hebben gezien, wellicht zelfs niet eens vermoed hebben, dat het einde van zijn utrechtse tijd door een proefschrift over dit onderwerp zou gemarkeerd worden.

Zijn functie bracht hem van het begin af aan in aanraking met een steeds groter aantal utrechtse huizen, waarvoor minstens zijn oordeel en dikwijls zijn werkzaamheid werd gevraagd. In, op, boven, onder, voor, achter heeft hij die huizen bekeken, opgemeten, op hun oude structuur onderzocht en geleidelijk aan, zo moet het wel geweest zijn, begonnen zij hem hun wezen te openbaren, hun leven te vertellen, een verhaal waarvoor niet ieder het gehoor heeft, maar de architect oor en oog, compositie- en maatgevoel.

Vanzelf groeide de waarneming aan tot inzicht, tot het constateren van typen, van groeperingen en verwantschappen, van „familieverband” tussen al die stenen huizen van de 13de tot, ruim genomen, de 16de eeuw. De scherpe opmerkingsgave, die hem ook op vacantiereizen allesbehalve in de steek laat, maakte het zelfs mogelijk verband te leggen en verschil of gelijksoortigheid in structuur en bouwwijzen vast te stellen met huizentypen in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Zo werd het terrein van onderzoek steeds breder en belangrijker.

Er was al eerder over utrechtse huizen geschreven. Muller heeft in 1911 zijn „Oude huizen te Utrecht” uitgegeven, vergezeld van afbeeldingen en gevelconstructies, dat toen een baanbrekend werk mocht heten en nog altijd een belangrijke en gezochte publicatie is.

Muller echter was archivaris, geen architect. Zijn uitgave beperkt zich tot de opvallende, monumentale gebouwen nog in wezen of hem van afbeeldingen bekend. Hij kon daarover vertellen alsof hij er in gewoond had. De wordingsgeschiedenis en vooral de vroegere bewoners hadden zijn volle aandacht en aan de hand van oude tekeningen wist hij bij benadering aan te geven, hoe de gevels er hadden uitgezien. Maar over plattegronden en constructies kon hij niets mee-

delen; hij was geen architect zei ik al. En belangstelling voor het minder opvallende, het gewone, het kleine woonhuis ontbrak hem ten emale.

Het proefschrift van Temminck Groll heeft een ander uitgangspunt en bedoeling, namelijk een bijdrage te leveren tot de kennis van het woonhuis in de middeleeuwen: „In eerste instantie is er gezocht naar de vormen, waarin de middeleeuwse stenen stadshuizen zich manifesteerden en naar relaties tussen de verschillende groepen waarin deze kunnen worden verdeeld.”

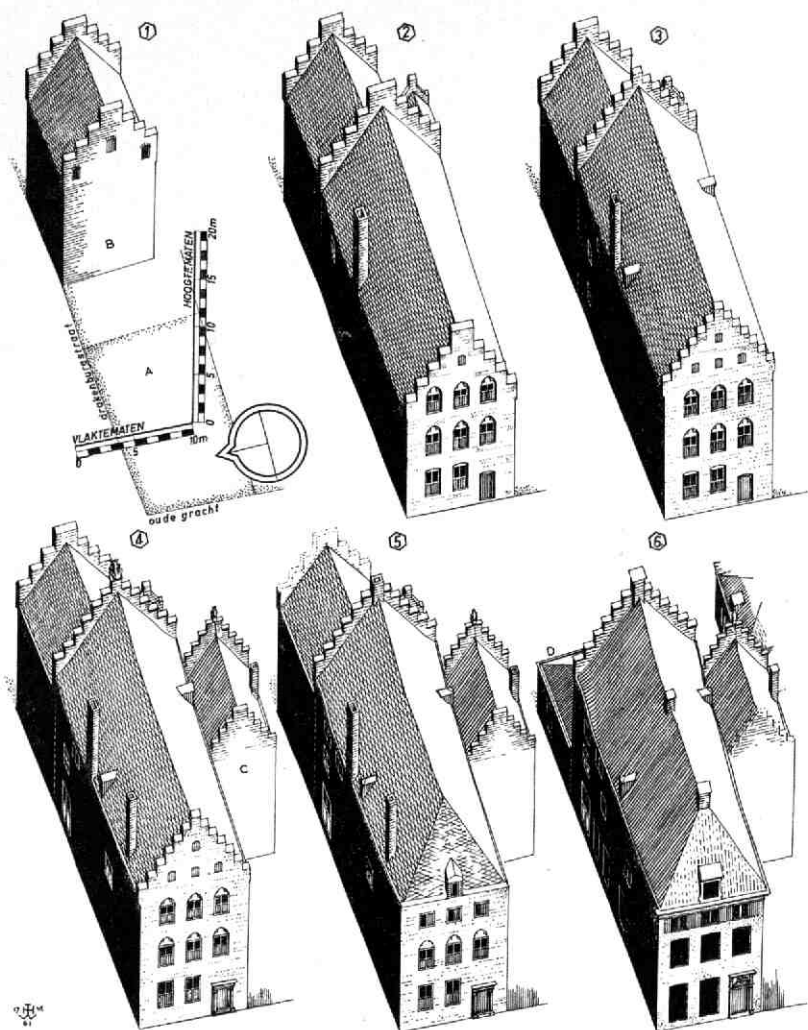
Al spreekt het niet altijd terstond duidelijk, in wezen is onze binnenstad in structuur en naar nu blijkt, zelfs in de materie in hoofdzaak nog een middeleeuwse stad, en: „de middeleeuwse stad als geheel mag wel tot de beste, de meest verrassende voortbrengselen van het menselijk scheppingsvermogen gerekend worden. In het bijzonder geldt dat voor de gotische stad als wereldlijke tegenstelling van de allang als een hoogtepunt erkende gotische kathedraal.” „De namiddeleeuwse stadsplannen tonen wel zeer mooie onderdelen (grachten, pleinen), maar ze missen de rijke scala van elementen en daardoor de menselijkheid en dus de „bewoonbaarheid” van die uit de tijd der gotiek.” Schr. stelt hier, in een noot, zelfs met zekere vreugde de vraag: „Schuilt er in de aantrekkelijkste der hedendaagse stedenbouwkundige ontwerpen niet dikwijls iets, dat aan die van de middeleeuwen herinnert?”

Na de inleiding, waarin deze en dergelijke beschouwingen voorkomen, volgen veertien hoofdstukken, ieder aan een ander type huis gewijd. Ze lopen van „de woontorens en de daaraan verwante gebouwen” tot aan „de onzelfstandige eenlaagshuizen, de kameren.” Van ieder type worden de in Utrecht voorkomende huizen beschreven naar ligging, hoofdmaten, datering e.d., gevolgd door vermelding van dergelijke percelen in andere nederlandse steden en andere noordwesteuropese landen; van vele is een kleine, schetsmatige tekening en soms een foto opgenomen. Wat een werk moet dit tekenwerk alleen al geweest zijn!

Wat de tekst aangaat —, als men nieuwsgierig naar het boek grijpt om nu eens haarlijn te weten te komen hoe het met dat verborgen stenen Utrecht gesteld is, zal menigeen eerst wat afgeschrikt worden. De schr., een typische vertegenwoordiger van de b-wetenschappen, heeft nl. met formules gewerkt om „zijn” huizen te beschrijven. Men went daar echter aan, wanneer men enige malen de lijst van afkortingen gebruikt heeft en het boek niet ter zijde heeft gelegd omdat het geen journalistiek is. Men zou van de schr. kunnen zeggen, wat Vondel over Erasmus schreef:

Hij heldert met der tijd.

Intussen wordt er overigens gewone taal gebruikt en vallen interessante opmerkingen geregeld op. Ik denk bijvoorbeeld aan de poging tot verklaring van het voorkomen van huizen met Groot- en Klein-aangeduid (Groot Fresenburch—Klein Fr., Groot Drakenburch—Klein

*Het huis Groot Drakenburch, Oude Gracht 114 - thans in restauratie -
in verschillende fasen*

- 1 A Voorterrein waarop kennelijk reeds een oud (houten?) huis heeft gestaan.
- 1 B Oudste stenen huis.
- 4 C Klein Drakenburch.
- 6 D Tuinhuis, 18de eeuw, ter plaatse van het afgebroken achterhuis.
- 6 E Bergplaats 18de eeuw.

Tekening: Th. Haakma Wagenaar.

Drakenburch etc. blz. 48), aan de opmerkingen over het nog altijd niet geheel verklaarde ontstaan van de werven (blz. 138), even eigen en karakteristiek voor de stad Utrecht als de rows voorr Chester en de galerijen voor Münster, over de voorschriften van het stadsbestuur om rieten daken door hard dak te vervangen e.d.

Wie met aandacht en geduld in het boek bladert en leest, vindt er allerlei belangwekkende zaken. De hoofdverdienste ligt mijns inziens echter in de documentatie. Documentatie namelijk van alle op het ogenblik nog geheel of gedeeltelijk bestaande middeleeuwse stenen huizen, hun type, hun structuur, hun uiterlijk.

In het laatste hoofdstuk (Overzicht en gevolgtrekkingen) wordt een beschouwende samenvatting gegeven. De echte liefhebber van het oude Utrecht schaft zich dit boek aan. Het zal nooit herschreven kunnen worden, want nog meer dan in zijn dagen geldt de verzuchting van Violette-le-Duc: „ces vieilles habitations disparaissent comme les feuilles en automne”.

J. W. C. van Campen

HEES EN DEN DOLDER

De recente vondsten van bevolkingsresten bij het graafwerk voor de verkeerstunnel achter het station Den Dolder geven aanleiding tot een „naschrift” bij de bijdrage over Fornhese, Hees en de Nonnengroepen, die ik indertijd voor dit maandblad schreef. (Zie Oud-Utrecht januari 1957).

Niet alleen zijn bij dit graafwerk veel scherven en een Jacobakannetje gevonden, maar zelfs enkele zogenaamde kloostermoppen die men hier oppervlakkig beschouwd niet zou verwachten.

Wanneer wij bedenken dat wij hier vlakbij de Hezer Eng zijn, op het gebied van het oude Overheze, (in 1307 genoemd) dan rijst sterk het vermoeden dat wij hier ook het in 838 genoemde Hees (Maris: Eemnes, blz. 16) moeten zoeken, dat we met een oude vestiging te doen hebben en dat deze vrij belangrijk was, met een kapel of kerkje.

Bij wat ik in die bijdrage over Den Dolder schreef kan ik ook nog een en ander aantekenen. In de Inventaris van het archief der provincie Utrecht I, door dr. P. J. Vermeulen, vond ik nog een Otto van Dolre, anno 1287. Is het nu erg gewaagd te veronderstellen dat dit geslacht zetelde op een latere ridderhofstede en dat deze stond op de plaats van het tegenwoordige Prins Hendriksoord? Blijkens het „Compas” van de kaart van Ottens van het Gooi (\pm 1730) kon men toen van de Tafelberg bij Blaricum af Den Dolder zien liggen, allicht een toren dus. De kaart van de Oosterspoorweg door het Gooiland e.o. van 1874 plaatst Den Dolder juist op deze plek, en ook J. B. Christemeyer, in Landelijk schoon in het sticht van Utrecht, 1836, bevestigt dat men hier het oude Den Dolder moet zoeken (blz. 17-18). Maar De Roy, op zijn kaart van Seyst, 1677 (door de

Van de Poll-stichting herdrukt) brengt ons nog een stapje nader tot de *oorsprong* van de naam, die hij even ten zuiden plaatst van de 300-roeden-laan, even ten noorden waarvan de zogenaamde Vis-kom ons het gewenste etymon verschaft, namelijk een diep gelegen plas.

Het nabije heuveltje, beschouwd in verband met de diepte van de kom, maakt het mijns inziens waarschijnlijk dat deze een oorspronkelijk natuurlijke kuil is, ontstaan door afsmelten van een zware ijsklomp na een ijstijd, maar dat men, toen het grondwater hier daalde door afvening en het graven van wijken of weteringen of griften, ten behoeve van schapenwas en veedrenking deze mis-schien herhaaldelijk, heeft uitgediept.

Ten slotte een „peccavi”. Ik pleitte indertijd voor een localisatie van Everekesdorp (Vermeulen nr. 436: Everixdorpe) op de plaats van het voormalige fort Voordorp. Mej. drs. C. Dekker was nu zo vriendelijk mij te verwijzen naar J. J. Dodt van Flensburg: Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis dl. III, blz. 117, waaruit men concluderen mag, in verband met de topografische kaart, dat Everekesdorp vlakbij het voormalige fort De Klop, onder Achttien-hoven moet worden gezocht.

Weliswaar geeft de topografische kaart de namen der voormalige forten niet, maar ik geloof mij niet te vergissen als ik dit fort onder Achttienhoven De Klop noem. De kaart geeft daar een gesloten hoogtelijn met een akkerperceel tussen weilanden. Kennelijk een oude „donk” (diluviale opduiking) of woonterp, of combinatie van beiden; heel aannemelijk voor een zeer oud dorp temidden van oud veenlandschap.

M. Raven

AUBADE IN ZUID-TIROL VOOR J. WAGENAAR

Bij de inventarisatie van het archief van de Muzikale Kring te Utrecht, trof ik in de correspondentie van Johan Wagenaar met de secretaris W. H. Kuncken het volgende schrijven aan, dat — mijns inziens — vanwege het zeldzame karakter, aan een breder publiek niet onthouden mag worden. De grote musicus deelt in deze brief, gedateerd 24 juli 1922, zijn indrukken mede over de aubade, die hem en zijn vrouw Dina van Valkenburg gebracht werd, toen zij hun vacantie in de zuid tiroolse plaats Sand-in-Taufers doorbrachten, waar zij hun zilveren huwelijksfeest vierden, 16 juli 1922. Het voornaamste gedeelte laat ik hier volgen:

„Wij hadden gedacht den dag zeer intiem en stilletjes te vieren; 't is echter anders uitgekomen en heel anders ook. 't Is 'n groot feest geworden. Zaterdagmiddag kwamen mijn zwager en schoonzuster in Taufers aan, zij waren ook op reis en kwamen ons bezoeken van Welschnofen uit (bij Bozen). Dat was natuurlijk gezellig en Zondag 's morgens vroeg maakten wij ons bij prachtig weer op

voor een tamelijk groote toer. De toer werd gemaakt en om ruim één uur kwamen wij rood en verbrand door de zon in het dorp terug.

Maar wie schetst onze verbazing!!! Vóór het Hotel, in de kom van het dorp, stond het muziekcors van Sand met zijn directeur. De laatste groette zeer deftig en gewichtig. Troepjes dorpelingen stonden er om heen en ook twee deftige italiaansche gendarmen (deze streek is namelijk bij Italië ingelijfd). Wij werden door den Wirth (die tevens dr. med. in het dorp is) uitgenoodigd om voor het hotel te zitten en daar ving, met een vroolijke goed-gespeelde marsch een aubade aan. Toen de marsch uit was, wilde ik de musici gaan bedanken maar de Wirthin zeide dat er nog meer kwam, dat ik wel kennen zou. En verbeeldt je wat er toen kwam? Een groote fantasie op motieven uit de Ode a/d Vriendschap, uit de Doge, over „Hei 't was in de Mei”, voorts het rooverskoor en het liefdes-duet uit de Doge en tot slot een „Pas-redoublé” over het Dogen-motief.

In het eerst wist ik niet wat ik hoorde; de eerste accoorden kwamen mij bekend voor, maar, daar de inleidende accoorden van de Ode eenigszins veranderd waren, dacht ik aan een toevallige overeenkomst. Maar jawel! daar kwamen de zware triolen van „de hand des tijds” en nu begreep ik dat het een stuk was op mijn motieven gecomponeerd. En natuurlijk wist ik toen ook dadelijk dat v. Anrooy (Peter van Anrooy, B.), die reeds tweemaal hier is geweest, dit alles had voorbereid. Je begrijpt hoe groot onze verrassing en blijdschap was, want *bij* alle leukheid van de fantasie en de landelijke uitvoering der fantasie was het voor ons toch bijzonder treffend dat op *dezen* dag en in zulk een pracht omgeving, een revue werd gegeven over motieven uit mijne meest persoonlijke werken. Mijn geheele jonge tijd ging in den geest voorbij op dit oogenblik, ongeveer zooals bij de revue te Utrecht (De revue was „Saul en David”; zij werd op 18 oktober 1919 in de Schouwburg uitgevoerd bij het afscheid van Wagenaar van Utrecht, B). Bij alle naïviteit in de uitvoering maakte alles toch een grooten indruk; het geheel was wellicht door v(an) A(nrooy) als grappig en aardig bedoeld en er waren ook wendingen waarbij wij het lachen niet konden laten, maar alles bij elkaar genomen was er een „Feierlichkeit” in, die ik niet beschrijven kan.

— Na de fantasie nog een marsch en de Aubade was afgelopen. Ik hield een speech midden in den muzikantenkring en bedankte voor de eer mijne familie, mij en daarmede Holland aangedaan (de Hollanders die vroeger hier nooit kwamen, zijn in Sand welkome gasten) en noodigde het gezelschap uit het „Wohl” van ons en van ons Vaderland te drinken (ik had onderhand al 'n vaatje bier besteld). De „Vorsitsender der Pfarrgemeinde Taufers” kwam ons officieel feliciteeren en daarmede was de plechtigheid afgelopen. Wij naar binnen om in een afzonderlijke eetkamer „en famille” een „Festessen” te genieten.

De Speisezimmer was smaakvol versierd, de tafel eveneens met sparregroen (heele boompjes) veldbloemen en Edelweisz. Dit was

eene attentie van den Wirth en de twee dochters van de oude Wirthin bedienden ons, dit mocht niet door de gewonc „Mädchen” gebeuren. 'sNamiddags was er bloemenfeest (dit was natuurlijk *niet* ter eere van mij) en zat ik alweer tusschen de muzikanten en dronk wijn met hen. Ik zal verder maar zwijgen over den lof die mij en v. Anrooy werd toegezwaaid. — Wij hadden nooit gedacht zóó ver van huis zoo'n fuif te hebben.” *C. A. J. Bastiaenen*

„DE UTRECHTSCHÉ DOM” TE GOUDA

Op zijn speurtochten naar gevelstenen en uithangborden beperkt de heer A. G. Ubaghs zich reeds lang niet meer tot stad en provincie Utrecht. Ons maandblad heeft al vele malen geprofiteerd van zijn nasporingen en ook van de foto's die hij van de diverse objecten maakte. Het land verder doorgaande trof hij reeds menigmaal een uithangteken of steen aan die op Utrecht betrekking heeft.

Zó te Gouda, waar hij op de Lange Tiendeweg aan een café het uithangbord „De Utrechtsche Dom” vond. Gaarne publiceren wij hieronder een foto van dit bord, en ook de gegevens die de heer Ubaghs in een gesprek met de caféhouder, de heer W. Erberveld verkreeg.

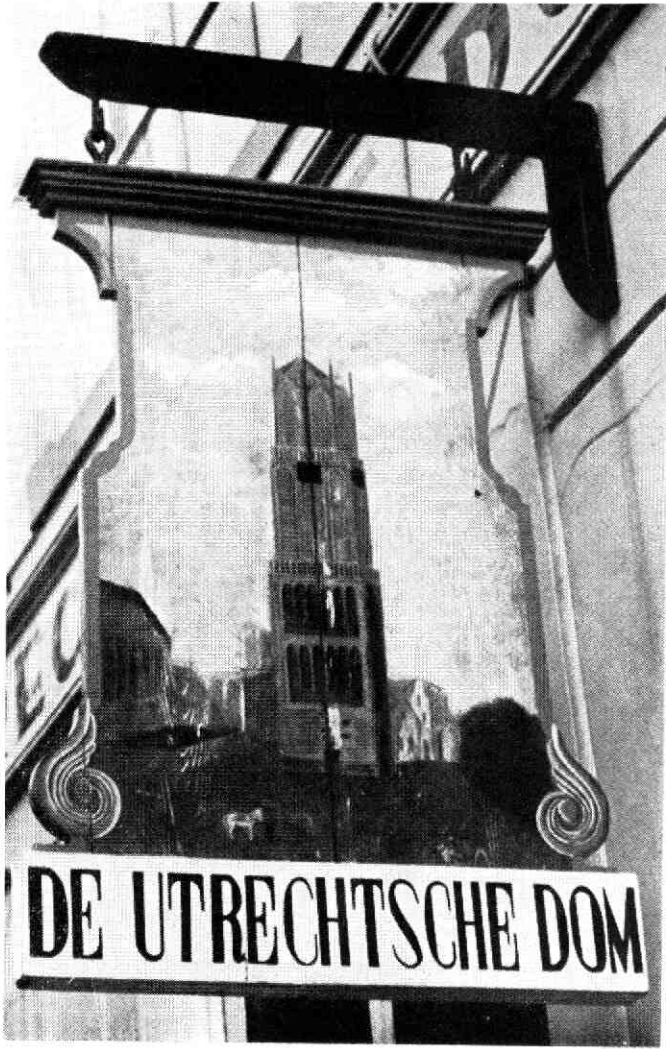
De oudste gevonden vermelding waarin de benaming „De Utrechtsche Dom” voor het huis op de hoek van Lange Tiendeweg en Geuzenstraat voorkomt, dateert van 1753. Minstens twee eeuwen is deze naam dus al op de Tiendeweg bekend en zeker nog wel langer, want in de vermelding wordt tevens gezegd dat dit huis vanouds zo geheten werd.

Niet zo lang, maar toch al een respectabele tijd, is het pand in eigendom bij leden van hetzelfde geslacht, namelijk dat van de familie Erberveld. In 1874 kocht Leonardus Erberveld, bouwman te Gouda, twee huizen met een stal van Johannes van der Bijl, die van beroep stalhouder was.

In de omschrijving van deze bezittingen kwam later wel enige wijziging: huis, stal, koetshuis en erf, hetgeen een gevolg was van diverse veranderingen, die in het complex werden aangebracht. Deze zijn niet meer geheel na te gaan, maar wel is gevonden, dat de bouw van het hotel geschiedde in 1875, zodat dit in zijn huidige vorm van dit jaar dateert.

Vroeger was er op marktdagen in en rondom „De Utrechtsche Dom” een drukte van belang. De boeren uit de omgeving, die met paard en wagen hun waren ter markt brachten, spanden op de markt aangekomen hun paarden uit, en brachten die naar de stallen van „De Utrechtsche Dom” of naar een andere uitspannerij in de stad.

Er waren er wel vier of vijf, waarvan de meesten waren gelegen in de nabijheid van de stadspoorten. Zo ook de uitspannerij van de heer

Erberveld, die reeds de derde is van het geslacht Erberveld dat „De Utrechtsche Dom” in eigendom heeft.

Deze uitspannerij ligt vlak bij de Tiendewegspoort die, evenals alle andere poorten van de stad Gouda, reeds lang geleden is afgebroken. Deze poort bevond zich aan de utrechtse kant van Gouda.

De boeren, die er hun paarden kwamen stallen, waren afkomstig uit: Krimpen, Ouderkerk, Gouderak, Stolwijk, en uit vele andere dorpen uit die streek, ook wel uit utrechtse contreien.

De markturen werden door de boeren tevens benut om hun paar-

den opnieuw te laten beslaan. Dit gebeurde dan bij een hoefsmederij welke naast of tegenover zo'n uitspannerij gelegen was. Een paar huizen voorbij „De Utrechtsche Dom” was de hoefsmederij van Slangen. Nu worden daar geen paarden meer beslagen. Deze smederij is uitgegroeid tot een constructiewerkplaats. Nog steeds van Slangen.

Werden er vroeger, op drukke marktdagen wel zestig paarden bij de heer Erbeveld gestald, dit aantal bedraagt nu nog maar vijftien per marktdag.

Het uithangbord „De Utrechtsche Dom” hangt thans weer uit aan de Lange Tiendeweg. Net als vroeger, voor twee- of misschien wel driehonderd jaar. Het bord was sinds lang aan het Goudse stadsmuseum uitgeleend. Daar was het al die tijd in depot en, volgens de heer Erbeveld, door allerlei oorzaken nogal beschadigd. Twee jaar geleden heeft hij het teruggevraagd en door een vakkundig schilder laten repareren en bijwerken.

„De Utrechtsche Dom” is een der mooiste van de weinige nog bewaard gebleven uithangborden in Nederland.

A. G. Ubaghs

N.B. Vermoedelijk zal men achter „De Utrechtsche Dom” geen directe verbinding met de stad Utrecht behoeven te zoeken. Namens van herbergen, vooral in de nabijheid van stadspoorten, roepen graag verder gelegen streken of steden in de verbeelding op („Die Poit van Cleve” e.d.). Een utrechts voorbeeld was „De Gelderse Blom” op het Ledig Erf.

Red. O.U.

In het winkelpand Amsterdamsestraatweg 290, te Utrecht, waarin momenteel een slagerij is gevestigd, treft men de hierbij afgebeelde steen aan met opschrift „Het gilde Ondiep”. Weet niemand wat daarvan de betekenis kan zijn? Was het mogelijk een winkeliersorganisatie of een woningbouwvereniging? Ter plaatse kon men hierover geen inlichtingen verschaffen.

G. ten Doesschate, De Utrechtse Universiteit en de geneeskunde 1636-1900. Nieuwkoop 1963, 180 blz., met afb. en portr. (f 28,—).

Een aardig boek over de geneeskunde aan de Utrechtse universiteit, grotendeels in de vorm van beschrijvingen van de wetenschappelijke opvattingen en doceermethoden der afzonderlijke hoogleraren, gekruisd met anecdoten uit collegezaal en kliniek.

Bij de stichting der universiteit was er één hoogleraar in de medicijnen, Willem van der Straten aan wie twee jaar later Regius werd toegevoegd, die het onmiddellijk aan de stok kreeg met de autocraat Voetius van de theologische faculteit. In 1649 komt er nog een buitengewoon hoogleraar bij, van Diemerbroeck. Men staat versteld in wat voor primitieve situaties soms het onderwijs, vooral het klinisch onderwijs gegeven moest worden. Ongeïlofelijke toestanden bij epidemische ziekten en op het gebied van ziekenhuisverpleging vinden beschrijving.

De rij der hoogleraren vertoont het bonte beeld dat verwacht kon worden: uitblinkers en hun tegendelen, doodgewone professoren en „typen”, algemeen beminde docenten en anderen, bij wie de studenten de boel op stelten zetten of die bij de collega's in een zwart blaadje stonden, zodat er geen te vinden was die de lijkrede wilde houden. Maar ook komt uit de bladzijden van dit boek de groei van de medische wetenschap en strijd met ziekte en dood ten bate van patiënt en mensheid naar voren.

Daar de studenten in de geneeskunde sedert 1815 verplicht waren hun eerste examens ten overstaan van de faculteit der wiskunde en natuurwetenschappen af te leggen, is ook het onderwijs in deze faculteit, in zover het in verband staat met geneeskunde, besproken. Onder de behandelde hoogleraren komen enkele voor, die ook nog in onze eeuw gedoceerd hebben. Jammer dat dank zij onze „welvaart” de prijs van het boek zo hoog is, dat de kopers er wel niet op aan zullen vliegen.

G. ten Doesschate, Pieter Harting 1812-1885. In: Geschichte der Mikroskopie. Leben und Werk grosser Forscher. Band I: Biologie. Frankfurt a. Main 1963, S. 197-205, met portret.

Uitvoeriger dan in bovenbesproken uitgave had de onvermoeibare dr. ten Doesschate hier reeds de figuur van de Utrechtse hoogleraar Pieter Harting behandeld en dan meer in verband met zijn bemoeiingen met de microscopie.

Schr. vraagt zich af, waarom Hartings naam zo spoedig vergeten werd, terwijl Donders bekend bleef, en meent dat dit mogelijk ligt aan de mindere belangstelling van het grote publiek voor de theoretische wetenschap. Donders was een succesvol oogarts en stichter van het Utr. gasthuis voor ooglijders. Harting was in zijn tijd een verreweg meer bekende figuur, als populair schrijver over natuurkundige onderwerpen, als geleerde en vooral door zijn bemoeiingen met de strijd der Transvalers.

Album promotorum der Rijksuniversiteit-Utrecht 1815-1936 en Album promotorum der Vercarsenijkundige Hoogeschool 1918-1925. Leiden 1963, 351 blz. (f 42,—).

Vervoluitgave op het album Promotorum over 1636-1815, de tijd, waarin de Utrechtse academie een stedelijke instelling was, in 1936 door dr. F. Ketner tot stand gebracht. De hierboven genoemde publicatie, waarvoor mevr. dr. J. G. van Cittert-Eymers, directrice van het Universiteitsmuseum tekent, handelt over de periode 1815 (academie wordt rijksuniversiteit) tot 1936 (derde eeuwfeest). Opgenomen zijn namen en geboorteplaatsen van de promovendi, faculteit en titels van de proefschriften, namen van de promotoren en de iudicia.

De Vecartsenijkundige Hoogeschool heeft slechts van 1918-1925 bestaan. Te voren (sedert 1821) heette zij Rijks Vecartsenijschool, in 1925 is zij als zesde faculteit van de universiteit toegevoegd. De promoties in de diegeneeskunde na dat jaar staan daarom tussen die der andere faculteiten in.

v. C.

BOEKAANKONDIGING

Mr. J. Acquoy, *Het archief van het Ewoudsgasthuis te IJsselstein van 1477-1817*. Uitg. Gemeente IJsselstein, 1963.

Het lijkt vreemd dat thans nog wordt overgegaan tot uitgave van een reeds in 1899 samengestelde inventaris, te meer als men weet dat de geregistreerde archiefstukken kort geleden (!) nagenoeg allemaal zijn „opgeruimd”. Want dat is helaas het geval met het archief van het Ewoudsgasthuis.

De streekarchivaris van Zuid-West Utrecht, de heer J. G. M. Boon die de uitgave verzorgde, deelt echter mede dat een inwoner van IJsselstein, drs. M. H. H. Doesburg, van alle belangrijke stukken afschriften had gemaakt. Ook de inventaris was in die vorm nog aanwezig. Achterin dit thans uitgegeven geschrift komt een lijst voor van de door de heer Doesburg in een achttiental cahiers gecopieerde stukken. Hier doet zich dus het zeldzame geval voor dat een verloren gegaan archief voor een belangrijk deel nog te raadplegen is.

Intussen verschaftte het archief toch geen informaties over de stichting en oudste geschiedenis van het Ewoudsgasthuis. Mr. Acquoy vertelt ter inleiding van zijn inventaris dat het gasthuis, gelijk elders, aanvankelijk als passantenhuis gediend zal hebben, later mogelijk als ziekeninrichting; maar reeds in het midden van de 16e eeuw was het een armenhuis, na de reformatie min of meer een diaconiehuis van de hervormde gemeente.

In 1817 werd het Ewoudsgasthuis een op zichzelf staande stichting waarvan het bestuur bestond uit een college van vier regenten: twee door het gemeentebestuur en twee door de hervormde kerkeraad benoemd. Daarom beperkte mr. Acquoy zijn inventaris tot de stukken van 1477-1817.

de J.

KLEINE MEDEDELINGEN

DE DERTIENDE PENNING

Over het merkwaardige zakelijke recht, de dertiende penning, dat nog altijd uitgeoefend wordt in Abcoude, Baambrugge, Vinkeveen, Kamerik en waarover in een vorig Maandbladnummer een artikel uit het Alg. Handelsblad van 1 juni 1963 geheel of gedeeltelijk wordt aangehaald, bestaan goed gedocumenteerde opstellen van de hand van prof. dr. W. van Iterson: „Handwissel, dertiende penning en zilvergeld” in Verslagen en Meded. der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht IX nr. 3 1938, blz. 249-282 — en „De dertiende penning” in Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie van 11, 18 en 25 maart 1939.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 2 / FEBRUARI 1964

DE GROTE- EN KLEINE MELM TE SOEST

Aan de westzijde van de Eem, onder de gemeente Soest, liggen de melmen: de Grote- en Kleine Melm, de bekende los- laad- en overzetplaatsen aan die rivier. Als losplaats heeft alleen de Kleine Melm enige betekenis. Als plaats waar schepen worden geladen doen zij geen dienst meer. Als overzetplaats voor mens en dier hebben zij zich weten te handhaven ondanks het moderne verkeer.

In jaren '30 met hun langdurige werkloosheid werden er al geen bouwmaterialen meer per schip aangevoerd over de Eem, om aan de Grote Melm te worden gelost, hetgeen vóór die tijd wél het geval was. Ter plaatse werden zij gelost en per vrachtwagen verder getransporteerd. Het vervoer per schip was goedkoop en de auto had toen nog niet helemaal het monopolie van het vervoer op de weg. Paard en wagen deden het voor minder.

In 1940, bij het begin van de Wereldoorlog lag het bedrijf aan de Grote Melm nagenoeg stil. Niets werd meer per schip aangevoerd. De kade brokkelde langzamerhand af, raakte in verval en was ongeschikt om als loswal te dienen. Herstel bleef uit en hedentendage bestaat er geen behoefte meer aan een goed geoutilleerde loskade in Soest. De ongeveer een kilometer stroomopwaarts gelegen Kleine Melm is nog in gebruik als losplaats voor grint. Grote grinthopen op de kade kenmerken de Kleine Melm. Verder worden er geen materialen aangevoerd.

De Grote Melm kent nog drukte in de zomer, wanneer hoog opgeladen hooiwagens door de pont, als oeververbinding, moeten worden overgezet. Ook in het voor- en najaar heeft zij enige betekenis bij het vervoer van koeien van en naar het weiland, gelegen op

de andere oever, onder de gemeente Hoogland, waar Soester boeren hun landerijen hebben liggen. Dagelijks doet de pont dienst, wanneer de koeien gemolken moeten worden en de boeren en hun helpers daartoe worden overgezet. Deze pont is het eigendom van de gemeente Soest. De veerman die de pont bedient en daarnaast een roeibootje heeft voor het vervoer van personen is een gemeentefunctionaris.

Meer dan een eeuw was dit baantje in handen van de familie Butzelaar, die sinds mensenheugenis op de Grote Melm heeft gewoond. Hendrik Butzelaar de voorlaatste veerman, beter bekend onder zijn bijnaam Hendrik-van-Fie, had indertijd het genoeg koningin Wilhelmina in zijn roeibootje de Eem over te zetten toen zij een karakteristiek plekje in de buurt van De Melm wilde schilderen. Een gebeurtenis die de veerman graag vertelt. Toen de laatste boer uit dit geslacht van „stiel” veranderde, werd een andere bewoner van de Grote Melm veerman.

Behalve bouwmaterialen voerde men hier in het verleden turf aan uit het Soesterveen. Dagelijks reden de turf wagens naar de Grote Melm waar de turf werd ingeladen op pramen, die de brandstof transporteerden naar Amsterdam en omliggende plaatsen. Sinds in het Soesterveen geen turf meer wordt gestoken — omstreeks het begin van de 19e eeuw — wordt er vanaf de Grote Melm geen turf meer vervoerd.

Tot 1852 stond er aan de Grote Melm en op andere plaatsen langs de Eem een kalkbranderij. Deze behoorde in eigendom toe aan Gerrit Nieuwland, koopman in Amersfoort. Op 3 januari 1852 verkocht hij de kalkoven annex lesschuur en gronden voor f 600,— aan Pieter van Roomen landman te Soest, onder voorwaarde dat alle voorhandse gereedschappen, schelpen of kalk welke zich nog in of bij de getransporteerde percelen mochten bevinden het eigendom van de verkoper, en dat deze daarover vrijelijk zou kunnen beschikken. Hiertegenover stond dat de kalkoven na ontruiming moest worden afgebroken of althans in zulk een staat moest worden gebracht „dat dezelve nimmer of nooit tot eene kalkbranderij zal kunnen of mogen gebruikt worden zonder schriftelijke vergunning van den verkooper. Wat de lesschuur aanbetreft, hiermede kan door den kooper naar welgevallen gehandeld worden.” 1)

Zo was voorlopig een eind gekomen aan de periode waarin Soest een bescheiden industrie binnen zijn grenzen had. Pas in onze tijd vestigden zich opnieuw industriëlen in Soest en kreeg de gemeente weer een industrieterrein. De kalkbranderij en lesschuur worden vandaag nog gebruikt als varkenshokken en voor stalling van jong vee. In een lesschuur werd de kalk geblust. Lessen = kalk lessen door toevoeging van water. Een gevaarlijk werkje, dat met de nodige omzichtigheid moest gebeuren. 2)

1) Eigendomsakte in het bezit van de familie Van Roomen te Soest.

2) Zie: Jaarboekje voor Geschiedenis en Plaatsbeschrijving, 1e jr. 1906.

Grote of Oude Melm te Soest omstreeks 1930

(Foto-archief gemeente Soest)

In de jaren 1684-1687 werden door de toenmalige armmeeesters van de diaconie der hervormde gemeente van Soest op verschillende plaatsen in het dorp – daar waar blijkbaar veel volk te samen kwam – „armbussen” neergezet, waar men zijn naastenliefde kon betonen door een penningske te offeren ten behoeve van de armen. In 1686 vinden wij onder „Den Uutgaaf en den Ontfangh” van genoemde armmeeesters de volgende posten ³⁾ vermeld:

de bus tot thomas Carse by de kerck in de 3 ringen	f : - 14 - 4
Uyt de bus op Soestdijk	f 1 - 3 - 0
op de oude melm tot jan Maesse	f 4 - 2 - 12
tot May Barretje d' arme bus	f : - 16 - 4
de Bus tot Valck	f 2 - 5 - :

Jammer genoeg staat niet genoteerd hoe lang de bussen daar hebben gestaan en op welk tijdstip het geld er uit werd gehaald. Gebeurde dit regelmatig of zo maar willekeurig? Op de Oude- of Grote Melm blijkt de opbrengst het meest te zijn. Wij mogen hieruit gerust concluderen, dat daar veel volk bijeenkwam. Dat het een gaan en komen was van voerlieden en karremannen. Schippers voeren af en aan, dek- en bootknechten zullen de Grote Melm hebben bezocht om er hun werk te verrichten. Zeer waarschijnlijk was er in een van de boerderijen een gelegenheid waar men bier of een borrel schonk, anders zou de armenbus daar niet zijn neergezet. Het was voor de

³⁾ Oud-archief gemeente Soest, no. 124.

komende en gaande man bedoeld evenals in de bekende pleisterplaats De Drie Ringen waar ook een bus was geplaatst, die echter minder opleverde dan aan de Oude Melm.

In het jaar 1696 goot klokgieter Rutger Peckel te Soest een nieuwe klok voor de toren der hervormde kerk. Het benodigde materiaal werd aangevoerd op de Melm. Hier zal de Kleine Melm bedoeld zijn, daar deze het dichtst bij de Oude kerk is gelegen. Hout, stenen (drie duizent goudse stenen) werden aangevoerd op de Melm. 4)

Den 29 Maert betacht
aan Jacob de Backer voort
helpen halen van 5 vrachte
hout van de melm

Aan het einde van de 17e eeuw zijn zowel de Grote- als de Kleine Melm gelijktijdig als los- en stortplaats in gebruik. Joffer Jacoba Victoria Bartolotti schijnt een belangrijk aandeel te hebben gehad in het tot stand komen van een veerhuis aan de Kleine Melm. De muurankers in het nog bestaande veerhuis vormen samen het jaartal 1681, het jaar waarin het veerhuis annex boerderij werd gebouwd. Met uitzondering van de Oude kerk is dit het oudste bewaard gebleven huis in Soest. Voor enige jaren werd een nieuw gedeelte tegen het oude gebouw aangebouwd, waardoor het aanzien heeft geleden, vooral wanneer men van de andere zijde van de Eem, dus van de hooglandse kant het veerhuis nadert. Wel is getracht het nieuw gebouwde in dezelfde stijl te houden, doch oud en nieuw harmoniëren hier niet met elkaar.

Joffer Bartolotti woonde op het huis „Heuvel-en-Daall”, op de plaats waar nu het gebouw van de vereniging Trein 8.28 aan de Birkstraat is gelegen. Zij schijnt het leven op de buitenplaats te Soest gesteld te hebben boven het vaderlijk huis aan de Herengracht in Amsterdam. Toen zij al in de veertig was, stapte de joffer eindelijk in het huwelijksbootje en wel met de amsterdamsche burgemeester en staatsman Coenraad van Beuningen. Het huwelijk was van korte duur, want reeds na twee jaren moest de bejaarde echtgenoot (66) wegens toenemende verstandsverbijstering onder curatele van zijn vrouw en naaste bloedverwanten worden gesteld. Hij overleed in 1692. In 1718 is joffer Bartolotti te Soest gestorven en aldaar begraven. Zij was het die de bouw van een nieuw veerhuis aan de Kleine- of Nieuwe Melm mogelijk maakte door financiële steun aan de toenmalige overheid in casu de hervormde kerk van Soest. In de „uitsettingh vant Huysgelt over Soest verschenen Victorsi 1644-1645 e.v., lezen wij: 5)

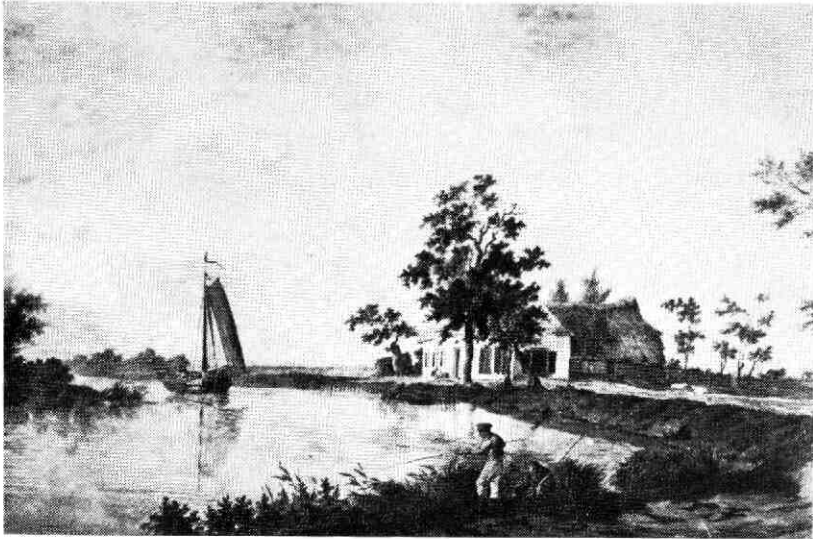
Joffr. Jacoba Victoria Bartelotti vande Hoevell opt huys
te berg en Daall voor de nieuwe huyzinge opde stort-
plaats op de kleyne melm
1688 Uts.a voor de huyzinge opde stortplaats de kleyne
melm

f : - 10 - :

f : - 10 - :

4) Zie: Oud-Utrecht jrg. 1959, blz. 89 e.v.

5) Oud-archief gemeente Soest, no. 124.

Kleine Melm met veerhuis te Soest in de 18e eeuw

(Foto-archief gemeente Soest)

Het veerhuis bleef tot 1828 eigendom van de hervormde diaconie en werd in dat jaar verkocht aan een zekere Mengs Hornsveld. Nadien verwisselde het talloze malen van eigenaar en even zo vaak van veerman. Deze was niet zoals zijn collega op de Grote Melm in dienst van de gemeente. De functie was hier in particuliere handen. De nieuwbouw gestimuleerd door een ruime gift van joffer Bartolotti zal zeer een economische reden hebben gehad. Niet dat de ruimte op de Grote Melm te klein of ongeschikt was geworden, maar omdat de ligging van de Kleine Melm gunstiger lag ten opzichte van het dorp, zal men uitgezien hebben naar een betere outillage. Het is ook niet uitgesloten dat gezocht is naar een betere verbinding met het naburige Hoogland of was hier reeds een overzet- of doorwaadbare plaats in de Eem, die hoe langer hoe meer betekenis kreeg? Kooplieden, marskramers en ander rondtrekkend volk hadden somtijds reden de stad Amersfoort te mijden. De weg door Hoogland, komende uit het oosten, was korter dan over Amersfoort voor wie spoedig in Utrecht wilde zijn. Nog altijd is de Kleine Melm een overzetplaats voor voetgangers en fietsers. Het pontje brengt u voor twintig cent naar de overkant. Op het ogenblik fungeert Willem van de Heuvel of Zwarte Willem als veerman, eigenaar van het oude veerhuis. Op zondagen wordt er druk gebruik van gemaakt daar een gedeelte van de gemeente Hoogland kerkelijk nog onder Soest thuis hoort.

In 1685 worden de klokken in de kerktoren verhangen „alsmede

te repareren het belfruid offe het stelwerk daer de klokke op en tussen hangen en sal geschieden op Conditie als volgt: 6)

den aennemer sal alle materialen tot het voors werk nodig daer toe moeten leveren, en bij het werk ofte op de klijne melm alhier tot Soest moeten brengen tot sijn eigen costen etc.

Een merkwaardig rapport over Soest uit 1815 licht ons nader in hoe het er in Soest moet hebben uitgezien in het begin van de 19e eeuw. De burgemeester G. Steijn van Hensbroek kreeg een vragenlijst te beantwoorden, hem toegezonden door de minister van oorlog. Het departement van de betrokken minister kreeg de taak de defensie opnieuw te organiseren na het vertrek van de franse bezetters in 1813. Het bleek noodzakelijk te zijn van de grond af alle gegevens te verzamelen die voor de landverdediging van belang konden zijn, bij voorbeeld inkwartieringsmogelijkheden, natuurlijke en kunstmatige versterkingen en voorhanden zijnde vervoermiddelen. De burgemeester heeft de vragenlijst op 17 augustus 1815 consciëntieus ingevuld. Bepalen wij ons tot de verkeersverbindingen te water, dan zien wij, dat zowel de Grote- als Kleine Melm worden vermeld.

Communicatie te water – zo zegt het rapport – „is er met Amsterdam en alle steden gelegen aan de Zuiderzee, ook met Amersfoort, langs de rivier de Eem, welke voor geen zware schepen bevaarbaar is.” De vrachtvaart wordt uitgevoerd door „de Smakschepen en de gewoone Zwolsche en Amersfoorder Beurtschepen, welke de rivier bevaren.” (Smakken of smakschepen waren tjalkachtige kustvaartschepen met een grote en kleine mast). „Men rekent, dat de schepen op de rivier de Eem 4½ voet diepte kunnen laden. Aparte Beurtschepen of Trekschuiten varen op deze Gemeente niet, ofschoon met de Rivier de Eem vrije toegang tot de Zuiderzee hebbende. Wordende alle goederen met de Amersfoorder Beurtschepen van Amsterdam vice versa varende aangebracht!”

Maar er waren nog andere verkeersmiddelen te water.

„Aan de groote Melm legt een pondt tot het overzetten van Paarden en Koeijen, en een kleinder roeischuitje voor voetganger. Idem aan de Kleine Melm heeft men insgelijke een Roei Schuitje voor voetganger om zich de Rivier de Eem te doen overzetten.”

Het departement van oorlog wilde weten of er in de Eem 's zomers doorwaadbare plaatsen waren. Het antwoord luidde: „Op 2 à 3 plaatsen, als onder Isselt, in de omtrek van de plaats genaamd Hogerhorst en onder Middewijk.” De boerderij Hogerhorst is het dichtst gelegen bij de Kleine Melm. De aanduiding „onder Middewijk” is niet bijzonder duidelijk. Middewijk was een herenhuis staande aan het Kerkpad omgeven met hoog geboomte, dat van verre al zichtbaar moet zijn geweest. Ter hoogte van dit huis moet dan de doorwaadbare plaats worden gezocht.

Uit de „Zestiende-Eeuwsche wandelingen door Nederland. Zwerf-

6) Oud-archief gemeente Soest, no. 182.

tochten van Pieter Aelmanszoon secretaris van Naarden 1525-1527", door D. Th. Enklaar, Hilversum, 1934 citeren wij:

„Voert zoe scheyden wij vandair en ghyngen toe samen
uuyt Emmenes doer Baren doer den Mellem ...”

De hollandse spionnen komende over de Melmweg lieten zich overzetten of staken te voet de Grote Melm over.

Oude kaarten vermelden deze Melmweg als Molenweg. Dit is niet juist. Voor zover bekend heeft in dit gebied nooit een molen gestaan.

Karel V vaardigde op 6 juni 1555 een belangrijk stuk uit waarin hij de bewoners van Amersfoort en Eemland verplichtte en bevel gaf om de Eem te verdiepen tot de oude bodem van de stad af tot aan de Grote Melm. Hier is de schrijfwijze verandert in „mullum.”

„Onsen lieven en getrouwen die Stadthouder president en luyden van onsen Raide tutrecht Saluyt en dilectie, Alzoe ouerlange tonser kennisse gecomen is dat die Rivire van de Eem haer beginsel en oorspronck nemende van uyt de beecken bosen onser stadt van Amersfoort zu ...? inder zyderzee zeer ondiep ende vervult is befunden tusschen de stads van Amersfoort en de mullum ...” 7)

Voordien in 1551 is er sprake van verbetering van de vaargeul tussen Amersfoort en de „melluen”, in welk jaar de Eem een noodzakelijke verdieping en verbreding onderging.

„Gepubliceert binnen Amersfoort den II. Aprilis XVcLI.

Op huyden XXIII en dach in meerte XVc vijftich voir paeschen Soe heeft hem jacob direcx van danswijk uyt crachte van seecker octroy by key.s Mat (Keizerlijke Majesteit) verlcenct, verobligeert te volbiengen, tgunndt hyer nae volcht.

In den eersten heeft hij Jacob aengenoomen de Revicre gheheeten den Emde, ende die eerde, daer uyt comende, op sijnen cost te vooren acht voten ter sijde de canten, ter plaetsen daert hem gelyuen zal, beginnen die voors verdiepinge van der stads van Amersfoort af tot voorby een plaetse gheeten de melluen omtrent Soest aldaer de scepen daegelix aenkomende zijn ...” 8)

De bekende geschiedschrijver van de stad Amersfoort Abraham van Bemmell duidt de Melm nader aan als liggende bij Kragtwijk.

„maar konden de Schepen die over Zee gingen, in die tyden evenwel niet verder de Rivier opkomen als tot de eerste Melm bij Kragtwijk, alwaar dezelve in een daar toe geschikte plaetse of Dokke bleven leggen, terwijl de goederen met kleinder vaartuigen van de Stad af en aan moesten gevoerd worden.” 9)

Daar de boerderij Kragtwijk aan de overzijde van de Eem, schuin tegenover de Kleine Melm is gelegen, bedoelt Van Bemmell met zijn eerste Melm, de Nieuwe- of Kleine Melm, die door het maken van dokke of dokken meer geschikt zal zijn gemaakt voor het lossen en overladen in kleiner schepen. Vanuit Amersfoort is de Kleine Melm de eerste. Dokken zullen gegraven inhammen zijn geweest waar een voldoende waterstand aanwezig was om de schepen te kunnen lossen.

7) W. F. N. van Rootselaar, Amersfoort, 1e deel.

8) Van Rootselaar a.w..

9) A. van Bemmell, Beschrijving van de stad Amersfoort, Utrecht, 1e dl., blz. 807.

De schrijfwijze van het woord melm heeft nogal eens verandering ondergaan, zo hebben wij achtereenvolgens gevonden: melluen, mul-lum, mellem en melm. Melm is een middelnederlands woord, ook in andere oud-germaanse talen terug te vinden voor droge aarde, droog zand, stof. Verder zou hiermee een droge doorwaadbare plaats in een rivier mee worden aangeduid. De melmen zijn door natuurlijke ophoging en aanspoeling van zand ontstaan. Daarna zal de mens een handje hebben geholpen, door gebruik te maken van deze hoogten als woongelegenheid en als een plaats waar men gemakkelijk de andere oever van een rivier kon bereiken, dus hoge en droge plekken met vastere grond, in een land dat van oudsher drassig en laag gelegen is. ⁸⁾ Op verschillende plaatsen in ons land vindt men melm(e) in die betekenis: te Kampen, bij Apeldoorn en bij Veenendaal. Een boerderij „De Melm” ligt onder de gemeente Renswoude. In de provincie Groningen lag ook een melm(e), vermoedelijk in de buurt van Ter Apel. In de leenbrief, waarbij de Addinga's uit Wedde (Westerwolde, provincie Groningen) opnieuw op 3 augustus 1474 beleend werd door de abt van het klooster Corvey, werd onder de andere bezittingen ook genoemd „de melmen.” ⁹⁾

De verspreiding en het voorkomen van dergelijke melmen zal vroeger in ons land, met zijn hoogten en laagten langs beekjes en rivieren wel groter zijn geweest dan op het ogenblik, nu slechts een paar gevallen bekend zijn waar de oude benaming zich heeft weten te handhaven. Zoals te Soest, waar de naam wel heel gewoon is, al verbindt men er geen droge aarde of een doorwaadbare plaats meer aan.

E. Heupers

⁸⁾ De Eembrug, door dr. A. C. J. de Vrankrijker, Baarn, z.j.

⁹⁾ Idsinga, Staatsrecht II, p. 408, 409. Groninger Volksalmanak 1894, p. 113. Mededelingen van de heer S. H. Achterop te Amersfoort.

AAN DE LEDEN VAN OUD UTRECHT

De reeds eerder in ons maandblad gememoreerde contributie-verhoging is helaas niet voldoende tot onze leden doorgedrongen, waardoor zeer velen het oude bedrag hebben gegireerd.

Ik moge u daarom verzoeken het te weinig gegireerde bedrag alsnog over te maken. Over de niet of te weinig betaalde contributie zal in maart a.s. per kwitantie worden beschikt, verhoogd met f 0,50 incassokosten.

Ter herinnering herhaal ik dat met ingang van 1964 de contributie als volgt is vastgesteld:

voor leden die een ingenaaid jaarboekje wensen te ontvangen:
f 10,—

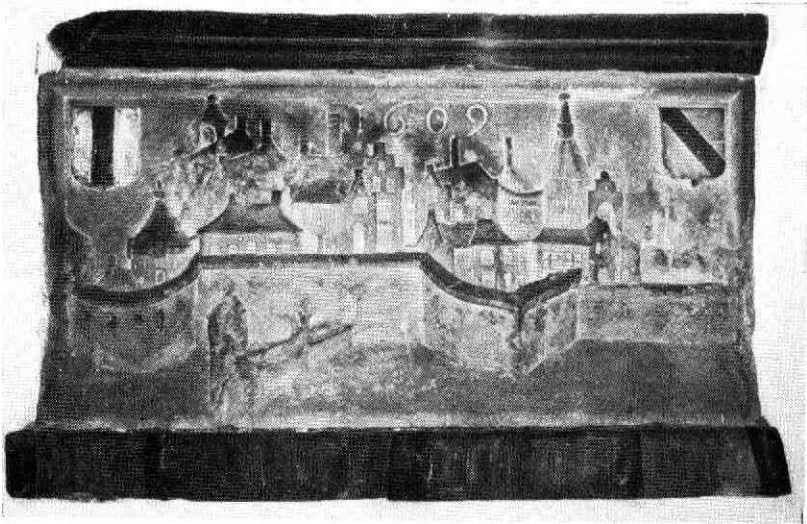
voor leden die een gebonden exemplaar wensen te ontvangen:
f 12,50.

De Penningmeester.

KASTEEL VREDENBURG TE DELFT

Hebben wij u in het vorig nummer van dit maandblad een afbeelding getoond van het uithangbord „De Utrechtsche Dom” te Gouda, ditmaal vragen wij aandacht voor een andere vondst van de heer A. G. Ubaghs, die onvermoeid voortgaat met het fotograferen en beschrijven van gevelstenen.

Dat het hem inderdaad om veel méér te doen is dan alleen maar een leuk plaatje te „schieten”, blijkt uit de moeite die hij zich gaf om, na het grote werk over de uithangtekens van Van Lennep en Ter

Gouw, ook de bronnen te zoeken waaruit genoemde heren hun gegevens putten. Daarvoor spoorde hij o.a. in Engeland boeken op. Enige zeldzame, niet meer verkrijgbare werken heeft hij zelfs bladzij voor bladzij gefotografeerd zodat hij na afdruk van deze pagina's het hele werk, zij het in lijvige vorm toch bezit.

Wij maken opzettelijk van deze activiteit melding, omdat het misschien anderen aanspoort om op soortgelijke wijze een verzameling te beginnen. Wie daar sericus werk van maakt, is in korte tijd goed thuis op een bepaald terrein, zoals de heer Ubaghs dat werd op het gebied van de gevelstenen. Terwijl het toch zo simpel begonnen is met een paar foto's van een aardig historisch object.

Belangrijk is dat dergelijke collecties niet alleen iets waardevols verschaffen aan de verzamelaar en verdere belangstellenden, maar dat zij soms voor het nageslacht uitermate nuttig zijn.

Het is ditmaal de gevelsteen „Dit-is-in-Vreborch-tot-Utrecht” uit de collectie-Ubaghs die onze aandacht vraagt. De steen die het

jaartal 1609 voert, zit ingemetseld in de muur van het Prinsenhof-restaurant te Delft in de eetkelder; binnenshuis dus. Van Lennep en Ter Gouw noemen hem tweemaal maar verzuimen de straat in Delft te noteren waar zij de steen aantreffen.

Een informatie bij dr. D. P. Oosterbaan, gemeentearchivaris van Delft, hielp de heer Ubaghs iets verder. Hij vernam dat de steen afkomstig moet zijn uit een huis aan de Gasthuislaan te Delft. Niet bekend is wanneer de steen in de Prinsenkelder terechtgekomen kan zijn.

De steen geeft weinig houvast inzake het aanzien van kasteel Vredenburg. Men ziet achter de stadsmuur een aantal huizen met op de achtergrond links en rechts een torentje. Zoals bij de afbeeldingen op veel gevelstenen moet men geen getrouwe weergave verwachten.

Op de walkant voor de muur links ziet men iets dat op een trog of goot lijkt. Of is het een bak voor het opvangen van regenwater? Toen de steen werd vervaardigd was het kasteel Vredenburg al dertig jaar ter ziele. Wat kan een Delvenaar bewogen hebben dit kasteel als kenteken van zijn huis te kiezen?

Bij het uithangbord „De Utrechtsche Dom” te Gouda opperden wij de mogelijkheid, dat de caféhouder nabij de poort aan de utrechtse zijde van Gouda zuiver om stichtse klanten te trekken de Dom had uitgehangen. Dit ligt in Delft veel minder voor de hand, al is de mogelijkheid niet uitgesloten. Wie vanuit Utrecht Delft binnenkwam zal dat via de nog bestaande Oostpoort gedaan hebben. Niet ver vandaar vindt men de Gasthuislaan.

Van de wapens op de gevelsteen is het linker van Delft; het rechter van Vredenburg? De steen zal dus niet per abuis in Delft verzeild zijn maar hoorde hier vanouds thuis. de J.

BOEKAANKONDIGING

C. Ch. G. Visser, *De Lutherse in Utrecht*. Utrecht 1963, 44 blz. Met afb. en portretten.

Het boekje van de hand van ds. Visser, uitgegeven door de kerkeraad der evangelisch-lutherse gemeente te Utrecht ter gelegenheid van de viering van het 350-jarig bestaan in mei 1963, behandelt de komst der eerste lutheranen, reeds vóór 1589, te Utrecht en de stichting van de gemeente in 1613 door de predikant Hibbaeus Magnus. Men komt dan nog bijeen in een perceel in de Lijnmarkt met uitgang in de Visserssteeg.

Ondanks protesten en maatregelen van de gereformeerde stedelijke overheid, die vrijheid van godsdienstoefening voor zich zelf reserveerde, komt circa 1624 een eigen kerkgebouw tot stand in de Stroo-

steeg, dat tot 1745 in gebruik is gebleven. In dat jaar wordt het zg. Abraham Dolekerkje (de kapel van het voormalige St. Ursulaklooster) betrokken na een verbouwing, die van de oorspronkelijke vorm weinig overliet, en een vergroting met de daarvoor liggende huizen aan de Hamburgerstraat. Nog steeds is de lutherse gemeente daar gevestigd.

Meningsverschillen in eigen boezem (de hollandse- en de duitse richting), de figuren der predikanten, onder wie ds. J. D. Decker Zimmermann (1807-1858) wel de meest bekende is, en de stichting van het weeshuis en oudeliedenhuis, de Zimmermannstichting, het rusthuis De Wartburg passeren vervolgens de revue. Met vermelding van verenigingswerk en jeugdwerk in kerkelijk verband wordt het verhaal voortgezet tot in onze tijd.

Enige beschouwingen van de tweede predikant ds. J. Happee over de toekomst van de gemeente besluiten de publicatie. *v. C.*

NIEUWE PUBLICATIES

J. L. van der Gouw, Korte geschiedenis van de grenzen van de provincie Zuid-Holland. In: Verslag over het jaar 1962 gedaan door Gedeputeerde Staten aan Provinciale Staten van Zuid-Holland, blz. 11-55. Met talrijke schetskaartjes en afbb.

Voor zover de oostelijke grens van Zuid-Holland - maar met hoeveel wijzigingen in de loop der tijden - samenvalt met de westelijke van het Sticht of het gewest of de provincie Utrecht, is vermelding van bovengenoemde publicatie ook in het Maandblad van Oud-Utrecht op haar plaats.

De schrijver is zich bewust dat tot circa 1200 heel veel in deze materie onduidelijk is. Later kan men tot een vrij grote mate van zekerheid komen aangaande de gang van zaken in de ingewikkelde verhoudingen van beide grenzen. In de 19de eeuw worden wijzigingen nauwkeurig in staatsbesluiten aangegeven. Zo komen o.a. de grenzen van Gooiland, van de Proosdijlanden met Mijdrecht en Wilnis, het land van Woerden, de streek van de Hollandse IJssel, de grenzen van het burggraafschap van Montfoort, de baronie van IJsselstein, Hagestein en Langerak stuk voor stuk in bespreking.

Door een zekere vereenvoudiging en door bijzonder duidelijke detailkaartjes weet schr. een leesbaar en begrijpbaar relaas te geven van de vele veranderingen die ten aanzien van de beide provinciegrenzen hebben plaats gehad. Harmelen is zelfs een tijd lang aan de ene zijde van de dorpsstraat hollands, aan de andere zijde utrechts geweest.

Waren in de middeleeuwen de wijzigingen dikwijls gevolg van hollandse landhonger, zeg maar gerust usurpatie, later komen andere, meer vreedzame regelingen op verstandelijke motieven aan het bod: waterstaatkundige belangen, afronding van gemeentegrenzen e.d. Ook heden nog vertoont de westelijke grens van de provincie Utrecht, al is deze niet meer zo verbrokkeld als eertijds, nog duidelijk de gevolgen van vroegere verhoudingen tussen graafschap en bisdom, tussen gewest en gewest.

Het jaarverslag, waarin deze interessante studie voorkomt, is verkrijgbaar bij de Prov. Griffie van Zuid-Holland te 's-Gravenhage (f 3,50). *v. C.*

KLEINE MEDEDELINGEN

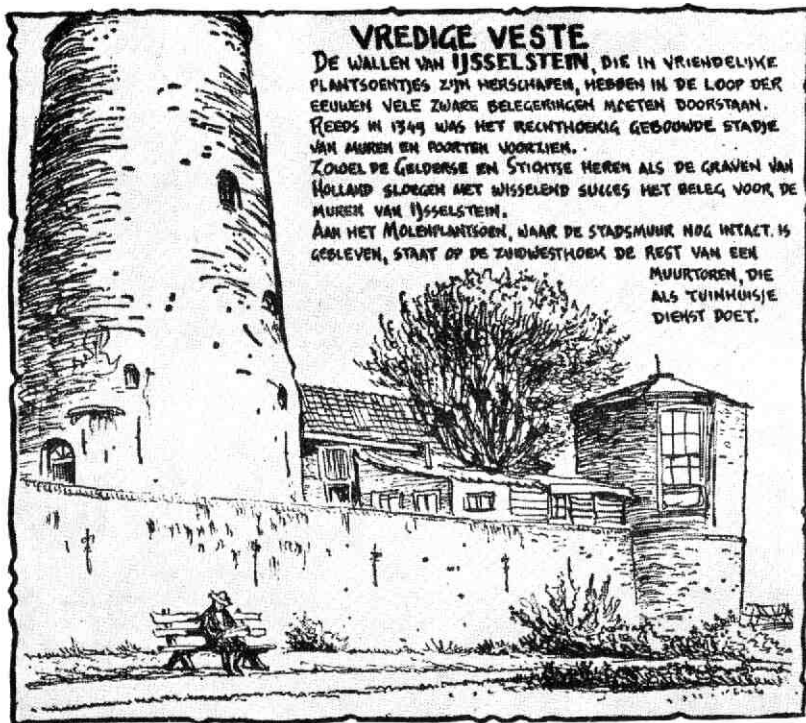
ARCHIEVEN IN ZUIDWESTELIJK UTRECHT

De gemeenten in het zuidwestelijk deel van de provincie Utrecht zijn in 1961 overgegaan tot instelling van een streekarchivariaat. Sindsdien verzorgt de heer J. G. M. Boon de archieven van de gemeenten Benschop, Polsbroek en Hoenkoop, Harmelen, IJsselstein, Linschoten en Snelrewaard, Lopik, Vreeswijk en Willeskop.

Een verslag van zijn werkzaamheden wijst uit dat deze instelling beantwoordt aan het doel waartoe de gemeenten haar in het leven riepen. In een inleidend woord spreekt burgemeester L. Schuman van Lopik er zijn blijdschap over uit dat de archivaris van de gemeentebesturen de nodige medewerking heeft ondervonden om de archiefaccommodatie op een beter plan te brengen. Deze voldoet nu overal aan redelijke eisen.

De ordening en beschrijving van de 19e en 20e eeuwse archieven is inmiddels op gang gekomen.

Naast de gebruikelijke inventarisatie maakt de heer Boon in zijn verslag ook melding van fotoverzamelingen. Van hoeveel betekenis het bijeenbrengen en opzettelijk laten maken van foto's is, bewijst de aardige expositie die onlangs te Harmelen werd gehouden. De belangstelling voor de veranderingen in het uiterlijk van dorp en stad bij de bevolking op te wekken - vooral nu het aanzien van plaatsen zo snel verandert - kan leiden tot diepere interesse voor het lokale verleden.

Tekening van „Lijntrekker”, ontleend aan Cobouw van 16 augustus 1963

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 3 / MAART 1964

LEDENVERGADERING VAN OUD-UTRECHT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot bijwoning van de jaarlijkse ledenvergadering op vrijdag 3 april a.s. om half acht in het Kunsthistorisch Instituut, Drift 25, te Utrecht.

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen van de ledenvergadering van 22 maart 1963.
3. Jaarverslag van de secretaris over 1963.
4. Rekening en verantwoording van de penningmeester over 1963 met verslag van de kascommissie.
5. Verkiezing van bestuursleden wegens periodiek aftreden van de heren ir. J. D. M. Bardet, prof. dr. M. D. Ozinga en dr. A. J. van de Ven, welke zich alle herkiesbaar stellen. Namen van eventuele andere kandidaten kunnen vóór 30 maart schriftelijk worden opgegeven aan de secretaris.
6. Voorstel om het bestuur met twee leden uit te breiden, te weten met de heren dr. M. P. van Buytenen en dr. J. E. A. L. Struick.
7. Verkiezing lid kascommissie; aftredend is dr J. Spijkerboer.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Na afloop van deze vergadering - te ongeveer half 9 - volgt een voordracht door dr. ir. C. L. Temminck Groll, getiteld „Middelleeuwse stenen huizen te Utrecht“.

Namens het bestuur,

Ir. J. D. M. Bardet, voorzitter.

Dr. ir. C. L. Temminck Groll, secretaris.

EEN MUSEUM JUBILEERT

Jubileren kan gevaarlijk zijn. Want bij een jubileum zet men het voorwerp van de feestviering in het ongenadige licht van schijnwerpers. Dat licht accentueert de goede eigenschappen van de jubilaris. Maar tegelijkertijd treden zijn gebreken aan de dag.

Het 125-jarig bestaan van het Centraal Museum te Utrecht is daarvan een bewijs. Veel werd er de laatste weken over deze instelling geschreven en meestal grotendeels in prijzende zin. De verdiensten van het museum hebben alle aandacht gekregen. Daarnaast zijn echter ook de gebreken opgesomd. Dan blijkt weer hoe ieder vanuit eigen sector redeneert.

Dat merk je ook in gesprekken. De één vindt dat het museum wat de moderne kunst betreft ver beneden de maat gebleven is, de ander vraagt zich af of het nu wel verantwoord mag heten dat zoveel „eigentijdse” aankopen zijn gedaan. De heer A acht het museum teveel op een uitdragerij lijken; mevrouw B daarentegen is van mening dat het niveau der verzamelingen nogal hoge eisen aan de bezoekers stelt. Doctorandus X klaagt erover dat de collectie porselein zo onvolledig is, terwijl de studente IJ zo graag meer moderne sculptuur in het museum wil zien.

Ook Oud-Utrecht zou zich onmiddellijk in de rij van klagers kunnen scharen, daar de historische afdeling, betrekking hebbende op de stad zelf, maar een schijntje bevat van wat men eigenlijk aan „plaatselijke oudheden” zou behoren te tonen.

Maar beter dan wie ook weet de directrice wat er aan „haar museum” ontbreekt. Dat heeft zij trouwens ronduit verklaard in de herdenkingssamenkomst ter Nicolaïkerk op 14 maart. Het ruimtegebrek maakt dat het Centraal Museum nooit goed het centrale Museum geworden is dat men zich bij de naamgeving had voorgesteld.

Daarom is het een goede gedachte geweest om het jubileum te vieren met een tentoonstelling van tekeningen, aquarellen, etsen e.d., die wel tot het museumbezit behoren maar waarvan het merendeel nooit tentoongesteld werd. Niet minder dan vierhonderd werken van de 16e eeuw tot de jongste tijd zijn hier thans (tot eind mei) te zien.

*

De jubileumviering van 14 maart was een feestelijk gebeuren. Het is goed dat door zo'n evenement de aandacht weer eens op het museum wordt gevestigd, ofschoon de vaste bezoekers geen enkele opwekking in die richting behoeven.

Zolang schrijver dezes bewust leeft, is het bestaan van het Centraal Museum voor hem een oorzaak van vreugde geweest. Want nog voordat hij op de lagere school ging namen zijn ouders hem reeds mee naar deze instelling, die zozeer tot zijn fantasie sprak, waarin hij later ontelbare keren zou vertoeven en waarheen hij ook zijn eigen kinderen heeft gebracht.

Er lopen veel Utrechters rond die hetzelfde kunnen verklaren en die blij zijn met hun museum. Zodra zij door het kleine tochtportaal het gebouw zijn binnengekomen, snuiven zij de aparte lucht op die hier hangt en dan wandelen zij de zalen door zonder een speciaal doel. Er zijn zoveel herkenningpunten. De schilderijen waarvan je denkt dat ze geen geheimen meer voor je hebben, vertellen telkens iets nieuws. Op een zonnige zomermiddag is hun verhaal immers anders dan op een sombere najaarsmorgen of 's avonds bij kunstlicht.

Wie gewend is het museum af en toe binnen te lopen, beleeft aan die schilderijen en aan de andere verzamelingen voortdurend vreugde. Hij kijkt wel een tikje vreemd op als hij in een dagblad naar aanleiding van de jubileumviering leest, dat het Centraal Museum in de eerste plaats een wetenschappelijke instelling bleef, waaraan al het andere ondergeschikt werd gemaakt. „Museumbezoek is daarom in Utrecht een zeer ernstige aangelegenheid geworden.”

Zou dat werkelijk waar zijn? Wij hebben het museum altijd een uitermate plezierige aangelegenheid gevonden, een oer-utrechtse mogelijkheid voor recreatie, die steeds bevrediging geeft. Of mag je met dergelijke lage gevoelens het museum eigenlijk niet betreden?

*

Hoe dan ook: óns zal men er niet van kunnen weerhouden om, bij gezondheid, het Centraal Museum nog dikwijls binnen te gaan en anderen daartoe aan te sporen. Niet het minst omdat het zoveel mogelijkheden biedt om de liefde voor de stad Utrecht en haar historie te vermeerderen.

Want al is de historische afdeling maar beperkt, ook in elke andere zaal stuit je op Utrecht in het verleden. Daarenboven staat het museumgebouw in weerwil van de bezwaren die er aan kleven, op een karakteristiek plekje van de oude stad dat tot heden aan bedreigingen ontkwam. Een goede toekomst, zo mogelijk door een grotere ruimtelijke en financiële armslag, zij deze instelling toegewent.

de J.

KLEINE MEDEDELING

RESTAURATIE PIETERSKERK

Aan het herstel van de uit de elfde eeuw daterende Pieterskerk te Utrecht wordt al jaren gewerkt. Maar er is veel nodig wil men het gebouw uit zijn eeuwenlange staat van verval oprichten.

Daarom was het een sympathieke geste van de directie van Van Gend en Loos om bij de voltooiing van haar pand aan de Catharijnesingel - „Utrechts nieuwste gebouw” - een belangrijke gift af te zonderen voor de restauratie van „Utrechts oudste gebouw”.

Gaarne maken wij melding van het gironummer der Twentsche Bank te Utrecht: 14 12, ten gunste van Restauratiefonds Pieterskerk. Wie het stadsschoon van Utrecht ter harte gaat kan momenteel, als hij wat guldens te missen heeft, zijn geld nauwelijks beter besteden dan voor dit doel.

VONDSTEN IN EN NABIJ DE KAPITTELKERK VAN ST. PIETER

De werkzaamheden sedert lange tijd verricht voor de restauratie van de Pieterskerk, leveren af en toe kleine vondsten op, waarvan de vermelding wellicht belangstelling kan wekken. In een bepaald geval is het vastleggen in druk, foto of tekening zelfs het enige wat men er mee doen kan. Er is overigens in de loop der restauratiejaren meer gevonden dan hier wordt meegedeeld ¹⁾. Sommige der hieronder vermelde vondsten dateren reeds van enkele jaren geleden.

A. Op het terrein van het Notarishuis, Achter St. Pieter 18, vroeger tot het kerkerrein behorende, werd in 1956 een rode zandstenen sarcofaag opgegraven. De bodem vertoonde ter hoogte van het hoofd een grieks kruis; de afdruk van het lichaam was, waarschijnlijk veroorzaakt door een of ander chemisch proces, op de bodem zichtbaar. De Vereniging van Notarissen heeft de sarcofaag afgestaan aan het Rijksmuseum Twente te Enschede.

B. In de van omstreeks 1350 daterende kapel van de zuidzijde van het koor, de St. Nicolaaskapel, ook de dekenskapel genoemd, kwamen in april 1956 op de westelijke wand, bij het wegbreken van een te eniger tijd daarvoor gemetseld muurtje, in vage vorm, verbleekt en aangetast door tijd en andere factoren, te voorschijn de tekening van een kruisbeeld en een bij de rechter kruisbalk geplaatste tekst. Met veel moeite heb ik het grootste gedeelte daarvan nog kunnen lezen. Het is een gebedstekst in korte zinnetjes met rijnwoorden, die op latijnse voorbeelden terug kunnen gaan. Al is de structuur, de vorm van het gebed 14de-eeuws, de motieven stammen uit veel vroeger tijd. Kenners van onze middeleeuwse vroomheid zullen hierover mogelijk meer kunnen zeggen.

„O ihesu crist got ende here Doer dine hilighen name ere
doer dine grundelosen barmher(ti)cheyt Make dat mi
al myn sunde werden leet. Laet mi dencken aen
dinen noet. Aen dinen bitteren doct. Aen dine
vyf wonden, dat ick aen dine ghenade werde (?) bond..(?)
bescherm mi voer die helsen pinen, dat.....
..... dinen moge (?) schinen Ende myne
..... Amen”

C. Eind mei of een der eerste dagen van juni 1963 werd onder de drie tegelvloeren van de voormalige Maria Magdalenakapel ²⁾ een

1) Zie bijv. Maandblad Oud-Utrecht 1955, blz. 97-100, 1956, blz. 76-78 en Bulletin Oudheidk. Bond 1959, kol. 44-50.

2) In de kloostergang van de kerk, ook proostkapel genoemd. Vermeld in 1295 (Oorkb. Utrecht V, 1, blz. 210, nr. 2692).

sarcofaag opgegraven, die uit de 11e eeuw moet dateren (de kerk zelf is van 1048). De lange zijden (c. 1.60 m.) bestaan ieder uit drie lange blokken tufsteen, de korte zijde is 40 cm. breed.

De sarcofaag was afgedekt met een dakje, gevormd door schuin tegen elkaar staande kleinere blokjes tufsteen, vijf aan iedere zijde. Een bodem is niet aanwezig geweest, wat bij zo vroege graven van dit type meer voorkomt. De dode heeft met het hoofd op een uitgehakte steen gelegen, bij wijze van hoofdkussen. Na de eerste bijzetting is later nog een tweede overledene daar te ruste gelegd, zoals de skeletfragmenten aantoonde.

D. Later in 1963 is een vrij lange gedenksteen (92,5 x 11,7 cm) te voorschijn gekomen, waarop naast elkaar in drie vakjes de volgende teksten te lezen waren:

Anno domini MCCCC LXIII mensis decembris die VII obyt dominus Zuederus Cloetinc canonicus huius ecclesie hic sepultus orate pro (eo)

Anno domini M CCCC XXXIII mensis maij die VI obyt Wilhelmus Cloetinc civis trajectensis hic sepultus orate pro eo

(Anno domini) M CCCC XXX VIII mensis iuny die tercia obyt Dylburga uxor Wilhelmi Cloetinc hic sepulta orate pro ea

dat wil zeggen:

In het jaar des Heren 1463, 7 december, stierf heer Zweder Cloetinc kanunnik van deze kerk, hier begraven, bidt voor hem.

In het jaar des heren 1434, 6 mei, stierf Willem Cloetinc, burger van Utrecht, hier begraven, bidt voor hem.

In het jaar des Heren 1438, 3 juni, stierf Dylburga, vrouw van Willem Cloetinc, hier begraven, bidt voor haar.

De steen heeft oorspronkelijk in de muur gemetseld gezeten aan de noordzijde van het koor, of althans dicht daarbij, zegt van Buchell ³⁾ die hem daar nog heeft gezien evenals de grafsteen in het plaveisel ter plaatse met het familiewapen.

Zweder Cloetinc of Clutinck komt in 1437, 1455 en 1459 voor als kanunnik van St. Pieter. In het laatste jaar trad hij met een collega op als procurator van medekanunnik mr. Johan die Witte, namens wie zij het claustrale huis in de zuidwestelijke hoek van de immuniteit verkochten aan de medicus mr. Dirc Croll ⁴⁾. Zelf bewoonde Cloetinc een huis in dezelfde immuniteit, wat haast van zelf spreekt en bovendien uit een acte van 1464 blijkt ⁵⁾.

³⁾ Monumenta in templis (hs. in bibliotheek gemeente-archief), fol. 37. Van Buchell las in het laatste vakje: mensis maij, ik meen dat er staat: iunij.

⁴⁾ Namelijk het latere Pausuize. — Archief Aartsb. Utrecht 1892, blz. 257.

⁵⁾ Archief kapittel van St. Pieter, nr. 137.

Buiten deze vrij formele gegevens is nog bekend, dat hij bij testament een vicarie stichtte van O. L. Vrouw, St. Pieter, St. Andries en St. Antonis op een altaar aan de westzijde van de kerk onder het orgel. Hij vermaakte daarvoor aan het kapittel een groter of kleiner kapitaaltje, waartegenover het kapittel op zich nam jaarlijks drie franse schilden ten behoeve van genoemde vicarie aan zijn executeurs uit te keren ⁶⁾.

Bij testament of mondeling, zo stel ik mij voor, heeft hij ook bepaald, dat in de kerk waaraan hij zo lang verbonden was geweest, een gedenksteen zou komen, waarop, natuurlijk, zijn naam vermeld moest worden, maar ook die van zijn ouders. Anderen immers dan zijn ouders kunnen Willem en Dylburga toch wel niet geweest zijn.

In hetzelfde graf, waarin zij teruste waren gelegd, moest ook hij begraven worden. Als celibatair aan geen eigen gezin gebonden en nooit geheel van het ouderlijk huis losgeraakt, had hij tot zijn late einde toen een vererende herinnering bewaard aan vader en moeder, die hem waren voorgegaan met het teken des geloofs en rustten in de slaap van vrede . . . *qui nos praecesserunt cum signo fidei et dormiunt in somno pacis* . . . zoals hij bad, telkens als hij de mis las aan een der altaren van zijn kerk.

En als ik nu verder mag gaan met mij voor te stellen hoe het geweest kan zijn, — de kanunnik stamde uit een geëerd burgergezin. Vader Willem Cloetinc was korenkoper geweest en had als deken van het korenkopersgild in 1418, 1424, 1430 zitting gehad in het de stad meebesturend college der oudermannen, en bovendien was hij in 1420, 1427 en 1432 raadslid geweest. Hij zal dus een zekere positie in Utrecht hebben ingenomen en een daarmee corresponderende graad van welstand hebben bereikt, die hem in staat stelde, als het nodig geweest mocht zijn, zijn zoon een praebende in het kapittel van St. Pieter te verschaffen.

De moeder? De vrouw uit het Boek der Wijsheid, op wie het hart van haar man vertrouwt, die opstaat vóór het dag is, de gang van haar huishouden nauwkeurig gadeslaat en alles doet wat daar verder staat om de ideale vrouw te tekenen? Alleen maar een naam — Dylburga — en de datum van haar overlijden. Ze heeft genoeg betekend dat haar zoon haar een gedenkteken stichtte ad aeternam memoriam.

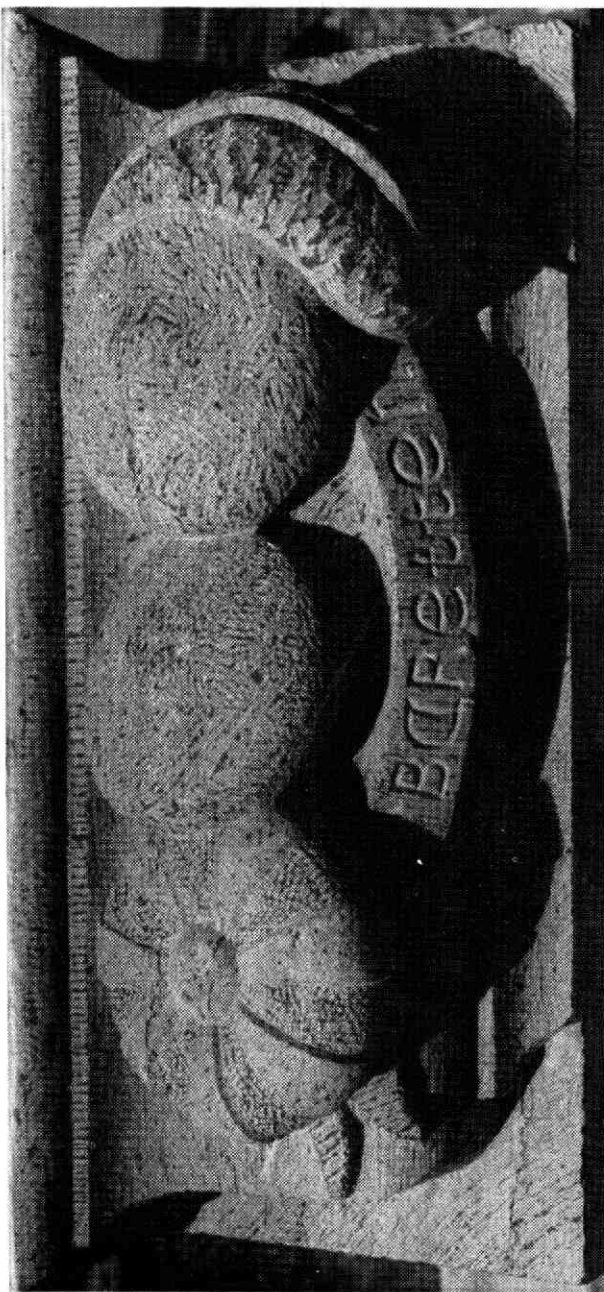
J. W. G. VAN CAMPEN

⁶⁾ Ibid. nr. 1082.

KLEINE MEDEDELING.

HONDERDVIJFTIG JAAR CAVALERIE

In het museum Flehite te Amersfoort wordt tot en met mei de expositie „Honderdvijftig jaar cavalerie” gehouden. Men ziet er uniformen, wapens en schilderijen uit de periode 1813-1963. Het museum is alle werkdagen van 10 tot 12 en van 14 tot 17 uur geopend ('s maandags gesloten, 's zondags alleen 's middags open); bovendien donderdagavond van 20 tot 22 uur.

Heeft men er wel besef van in Utrecht hoezeer de grachten en speciaal de werven de laatste jaren verrijkt zijn? Niet alleen door lofwaardige restauraties maar ook door herplaatsing van oude doch aangepaste lantaarns die de steer langs dit hart van het oude Utrecht verhogen. Bijzonder belangrijk is het beeldhouwwerk aan de consoles waarop deze lantaarns rusten. Reeds meermalen hebben we daarop de aandacht gevestigd. Daarom verheugt het ons dat het Utrechtsch Nieuwsblad elke week in de krant van zaterdag één dezer werkstukken afdruckt aan de hand van foto's gemaakt door de heer A. G. Ubaghs. Onze afbeelding laat de console met de drie baretten zien, Oude Gracht 214. In 1631 zag men hier een uithangbord „De dry blaauwe Bouratten” en in 1720 een gevelsteen „De blaauwe Baratten”. Blijkbaar heeft er een petten- en mutsenmaker gewoond, die op deze manier aandacht voor zijn assortiment vroeg.

KLEINE MEDEDELINGEN

ABRAHAM VAN BRIENEN

Op de jubileumtentoonstelling van het Centraal Museum prijkt een mansportret (kopergravure), dat volgens het bijbehorend kaartje „Ds. Abraham van Brienen” voorstelt. Ook in de catalogus wordt de titel „Ds.” gebruikt.

Oppervlakkig gezien zou je ook verwachten met een dominee van doen te hebben. Uit het geopende venster van het paleisachtige vertrek waarin deze zielszorger gezeten is, ziet men de torens van Dom- en Buurkerk, twee hervormde kerken.

Nader beschouwd valt het crucifix op dat tegen enige rechtopstaande boeken met „katholieke titels” is neergezet. Het ligt niet voor de hand dat een calvinistisch predikant in de tijd van Voetius (Van Brienen leefde van 1605 tot 1683) een kruisbeeld in zijn studeervertrek had. We hebben dan ook niet te doen met een dominee maar met een priester. Van Brienen was pastoor van de schuilkerk van St. Gertrudis (Mariahoek), de latere oudkatholieke kerk, waarin thans het Oud-Katholiek Museum gevestigd is.

Toch kan het zijn dat hij in de Domkerk heeft gepreekt! Niet dat de oecumene toen al bestond — zij bestaat vandaag nog maar nauwelijks — doch omdat de Domkerk tijdens de franse bezetting van 1673 enige tijd in katholieke handen was. Van Brienen fungeerde in die tijd als plebaan van de Domkerk. Alle ambts-handelingen der parochie van St. Gertrudis werden in die dagen in de Dom verricht.

Mgr. E. Lagerwey, die dit portret aan het Centraal Museum schonk, deelt een en ander mede in zijn boekje over de oudkatholieke St. Gertrudisparochie (1932), waarin men ook een afbeelding van het bewuste portret aantreft.

de J.

VIJFTIG JAAR NIEAF

Een niet eeuwenoude maar wel echt ingeburgerde utrechtse industrie, de Nederlandsche Instrumenten en Elektrische Apparaten Fabriek (Nieaf) heeft onlangs haar vijftigjarig bestaan gevierd. Voor velen is dit bedrijf aan de Jutfaseweg nog „de fabriek van Wouda”. In die aanduiding wordt herinnerd aan de eerste directeur, het latere raadslid Sj. Wouda (overleden 1949) en aan zijn zoon en opvolger dr. J. Wouda (overleden 1961). Ook thans maakt nog een zoon van Sj. Wouda deel uit van de directie.

De Nieaf heeft niet altijd op hetzelfde adres gehuisd. Aanvankelijk had men deze fabriek in de Wolvenstraat maar sinds 1918 zetelt het bedrijf op zijn tegenwoordig adres, waar het reeds vijfmaal is uitgebreid, zodat de fabrieksoppervlakte momenteel met 5300 m² het zesvoudige beslaat van de ruimte waarin de Nieaf startte.

In een goed leesbaar jubileumboekje vertelt prof. dr. ir. H. G. Nolen, voorzitter van de raad van commissarissen, hoe het bedrijf zich in de loop van vijftig jaar ontplooid. Prof. dr. ir. F. A. Heyn schetst de ontwikkeling van de stroom- en spanningsmeters, de voornaamste produkten van de Nieaf.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drijft 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 4 / APRIL 1964

HET RAADHUIS „SPARRENDAAAL” VROEGER EN NU.*)

Zoals 8 mei 1964 een gewichtige dag is voor „Sparrendaal” — immers dan wordt het officieel in gebruik genomen als raadhuis van Driebergen-Rijsenburg — zo kunnen we ons indenken, dat het ook op 20 maart 1754 een feestelijk gebeuren geweest moet zijn. Op die dag werd de eerste steen gelegd, zoals we hedentendage nog kunnen lezen boven de deur van het souterain, hierop staat met sierlijke letters vermeld, dat Maria Constantia van Berck deze steen gelegd heeft. Zij was het dertienjarig dochtertje ven mr. Jacob van Berck die het huis „Sper en Dal” liet bouwen. Wie de architect geweest is weten we tot heden nog steeds niet. Mr. Jacob van Berck, oud-burgemeester van Utrecht, zal indeze streek niet vreemd geweest zijn. De grond waarop hij bouwde behoorde waarschijnlijk tot het familiebezit. In de 17e eeuw toch blijkt er hier óók een mr. Jacob van Berck gewoond te hebben; hij wordt steeds aangeduid als de „griffier” Van Berck. Deze nu was de overgrootvader ¹⁾ van de bouwheer van „Sper en Dal”. De griffier woonde ongeveer op hetzelfde terrein, maar dit werd toen aangeduid als „Hofstede of Hof van de Heer van Eeden” ²⁾. Een hofaanleg is nog duidelijk te zien op een kaart anno 1718 ³⁾, waarop tevens een hofstede is aangegeven (lengteas

*) In het Bulletin van de Kon. Ned. Oudh.kundige Bond, april 1964, is de geschiedenis uitvoerig behandeld door schrijver dezes, terwijl de restauratie daar beschreven werd door de architect: ir. J. B. baron van Asbeck.

1) Dus niet de grootvader, zoals ik vroeger veronderstelde (zie: „Hoe Rijsenburg ontstond en groeide”, 1960, pag. 10.

2) Arch.: Dennenburg Driebergen, getuigenis dd. 6 april 1690.

3) R. ach. Utr. no. 2164, zie ook Maandbl. Oud-Utr., 6 okt. 1961.

noordwest-zuidoost) en wel op het vóórplein van Sparrendaal tussen het toegangshek en het zuidoostelijke bouwhuis.

Op een nog vroegere kaart uit ± 1644 (R. Arch. Utr.) staat op dezelfde plaats óók een hofstede aangegeven, alleen in de lengterichting juist een kwart slag gedraaid n.l.: z.w-n.o. De veronderstelling, dat deze hofstede door de troepen van Lodewijk XIV, die in 1672-'73 zijn kamp in Zeist had, platgebrand werd toen zij de utrechtse heuvelrug grotendeels plunderden en brandschatten, is aannemelijker geworden, toen bij de grondboringen op 29 maart 1962, naast funderingsresten ook brandsporen uit de grond kwamen. Bij een hierop volgende beperkte opgraving in april 1962 is dit nog duidelijker komen vast te staan. Hierbij werd ook glas gevonden dat kennelijk niet gebroken maar door de hitte gesprongen bleek.

Volgens een acte van transport (R. arch. Utr.) ten ovestaan van het gerecht te Driebergen door de rentmeester der domeinen te Utrecht, koopt mr. Jacob van Berck anno 1644 een hofstede groot 58 morgen en 24 roeden te Driebergen tussen de „heetvelden en de Lambroekerdijk”, welke hofstede op bovengenoemde kaart is aangegeven. Het zou zeer aannemelijk zijn te veronderstellen dat dit de woonstede geweest is van de „griffier” mr. Jacob van Berck. Zijn vader heette Nicolaas, die in het einde van de 16e eeuw is geboren. Een kleine genealogie, samengesteld door de heer Weitens (R. arch. Utr.) laat ons het volgende zien:

mr. Nicolaas van Berck,	heer van Mijdrecht, Deken v. h. Kapittel van S. Jan.
×	overl. 1652, oud 65 jaren.
Isabella van Heurn,	overl. 1662.
mr. Jacob van Berck,	heer v. Mijdrecht, Griffier van het Hof van Utrecht, overl. 1687, geb. ca. 1617.
× 1637	geb. 1619, overl. 1693.
Anna Utenbogaert,	
Jacob van Berck,	geb. 1638, overl. 1665, begr. Domkerk, kanunnik van S. Pieter te Utrecht, raad v. d. admiraliteit in Zeeland.
× 1656	(hertrouwde als weduwe in 1667 met Adriaan de Hase de Vere).
Anna Maria d'Ablaing,	geb. 1658 (gedoopt Waalse Kerk), overl. 1718, raad in de vroedschap van Utrecht, overl. 1728, begr. S. Janskerk.
Daniël van Berck,	
× 1688	
Anna Clara de Latour,	
mr. Jakob van Berck,	raad in de vroedschap en burgemeester van Utrecht, geb. 1694 (ged. Catrijnekerk), overl. 1762 (begr. S. Janskerk).
×	overl. 1732.
1728 (1) Aletta Maria van Wijk,	weduwe te Enkhuizen.
1733 (2) Nelia Schuyt,	uit Amsterdam, vrouwe van Abcoude en Baambrugge, overl. vóór 3 juni 1790.
1738 (3) Susanna le Leu de Wilhem,	
uit het derde huwelijk:	
Maria Constantia van Berck,	geb. 1740, overl. 1816.
× 1758	
op „Sper en Dal”.	
(1) R. A. W. C. baron van Heiden,	heer v. Rijnesteyn.
(2) Henri de Bossset,	kapitein Zwitserse garde.

De „griffier” was gehuwd met Anna Utenbogaerd, die vóór haar huwelijk bij haar ouders woonde op het buiten „Dennenburg” onder Driebergen. In het huisarchief van „Dennenburg” zijn veel stukken bewaard gebleven o.a. van processen, die hij, tezamen met zijn zwager Seger Utenbogaerd en zijn oomzegger dr. Christiaan Utenbogaerd, gevoerd heeft tegen jhr. Berent van Rijsenburg, bewoner van de ridderhofstad Rijsenburg en ambachtsheer aldaar.

Waren het vroeger de heemraden, die het de feodale heren lastig maakten, in de 17de en 18de eeuw is het de „noblesse de robe” — de meesters en doctoren in het recht — die in conflict komt met de bewoners van de kastelen.

In 1665 blijkt er weer eens een ernstig conflict te bestaan. In augustus van dat jaar betoogt jhr. Berent van Rijsenburg, dat hij eigenaar is van „den Zuyde weg, nu Groene weg genaamd, strekkende naar Sterkenburg onder de gerechte van Rijsenburg 4).

Behalve processtukken zijn er ook contracten en brieven van de griffier Van Berck bewaard gebleven. Zoals wij reeds zagen, kocht hij in 1644 een hofstede van de domeinen te Utrecht. Dit was het noordwestelijk gedeelte van het huidige „Sparrendaal”. In 1660 koopt hij van de weduwe van jhr. Hendrik van Eeden het naastgelegen terrein de zogenaamde hof of hofstede van de heer Van Eeden. Dit terrein was 49 morgen, 113 roeden 5) tussen de heidevelden en de Langbroekerdijk gelegen. Dit vormde het zuidoostelijk deel van het huidige „Sparrendaal”.

In 1664 is er een contract tussen hem en enige met name genoemde ingezetenen over een uitweg over het land van Abraham Doly. In 1671 erft hij „... van wijlen de Hr. en Mr. Seger Utenbogaerd in zijn leven advocaat 's Hoofs van Utrecht het contingent van de hofstede „de Woert” onder Driebergen...” In „July 1674” blijken hij en zijn vrouw ingeschreven te staan als lidmaten van de hervormde kerk te Driebergen.

Uit al dit voorgaande mag men wel besluiten, dat het vóórgeslacht van de bouwheer uit 1754 reeds lang vaste voet had in deze streken.

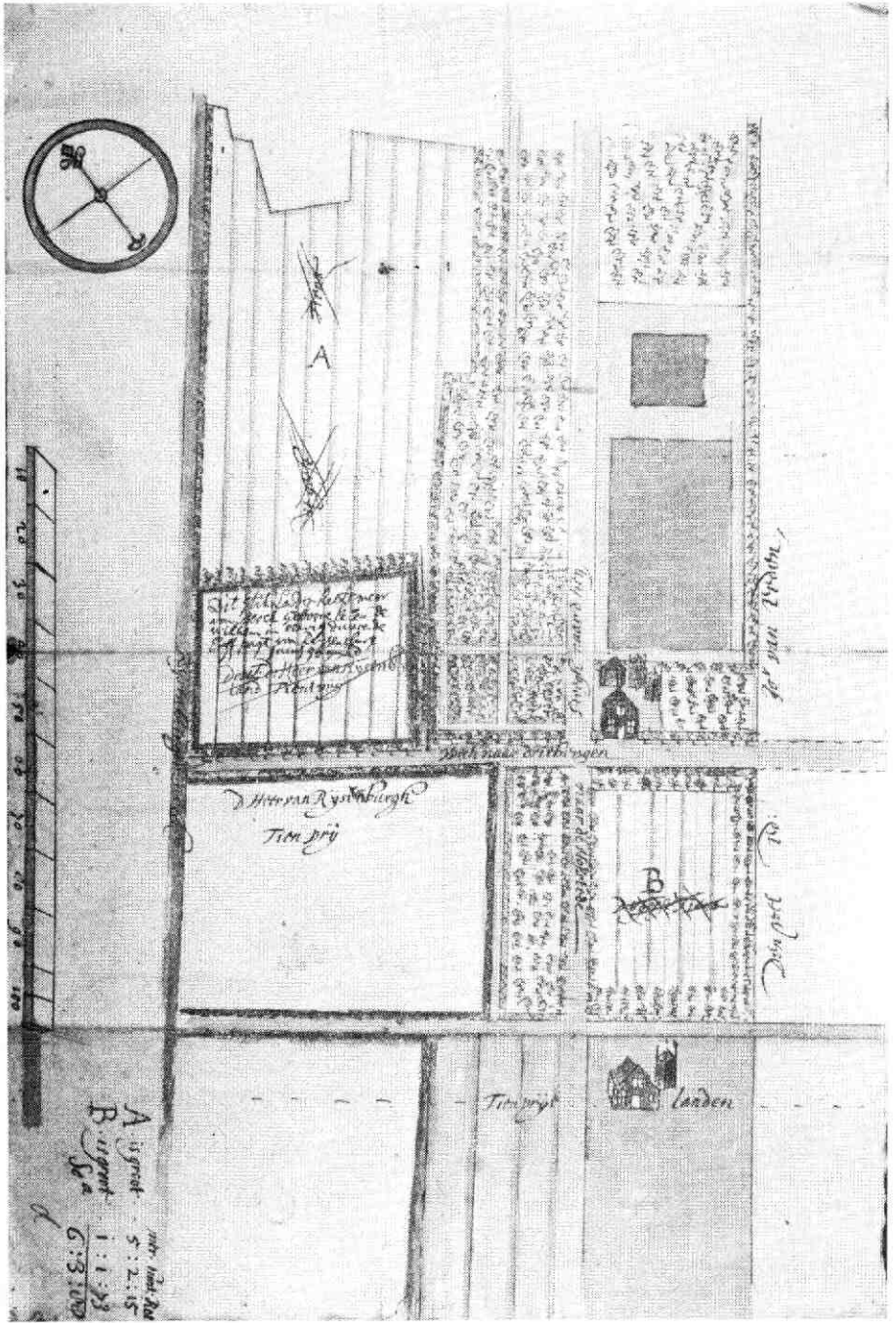
Het huis „Spar en Dal” werd opgetrokken in Louis XV stijl.

De vóórtaan liep over de huidige „Wildbaan”, thans gemeente-park. Hierin staan nog enkele oude beuken, welke van deze vóórtaan deel uitmaakten. Deze voortaan kwam uit op het rijk bewerkte hek, geflankeerd door twee gebeeldhouwde zijstukken in natuursteen. Het voorplein vertoonde in het midden een symetrisch verdiept gazon met als centrum een sculptuur.

Het huis is 18 meter breed en 15 meter diep. De vóórgevel ligt op het zuidwesten. Hoofdingang en bovenliggend venster met balkon zijn versierd met een rococo-omlijsting in zandsteen. De op het

4) Het bezit van de griffier en zijn neef strekte zich uit tot aan de Langbroekerwetering.

5) R. arch. Utr.

Kaart anno 1644 waarop de hofstede op het voorterrein van het huidige Sparrendaal voorkomt

noordoosten gerichte achtergevel heeft een drie meter diepe uitbouw en een eveneens omlijste dubbeldeur, maar hier bestaat de versiering uit geschilderd hout. Op de steekhals aan de achterzijde troonde de dakruiter, die bij een latere verbouwing op de nok van de hoge mansardekap kwam te staan. Deze kap is nu 18 meter boven de begane grond, terwijl de dakruiter zelf thans 4.5 meter hoog is. De bekapping was oorspronkelijk lager. Zij bestond aanvankelijk uit een veelzijdig zadeldak van vier vleugels met hoek- en kelkepers en een zinken of loden plat in het midden. Op een afstand gezien maakte het dak het effect of het tussen de vier schoorstenen van boven vlak was.

De beide bouwhuizen waren de helft smaller dan nu. Dit alles is te zien op een grote gekleurde prent ⁷⁾ anno 1758. Deze prent vond ik in juni 1956 terug in het Aartsbisschoppelijk museum te Utrecht. De prent was eigendom van mevrouw van Rijckevorsel-Courbois te Nijmegen en is door haar geschonken aan de gemeente Driebergen-Rijsenburg. Op deze prent zien we in het midden een vogelvlucht-tekening (116 x 89.5 cm) van „Spar en Dal”, omgeven door 18 afbeeldingen (29 x 23 cm) van het huis zelf „van vooren te sien”, van opzij en van achteren. Maar ook van het huis naar de straatweg, naar het statige ijzeren hek. Verschillende afbeeldingen geven een indruk van de vele lanen, terwijl ook een gezicht op het dorp Driebergen niet ontbreekt.

Op de vogelvlucht is ook duidelijk de nog aanwezige slingermuur voor ooftbouw bestemd te onderscheiden; bovendien de achthoekige kerk van Driebergen (de voormalige Sint Catharinakapel), de beide houten leuningen van de Driebergse brug, dáár, waar de Zwoer onder de „Landstraat” dóórging en verder als „de vaart van Driebergen” naar de Langbroeker Wetering stroomde. Dit water loopt thans nog langs de Wildbaan, voor een klein gedeelte gerioleerd, mondt het tenslotte uit naast de huidige kurkplaten-fabriek.

Langs bovengenoemde vaart, ook wel „schippersvaart” genoemd, zijn per schuit o.a. de stenen aangevoerd, voor „Spar en Dal” en in 1810 voor Rijsenburgs kerk en dorpskern. De conflicten, die ontstonden rondom „De Traay” heb ik uitvoerig beschreven in dit maandblad, december 1957.

In de franse tijd gaat ook voor „Sparrendaal”, zoals het voortaan genoemd werd, heel wat veranderen. In deze tijd is mevrouw Van Berck overleden en in december 1790 verkopen de erven het buiten aan Abraham Veerman Senserff. Maar deze verkoopt het enkele maanden later — 27 May 1791 — aan David Cornelis van den Bergh. Waarschijnlijk heeft deze laatste het huis en de bouwhuizen laten veranderen en verbouwen. Het hoofdgebouw kreeg bij die verbouwing o.a. de hoge mansardekap van thans, en boven de gootlijst de grenenhouten balustrade, die tot 12 meter boven het maaiveld reikt.

⁷⁾ 175 x 153 cm, zie ook Maandblad v. „Oud-Utrecht”, december 1956.

Zoals we reeds zagen zijn de bouwhuizen in de breedte verdubbeld. Tijdens deze verbouwing werden ook de bekappingen verhoogd met een flauwer hellend gedeelte. De dakruiters of klokketorentjes, die zich eerst op de nok van de oorspronkelijke daken bevonden bleven onaangeroerd, zodat zij op de gebroken daklijn kwamen te staan, waar ze bij de restauratie bleven gehandhaafd.

De veronderstelling, dat deze ingrijpende verbouwing, althans van het hoofdgebouw heeft plaats gehad toen David van den Bergh eigenaar was wordt gebaseerd op een zinsnede in het verkoopcontract ⁸⁾ dat op 23 december 1805 tussen hem en de nieuwe eigenaar Petrus Judocus van Oosthuysen gesloten werd.

Hierin is sprake van: „... de Buitenplaats Spar en Dal, bestaande „in Een zedert weynig Jaaren nieuw Getimmerde Heere Huyzinge, „met deselfs vleugels, dienende voor koetshuys en stalling voor „Paarden, Orangerie, Koetzier en knegtskamer, washuys, Appel- „kamer...” De bouwhuizen zijn wellicht eerst door Van Oosthuysen vergroot. Dit zou men kunnen afleiden uit het jaartal 1805 op de wijzerplaten van beide klokketorens. Mogelijk heeft Adrianus Tollus (architect van Rijsenburgs kerk in 1808-1809 niet onaanzienlijke verbouwingen aan Sparrendaal verricht. Mevrouw Van Oosthuysen noteerde een uitgave in het kasboek van 1808-1809 ad 3 nov. 1809: „Tollus voor Sperrendal f 2.833,—”.

In de wat later te dateren aantekeningen ⁹⁾ van P. J. van Oosthuysen, lezen we hoe er grote bossen geweest zijn, die tot constructie van de barakken in het kamp van Zeist gekapt zijn en door Van Oosthuysen vervangen werden door nieuw ingezaaide sparrenbossen „... waardoor drie jaar lang wel driehonderd mensen des winters „de kost hebben gewonnen...” Hij spreekt van een „borg” (heuvel), waarop een molen „... aan de voet van deze borg is een „royale kom met rondom trappen, welke allen met akacia's, rozen „en andere sierlijke boompjes en fijnsparren gearneerd is...”

Uit de nadere omschrijving komt wel vast te staan, dat hier sprake is van de ook thans nog bestaande „acacia-vijver”.

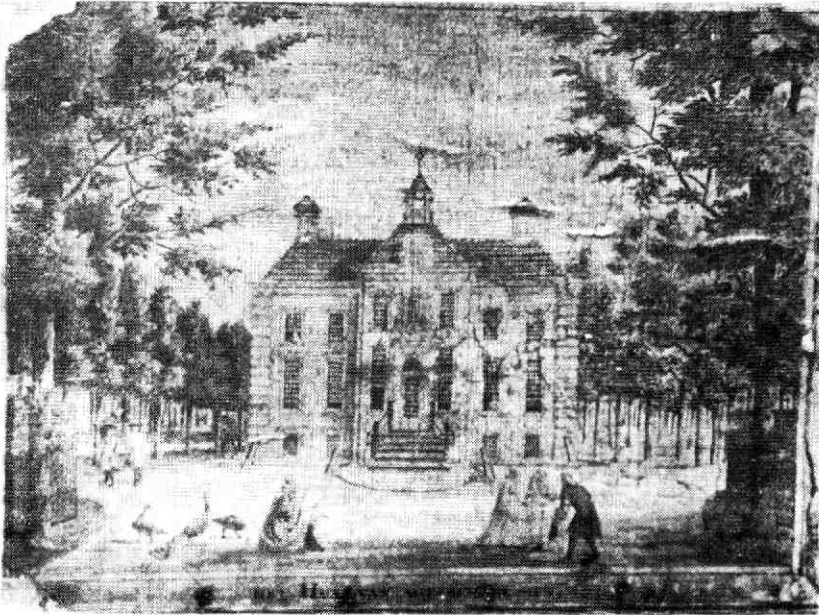
In genoemde aantekeningen werd ook verhaald van: „... een „fraaie merkwaardige partje, waar een ermitage getimmerd werd, „welke door tal van wandelaren bezocht wordt...” „... tal van „voornamen personagiën, welke zich aandienen en hem bezoeken, „tekenen in een boek...”

Deze eremiet of kluisenaar is jaren lang „eene attractie” geweest en toen deze kluisenaar gestorven was, is hij vervangen door een beweegbare pop, die, volgens de overlevering niets vermoedende bezoekers „de stuipen op het lijf joeg”. Op „De Wamberg” te Berlicum is nog een schilderijtje aanwezig waarop kluis en de eremiet zijn afgebeeld.

Van Oosthuysen schrijft dan nog over: „... het fraaie Sper en

⁸⁾ Rijks arch. Utr.

⁹⁾ Arch. „De Wamberg”, Berlicum N.Br.

Gezicht op de achterzijde van Sparrendaal, 1758.

Dit is een van de achttien prenten van „Sper en Daal” die een vogelvlucht van het gebouw omringen. In 1956 teruggevonden door de schrijver van dit artikel in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht. Onderaan staat gedrukt „Het Huys van agteren te sien”. Hiermee wordt dus de bewering gelogenstrafd volgens welke de tegenwoordige voorzijde van Sparrendaal eigenlijk de achterkant van het gebouw zou zijn.

Dal, gelegen voor een gedeelte onder Rijsenburg en Driebergen. Dit is wel het fraaiste goed met dat van Rijsenburg, dat men in een landstreek van de 17 Provinciën kan beschouwen. Van bergen, beken, kommen, valeien en woestenijen. Het is de natuur, die veel tot vermaak bijbrengt. Een fraaie, van mos gemaakte koepel op een hooge berg, aan der zelfs voet een groot rondwerpige kom, hetwelk een continuele bron formeert en nooit droog ligt en geeft uit zijn middel een beek, die altoos lopende is tot in de Rijn. Dit is wel een groot uur gaans. . . .”

Verder is er nog aanwezig een „valconnerie” (de vlaamse Van Oosthuysse probeert een vertaling te geven van „fauconnerie”). Hij vervolgt nog: „. . . . Dan heeft het huis Sparrendaal een laan achter en voor van 700 roeden, 5 roeden voor en 3 roeden achter breed. Het is hier, dat Zijne Majesteit¹⁰⁾ gelogeed heeft, toen Zijne Majesteit naar Duitsland trok om Pruisen en Oostenrijk te

¹⁰⁾ Lodewijk Napoleon, zie ook verderop.

bevechten. Zie hierbij de courant ¹¹⁾ van dien tijd; de inscriptie van een fraay gemaakte pyramide, welke zich op tafel opdeed. — Hier is wat uit te halen. . . .”.

Hoewel Van Oosthuysse elders in het land veel grond had aangekocht — zo had hij in de gemeenten 's Gravenzande, Monster, Naaldwijk en Loosduinen bezit verworven, de grondslag leggend tot „staalduin”, dat zich thans nog in het Westland bevindt — toch was van al zijn bezittingen hem „Rijsenburg” en „Sparrendaal” het liefste. — Hij heeft zelfs Sparrendaal omgedoopt in „Huis Rijsenburg”. Maar dit is niet van blijvende aard geweest. Van Oosthuysse voelde zich gelukkig in deze streek en onder de mensen, die hij schetst als: „. . . . naarstig en vreedzaam. . . .” „. . . . en dit is het beste om de liefde te conserveren. . . .” De landelijke omgeving herinnerde hem aan zijn geboorteplaats Meulebeke in West-Vlaanderen ¹²⁾.

Ofschoon Van Oosthuysse toenmaals een gefortuneerd man was en gaarne bouwde, heeft hij zich echter niet gewaagd aan het wederopbouwen van het middeleeuwse kasteel Rijsenburg. Hij nam genoegen met de titel: „Heer van de Ambachtsheerlijkheid Rijsenburg” toen hij op 20 september 1806 ¹³⁾ deze heerlijkheid verwierf, tezamen met de landerijen en de schamele resten van het oude kasteel, en wel door aankoop van de Erven Willem van Dam.¹⁴⁾

Als kind van zijn tijd, had hij meer belangstelling voor de hoger gelegen zandgronden. In de omgeving van het huidige dorp Austerlitz — tot waar het domein van „Sparrendaal” zich toen uitstreckte, — liet hij direct reeds in 1805 grote percelen heidegrond in cultuur brengen.

De tijd van statige rust, welke de Stichtse Waranda in de 18de eeuw kenmerkte, is op het einde van die eeuw bijna plotseling overgegaan in de rumoerige periode der franse overheersing.

Eerst was het generaal Marmont met zijn franse en bataafse troepen, die leven en vertier bracht. Hij was enige tijd ingekwartierd op „Sparrendaal” — Later was het Lodewijk Napoleon zelf, en met hem een hele invasie van nieuwe denkbeelden.

Van Oosthuysse en Marmont waren elkaars grote rivalen. De eerste droomde van een industrieplaats — Rijsenburg — op de Utrechtse Heuvelrug, de tweede van een „stad” Austerlitz. Er werd zelfs in Austerlitz een „Maire” (Pinéda) aangesteld en de plaats heeft zelfs een tijdlang „stadsrechten” bezeten.

Van een vriendschap tussen beide „stichters” is nooit ergens iets gebleken.

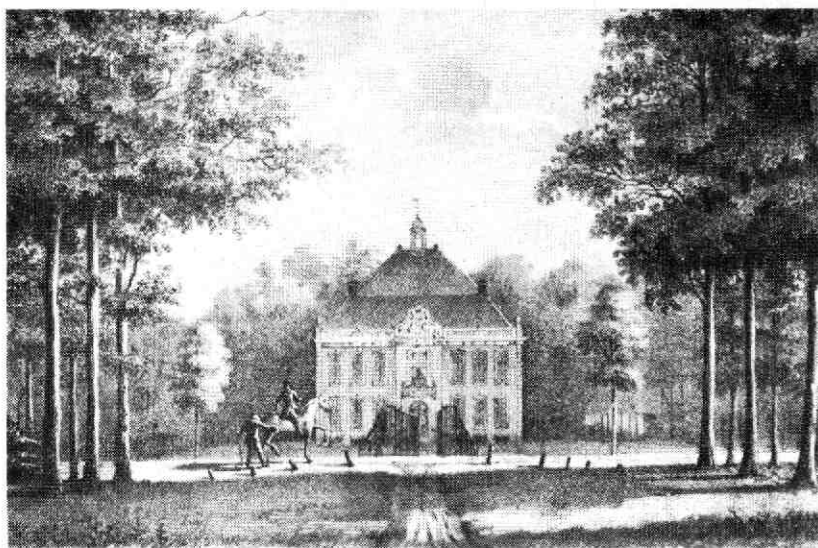
Kort na de toonbestijging van Lodewijk Napoleon in de zomer van 1806 kwam de nieuwe „Koning van Holland” naar zuidoostelijk

¹¹⁾ De aantekeningen van v. O. zijn bedoeld om door een ander te worden uitgewerkt. Dikwijls verwijst hij naar bijlagen (waarschijnlijk voor: „Christenvriendschap” van Francq, v. Berkhey; Universiteit Bibl. Leiden).

¹²⁾ Zie ook: „Hoe Rijsenburg ontstond en groeide”.

¹³⁾ Dus *niet* omstreeks 1800 zoals vroeger werd verondersteld, zie noot 12.

¹⁴⁾ „De Wamberg” Berlicum.

Sparrendaal naar een litho van Soeterik, ± 1828

Utrecht. Vóór zijn tocht naar Duitsland — op 5 October 1806, logeerde Lodewijk Napoleon met zijn gevolg op Sparrendaal, waar een vorstelijke maaltijd ter zijner ere was bereid. Het huis was op last van de gastheer Van Oosthuysen prachtig aan alle zijden verlicht met „gecouleurde glazen....”

Ter gelegenheid van dit alles noteerde mevrouw Van Oosthuysen in haar kasboek dd. 13 oktober 1806: „.... op Sperrendal met de illuminatie verteert f 739-4-....” 15).

Het Sticht en de Heuvelrug is Lodewijk blijkbaar goed bevallen „La terre comence au Bilt” heeft hij eens gezegd. In 1807 verplaatst hij zijn residentie naar Utrecht. Met de koning is de romantiek in deze streken gekomen. De sterke liefde voor bos en heide neemt toe — Amstel en Vecht raakten in minachting en de trek naar de Utrechtse Heuvelrug begon. Daarmee werd de bloeitijd van de „Stichtse Lustwaranda” ingeluid.

Toen Napoleon zijn broer Koning van Holland maakte, hoopte hij een goede vasal aan zijn broer te hebben. De vier jaren, van 1806-1810, die Lodewijk bij de gratie van Napoleon gegund waren, zijn niet zonder belang geweest voor de latere ontwikkeling van Nederland al is veel wat toen tot stand werd gebracht, voorbereid in de tijd van de Bataafse Republiek. Van Oosthuysen zag in de koning de persoon die door een lange regering een zegen voor Nederland zou kunnen worden.

Toen Napoleon echter de zelfstandigheid van zijn broer niet meer

15) Zie ook: „Kastelenboek” prov. Utrecht, Kemink & Zn., pag. 75 en 76.

kon dulden en hem even vlug van de Nederlandse troon verwijderde als hij hem daarop had geplaatst, was Van Oosthuysse diep teleurgesteld in zijn nationale gevoelens. „... De val van Lodewijk Napoleon, in wie hij een goed koning zag, heeft hij zich haast persoonlijk aangetrokken. Waar hij Napoleon kon dwarsbomen deed hij dit. Zo heeft hij in de zomer van 1811 de spaanse ambassade in Den Haag gekocht en deze later aan de koning van Spanje weer aangeboden. Dit was de oorzaak, dat Van Oosthuysse benoemd werd tot surnumerair ridder van de Koninklijke Spaanse Orde van Carel III...” aldus P. Albers: „De Spaanse Kapel” uitg. A. Govers, Den Haag 1916.

Een klein bewijs van de vreugde in de gevangenneming van Napoleon in november 1813 was de aankoop van een oranjevlag, genoteerd door mevrouw Van Oosthuysse op 13 december 1813 (kasboek 1813-1815) ¹⁴).

Het is niet bekend hoe de Koning van Holland en P. J. van Oosthuysse in relatie zijn gekomen. Waarschijnlijk door de leverantie's aan het leger. Want Van Oosthuysse blijkt wel een leverancier van formaat en kwaliteit te zijn geweest, immers hij heeft „gefournéerd” zowel aan de staatse troepen onder Prins Willem V ¹⁶), de bataafse troepen, die van Napoleon en later, nog ruim 25 jaar aan het Koninklijke Nederlandse leger — hij zelf tot zijn dood in 1818 en daarna zijn weduwe tot 1839 ¹⁴). Verder staat vast, dat Lodewijk Napoleon Van Oosthuysse verscheidene malen als crediteur heeft aangesproken. In totaal werden van Lodewijk Napoleon, voor zover thans gebleken is, terug ontvangen f 230,907-11-18 (Kasboek 1808-1809) ¹⁷).

Petrus Judocus van Oosthuysse was geen politieke figuur en men moet hem zien in het licht van zijn eigen tijd en niet in dat van de 20e eeuw zien. Hij was als Belg geboren in de tijd van Lodewijk XVI en Joseph II. Waarschijnlijk was hij een weinig aangetast door het Josephinisme en de zogenaamde Verlichting. Zijn geordende geest verlangde een monarchie. De franse revolutie was zeker niet naar zijn zin.

Met verontwaardiging vertelde Van Oosthuysse ¹⁷) dat hij in 1795 door de Fransen ontwapend en van zijn post ontheven werd. Hij was toen kapitein van de door keizer Karel V gestichte schutterij. Tegen zijn zin ontving hij opdracht de goederen van de schutterij aan een commissie van Provisionele Representanten over te dragen. Zijn „... verknochtheid voor genoten weldaden van de persoon van Z.D.H. en koninklijke hoogheden...” belette hem hieraan gevolg te geven.

¹⁶) Volgens: „Gedrukte Resolutiën van de Staten-Generaal, zes laatste maanden van 1793”, blz. 787 heeft Van Oosthuysse een paspoort gehad om zich dd. 23 July 1793 naar „het Leeger van den Staat” in Brabant en Vlaanderen te begeven.

¹⁷) Door hem zelf geschreven aantekeningen op losse bladen met een koordje bijeengehouden arch.: „De Wamberg” Berlicum.

In het tijdsgewricht, dat de familie Van Oosthuysse op Sparrendaal gevestigd was werden o.a. de plannen gemaakt tot stichting van de kerk en de dorpskern van Rijsenburg. Ook op besturelijk gebied heeft Petrus Judocus sporen nagelaten. Hierover later meer.

Zo heb ik dan getracht u een beeld te geven van de geschiedenis van het buiten Sparrendaal en zijn bewoners in de 18de en begin 19de eeuw, als ook iets over de vóórgeschiedenis in de 17de eeuw.

In een slotartikel hoop ik dan Sparrendaal tijdens de rest van de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw voor u te behandelen.

WIM HARZING.

HERINNERING AAN MOLEN DE KAT

Aan de westzijde van Utrecht hebben vroeger verscheidene molens gestaan. Eén ervan, molen „De Kat” uit 1746, leeft op twee plaatsen in de stad nog in de herinnering voort. Allereerst in de Lange Hagelstraat, dichtbij de plek waar de molen eens stond. Daar ziet men in de muur van het huis op no. 42 de hierbij afgebeelde gevelsteen „De Kat”, die vroeger aan de molen prijkte. Voorts in de tuin van het Centraal Museum. Onder de gevelstenenverzameling aldaar vindt men een andere steen van „De Kat” met het bekend, onbeholpen rijmpje:

De snellee kat
Siet na de stadt
Als niuw gebooren
Om 't schoonste graan
Te maallee gaan
Na elcks behooren.

De molen was dus nieuw gebouwd ter vervanging van een oudere molen. In 1877 brandde de molen uit. In ruïneuze staat heeft hij nog tot 1909 op de sloper moeten wachten.

EEN OUD HUIS IN DE JACOBIJNENSTRAAT

Tot de stadsgedeelten te Utrecht die in verband met straatverbreding ten behoeve van het verkeer op de nominatie staan om te verdwijnen, behoort de oneven zijde van de Jacobijnestraat.

Hoewel de meeste panden in dit straatgedeelte weinig monumentale waarde bezitten en thans zeer vervallen zijn, verdienen zij niettemin enige aandacht daar hier ongetwijfeld laat-middeleeuwse bouwresten aanwezig zijn.

Het eerste pand dat onderzocht en opgemeten werd is het bouwvallige en niet meer bewoonde huis no. 13. Het ongeveer 7,10 m brede en 4 m. diepe pand is van het type met het dak evenwijdig aan de straat, gelegen tussen twee topgevels.

De niet onaardige voorgevel met originele ingang en op een geprofileerde houten puibalk overkragende verdieping, zal van omstreks het midden der 17de eeuw dateren.

De vensters zijn — zeker niet tot verfraaiing van het geheel — in de 18de en 19de eeuw gewijzigd. Daar het huisje aan de achterzijde ingebouwd is, bevindt zich hier een blinde muur.

De beide topgevels zijn, blijkens het nu overpleisterde metselwerk van moppen, zeker laat-middeleeuws; de oostelijke gevel heeft aan de achterzijde nog resten van trappen, van de andere eindgevel gaan de baksteenvlechtingen niet verder terug dan de 17de eeuw.

Waarschijnlijk heeft de middeleeuwse voorganger van ons huis een houten voorgevel bezeten.

Merkwaardigerwijze heeft het huis alleen onder het linker gedeelte een kelder. Van deze kelder zijn alleen de vier wanden nog middeleeuws. Het gewelf, waarvan de kruin evenwijdig loopt met de straat en dat aan de straatzijde een steekkap heeft voor een luikopening, dateert blijkens het kleinere steenformaat uit de tijd van de herbouw in de 17de eeuw. De vloer van de beganegrondverdieping ligt door voornoemde keldersituatie in het linkerdeel hoger dan in het rechtergedeelte. De enkelvoudige balklagen van begane grond en eerste verdieping zijn 17de eeuws. Op de eerste verdieping is nog één sleutelstuk aanwezig.

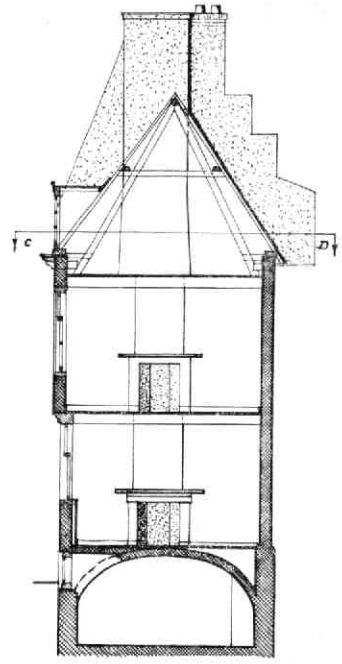
Zoals aan de hand van de plattegrond te zien is worden de verdiepingen door twee originele spiltrappen verbonden.

De kap maakt met zijn eenvoudige spantconstructie meer een 19de- dan een 17de eeuwse indruk.

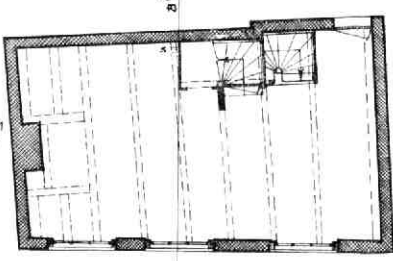
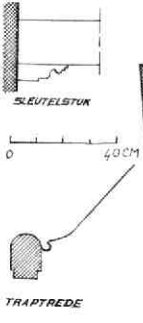
Drs. P. J. E. LUYKX

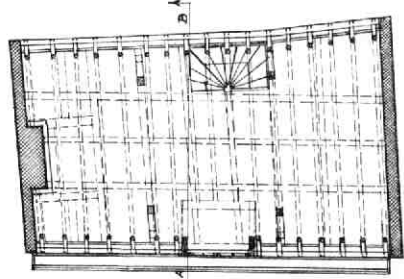
VOORGEVEL 0 5M

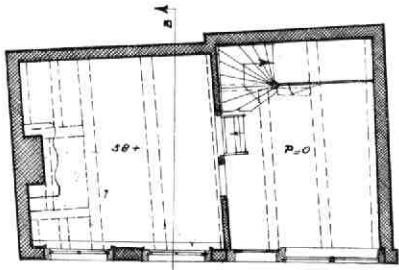
DOORSNEDE A-B

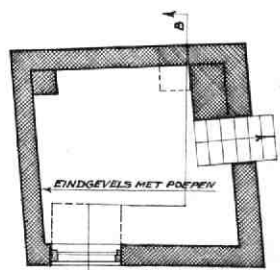
EERSTE VERDIEPING

ZOLDER DOORSNEDE C-D

BEGANE GROND

KELDER

KLEINE MEDEDELINGEN

HISTORISCHE AFDELING CENTRAAL MUSEUM

Het blijkt, o.m. uit een bericht in een utrechtse courant, dat een passage uit het artikel „Een museum jubileert”, verschenen in het „Maandblad van Oud-Utrecht”, maart 1964, namelijk „daar de historische afdeling, betrekking hebbende op de stad zelf, maar een schijntje bevat van wat men eigenlijk aan plaatselijke oudheden zou behoren te tonen” aanleiding heeft gegeven tot verkeerde interpretatie.

Het is ons en alle leden van Oud-Utrecht bekend dat de huidige „historische afdeling”, heringericht einde 1960, wegens plaatsgebrek (van de oorspronkelijke beschikbare negen zalen werden twee afgestaan aan het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, een aan het Aartsbisschoppelijk Museum en twee als dienstvertrekken in gebruik genomen) minder voorwerpen moest tonen.

Daardoor konden niet meer *alle* aspecten van de geschiedenis der stad aan bod komen.

Bovendien werden deze voorwerpen, volgens nieuwe inzichten in de wijze van opstellen in de musea, veel strenger dan vroeger het geval was, geselecteerd naar esthetische waarde en historisch belang, waardoor de nieuwe ordening veel aan duidelijkheid en overzichtelijkheid heeft gewonnen. de J.

DE FAMILIENAAM CLOETINC IN UTRECHT

In het maandblad van Oud-Utrecht van maart 1964 vermeldt mr. J. W. C. van Campen, Willem Cloetinc als korenkoper en raadslid te Utrecht anno \pm 1430 en diens zoon Zuederus Cloetinc als kanunnik van de St. Pieterskerk, overleden 7 december 1463.

Deze zelfde familienaam kom ik tegen in 1662 als op 29 mei, Aert Cloetingh, „wijncooper ende borger binnen Utrecht, koopt van den Hooch Ed. geboren Heeren Beerent van Rijsenburgh e.c., seeckeren Moeshoff gelegen voor aen in't begin van den Crommen Rhijn bij 't Cingel der Stadt Utrecht in desen gerechte van Abstede, groot ruym een morgen lants, daar Oostwaarts 't Convent van St. Servaes, Zuidwaarts den Ouden Rhijn, Westwaarts en Noortwaarts den Absteder Wech naest gelegen sijn, voor drieduysent tweehondert en dertich caroli gulden.”

Op 2 september 1721 verkoopt Arnoldo Cloetingh, koopman, „wonende tot Amsterdam voor sijn selven en als speciale gemagtigde van sijnen Broeder de Heer Bernardo Cloetingh, wonende tot Venetië en zoon van wijlen den Heer Herman, vermogens procuratie op den 1en April 1716 voor Carolus Yabrich, notaris tot Venetiën, seeckere huysinghe met alle 't gene daerinne aert en nagelvast is, mede omtrent eene morgen warmoesiers Landt, streckende uyt den Crommen Rhijn tot agter aen de Absteder Dijck voor en om de somma van Drie duysent een Hondert en vijftig car. guldens aen en ten behoeve van Jacob Woertman, Notaris van Utrecht.”

Op 10 april 1810 wordt door de erven van mr. Jan Jacob Woertman, deze \pm 1 morgen grote-moestuin plus hofstede verkocht aan Cornelus van Beusekom. „De koopenningen ter zomma van Vierduysent, Vierhonderd en tien gulden”. Deze verkoop geschiedde door mr. Johannes van Doelen, „Canonick in den

Capittule van St. Jan alhier, in qualiteit als enig overgebleven executeur van den Testamente Boedel en Nalatenschap van wijlen de Weledel Geboren Heer mr. Johan Jacob Woertman, in leven Raad in de Vroedschap en Schepen dezer stad. Verkocht werd een huizinge, hof en hofstede met omtrent één morgen warmoesiersland en grafkelder."

B. C. van Beusekom

MERSEBERCH

De openbare lagere school te Maarsbergen, die vorig jaar een eeuw bestond, draagt thans de naam Merseberch. Het schoolgebouw is gemoderniseerd maar heeft de vorm van 1863 behouden. Daardoor behoort het tot de oudste gebouwen van Maarsbergen, dat als buurtschap overigens onder de aanduiding Merseberch al in de middeleeuwen bekend was.

Op de tentoonstelling betreffende het honderdjarig bestaan der school zag men alles wat betrekking had op de geschiedenis van dit als woonplaats nog jonge dorp. Pas in 1934 „deed de tijd zijn intrede" te Maarsbergen. Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der hervormde kerk kreeg dit kerkgebouw namelijk een klokketorentje met uurwerk.

Ouder dan kerk en school is de vroegere boerderij later pension „Bloemheuvel", thans motel.

Hoewel het gebouw van zijn eigenlijke achterland beroofd is, geeft het met zijn front aan Maarsbergen tussen autoweg en spoorbaan een aardig accent door de goede gevelverdeling en niet het minst door het overstekend dak met schulprand.

TENTOONSTELLING 5000/50 JAAR KERKGESCHIEDENIS

In het Oud-Katholiek Museum in de Mariahoek te Utrecht wordt tot 1 juni een tentoonstelling gehouden onder de titel 5000/50 jaar kerkgeschiedenis.

Als markante stukken uit de geschiedenis van vijftig eeuwen worden de (neolithische) hamer van St. Maarten, de relieken uit de eerste eeuwen van het christendom, de albe van St. Bernulphus en de koorkap van bisschop David van Bourgondië getoond. Speciale aandacht wordt gevraagd voor de laatste vijftig jaar, die zulk een stormachtige ontwikkeling hebben laten zien in de toenadering der kerken.

Wij zien het Lambeth Cross als teken van de intercommunie tussen anglicanen en oud-katholieken, wij vinden herinneringen aan de oprichting van de Wereldraad der Kerken in Utrecht in 1938 en worden herinnerd aan de banden tussen de oud-katholieken en de orthodoxen door de borstkruizen, die de huidige aartsbisschop van patriarch Athenagoras van Constantinopel en patriarch Alexei van Moskou mocht ontvangen.

Bijzondere aandacht verdienen de officiële penningen van de eerste en tweede zitting van het vaticaan concilie. Als zeldzaamheid zijn op de tentoonstelling aanwezig de medaille, die Johannes XXIII aanbood aan de waarnemers van het Tweede vaticaan concilie en de plakette, die Paulus VI aan de vertegenwoordigers van niet rooms-katholieke kerken aanbood.

Symbolisch voor de geheel nieuwe situatie in de kerkgeschiedenis der laatste vijftig jaar is de kaars, die namens de paus aan de aartsbisschop van Utrecht, mgr. dr. A. Rinkel werd gezonden, op de tentoonstelling aanwezig.

De tentoonstelling is dagelijks (behalve vrijdags) geopend van 10-12 en 2-5 uur.

HET GILDE ONDIEP

Op onze vraag naar de betekenis van de gevelsteen „Het gilde Ondiep” in een winkelpand aan de Amsterdamsestraatweg te Utrecht — maandblad van januari jl. — is geen bevredigend antwoord ingekomen. Evenmin als vele jaren geleden, toen de vraag ook al gesteld was.

Wel hebben ons enkele gegevens bereikt die, hoewel negatief van aard, toch enig uitsluitsel geven. Vast staat dat er géén winkeliersvereniging bestaan heeft

onder de op de steen voorkomende naam. Mogelijk wilde de winkelier, die hier een halve eeuw geleden gevestigd was, de oprichting stimuleren, maar het wordt waarschijnlijker geacht dat het hier gaat om een gril van de winkelier.

Misschien heeft hij met deze aanduiding een soort waarmede aan zijn assortiment willen verlenen, want bij het woord „gilde” denkt men al gauw in de richting van goed vakmanschap en „betere waar”.

Het gilde Ondiep is in elk geval geen woningbouwvereniging geweest. In Utrechtse Jaarboekjes die tot 1918 zeer gedetailleerd een reeks van plaatselijke organisaties en verenigingen vermeldden komt een gilde onder deze naam niet voor.

LEDEN-CONTRIBUTIE

De contributie voor leden van OUD UTRECHT is met ingang van 1963 vastgesteld als volgt:

- f 10,00 voor hen die een ingenaaid jaarboekje wensen te ontvangen;
- f 12,50 voor hen die een gebonden jaarboekje wensen te ontvangen.

Tijdige betaling voorkomt berekening van incassokosten en voor onze administratie veel onnodige werkzaamheden.

De Penningmeester,
J. W. VAN WOENSEL KOOY

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 5 / MEI 1964

EXCURSIE NAAR KASTEEL DE HAAR

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot deelname aan een excursie naar het kasteel en park De Haar te Haarzuilens.

Deze excursie wordt gehouden op *zaterdag 30 mei*. Vertrek van het Janskerkhof te Utrecht (aan de zijde van de sociëteit P.H.R.M.) om *half 2*. De kosten bedragen *f 3—* per persoon inclusief toegangsbewijs en thee. Wie op eigen gelegenheid gaat betaalt *f 1,50*. In dat geval wordt men om 2 uur bij de ingang van het park van Haarzuilens verwacht.

Het kasteel De Haar dateert uit de 15e eeuw maar is, nadat het sinds de 18e eeuw in verval raakte en nadien tot ruïne was geworden, in het eind van de vorige eeuw gerestaureerd en voor een groot deel nieuw gebouwd. Dit geschiedde onder architectuur van dr. P. J. H. Cuypers die hiermee in 1892 begon.

Het slotpark is aangelegd op de plaats van het vroegere dorpje Haarzuilens. Oude bomen uit het oosten der provincie werden daartoe naar De Haar gevoerd en herplant. Een nieuw dorpje Haarzuilens verrees even verderop in, zoals dr. R. van Luttervelt het noemde, „Hans-en-Grietje-stijl”.

Kaarten voor deze excursie zijn verkrijgbaar bij de Nederlandsche Handel Maatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht. Wie schriftelijk kaarten bestellen wil, kan dat doen door storting van het bedrag op gironummer 5 7 5 5 2 0 ten name van de penningmeester van Oud-Utrecht.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, voorzitter.

Dr. ir. C. L. TEMMINCK GROLL, secretaris.

HULDE AAN EEN NEGENTIGJARIGE

Ieder is het niet gegeven, tien maal negen jaar te leven. Aan mejuffrouw *dr. C. Catharina van de Graft* is dat voorrecht op 4 mei wèl ten deel gevallen. Een voorrecht tenminste, wanneer men op zo hoge leeftijd nog een groot deel van vroegere vitaliteit bewaard heeft en zich nog met lust kan wijden aan geliefde bezigheden.

Oud-Utrecht en mejuffrouw Van de Graft hebben steeds nauwe banden met elkaar gehad. Bij de oprichting der vereniging trad zij terstond als lid toe. Dat was in 1923, juist nadat zij het Ieraarschap in de nederlandse taal- en letterkunde aan de utrechtse H.B.S. voor meisjes, van 1900 af bekleed, had neergelegd. In het bestuur had mejuffrouw Van de Graft van 1925-1936 zitting als 2e secretaris. De eerste jaargang van het jaarboekje bracht haar studie „Over het spel van Herodes in den Dom te Utrecht”, resultaat van een grondig onderzoek over het liturgisch toneel in het middeleeuwse Utrecht. De bijdrage in het laatst verschenen Jaarboekje kan ieder nog gemakkelijk naslaan. Daartussen in getuigen nog acht andere artikelen van haar belangstelling in utrechts geschiedenis.

Ook het maandblad heeft dikwijls mogen profiteren van haar kennis van en liefde voor de stad. Oudere lezers herinneren zich bijvoorbeeld nog haar publicatie in de jaargangen 1928 en 1929 over de gevelstenen in de binnenstad, eigenhandig — eigenvochtig zou juister zijn — verzameld. Een lijst van haar publicaties op historisch of literair-historisch gebied, zoals er van haar folkloristisch werk in „Volkskunde” van 1944 verschenen is, zou te veel plaats innemen in ons kleine maandblad.

Dat op haar langdurige werkzaamheid in het belang van Oud-Utrecht en dus van de stad en de provincie hier nog eens de aandacht gevestigd wordt, dient beschouwd te worden als een hulde, die de vereniging, met haar gelukwensen, zij het dan even na dato, gaarne en dankbaar brengt aan mejuffrouw Van de Graft, op haar 90ste verjaardag.

J. W. C. VAN CAMPEN.

KLEINE MEDEDELING

OUDE BILTSE NAMEN HERSTELD

Op voorstel van burgemeester en wethouders van De Bilt zijn aldaar twee historische straatnamen opnieuw gegeven. De Utrechtseweg zal van de Biltthovenseweg tot de Soestdijkseweg weer „Steenstraat” heten en van de Soestdijkseweg tot aan de nieuwe rijksweg „Holle Bilt”, twee namen die hier ook vroeger bekend waren.

(slot)

Toen Petrus Judocus van Oosthuysse in december 1805 eigenaar werd van Sparrendaal begon hij al spoedig plannen te maken en, op kortere en langere termijn, hieraan uitvoering te geven. Met betrekking tot een te bouwen kerk werd op 5 november 1808 in een van de kamers van Sparrendaal het contract getekend tussen Johannes van Engelen, „R.C. Aartspriester van Utrecht”¹⁾, P. van Veen, pastoor van Werkhoven en J. L. Banens, pastoor van Bunnik enerzijds, en P. J. van Oosthuysse anderzijds. Hierbij werd het territorium van de te stichten kerk bepaald. Op „26 July 1809” was pastoor Banens van Bunnik reeds tijdelijk tot pastoor van Rijsenburg benoemd. In september van dat jaar werd het zuidoostelijk bouwhuis van Sparrendaal voorlopig reeds als kerk ingebruik genomen. Bij die gelegenheid hield pastoor Banens een toespraak²⁾ tot Van Oosthuysse. Hierbij inspireerde hij zich op de woorden van Jezus tot Zacheüs: „... .heden wil Ik in uw huis vertoeven... .”

Zoals ik uitvoerig beschrijven mocht in het jaarboekje van Oud-Utrecht 1952 en in het jubileumgeschrift uit 1960 „Hoe Rijsenburg ontstond en groeide”, werd op 1 augustus 1810 het kerkje ingewijd, met grote pracht en praal. Met recht kon Van Oosthuysse trots op de stichting van kerk en dorpskern neerblikken.

De vrolijke joviale Belg vond een plechtige inwijding van de kerk niet voldoende. Niet alleen bood hij aan allen, die aan de plechtigheid hadden deelgenomen een groot diner aan in de tiun van Sparrendaal³⁾, maar hij vond, dat zich hier een gelegenheid voordeed om de inwoners van Rijsenburg een volksfeest aan te bieden, zoals hij het in zijn jeugd in Vlaanderen wel gekend had. Er moest een kermis komen en een paardenmarkt. Dat is ook gebeurd.

Zoals ik reeds schreef heeft deze vlaamse eigenaar van „Sparrendaal” ook op bestuurlijk gebied sporen nagelaten. Rijsenburg was in de laatste jaren van de franse overheersing met Driebergen tot één gemeente, met de zetel Driebergen, verenigd geworden. Dit was in het geheel niet naar de zin van de Heer Van Rijsenburg, die liever onafhankelijk was. Uit een telling, die Van Oosthuysse op 5 augustus 1810 liet houden bleek, dat er in Rijsenburg 18 huisgezinnen waren met 117 personen⁴⁾. Hij diende in 1814 een verzoek in bij koning Willem I om de dorpen weer te scheiden en hem, als ambachtsheer het oude recht terug te geven om schout, schepenen, secretaris, gerechtsbode en schipper te benoemen. Het is wel een blijk van ver-

1) Parochiearch. Rijsenburg.

2) Arch. „De Wamberg Berlicum”.

3) l'Histoire numismatique de la Hollande, par Nahuys.

4) Arch. „De Wamberg”.

trouwen, dat zijn wensen, reeds bij koninklijk besluit van 26 maart 1814 vervuld werden.

Reeds in januari 1815 ging hij tot voordracht van schout (tevens secretaris) over. Hij had hiervoor gekozen Gerrit van Bockom-Maas.

Niet alleen energieke daden kenmerkten zijn verblijf op Sparrendaal. Want bij alle voorspoed bleef leed aan het gezin Van Oosthuysen niet bespaard. De trots van zijn ouders was de enige zoon Jan. Hij studeerde rechten in Leiden waar hij in 1809 ontgroend werd. Nadat Jan voor zijn doctoraal geslaagd was vestigde hij zich als advocaat te Breda. Kort daarop, op 19 februari 1814⁵⁾ overleed hij op 21-jarige leeftijd. Op 3 maart werd hij bijgezet in Rijsenburg's kerkje. In hetzelfde kerkje werd op 15 september 1814 het huwelijk ingezegend van Jacobus Josephus van Rijckevorsel en de enige dochter, hun laatste kind, Henrica Piternella Veronica.

Na de bruiloft, op „Sparrendaal” gehouden, wordt het leven er stiller. In augustus 1817 lezen we dan nog over een proces met Carel Joseph van der Meulen met wiens moeder v. O. in 1812 ook al in conflict kwam over uitwegen naar de Traay, zoals we hier reeds vroeger (december 1957) uitvoerig beschreven. Merkwaardig is te lezen dat Van Oosthuysen opgeeft eigenaar te zijn van Sparrendaal „... nu Rijsenburg genaamd...” Hij woont dan al niet meer op zijn Rijsenburgs bezit, maar in het Westeinde⁶⁾ te 's Gravenhage.

Het jaar erop blijkt het energieke leven opgeteerd en uitgebrand te zijn. Op 17 december 1818, nog geen 56 jaar oud, sterft hij aldaar. Een plechtige rouwstoet, een koets met vier paarden bespannen, zes dragers van flambouwen, begeleid door vier opgetuigde rijpaarden brachten het stoffelijk overschot naar zijn geliefd Sparrendaal. Van hieruit is hij gevoerd naar de door hem gestichte kerk van Rijsenburg, waar hij zijn laatste rustplaats vond.

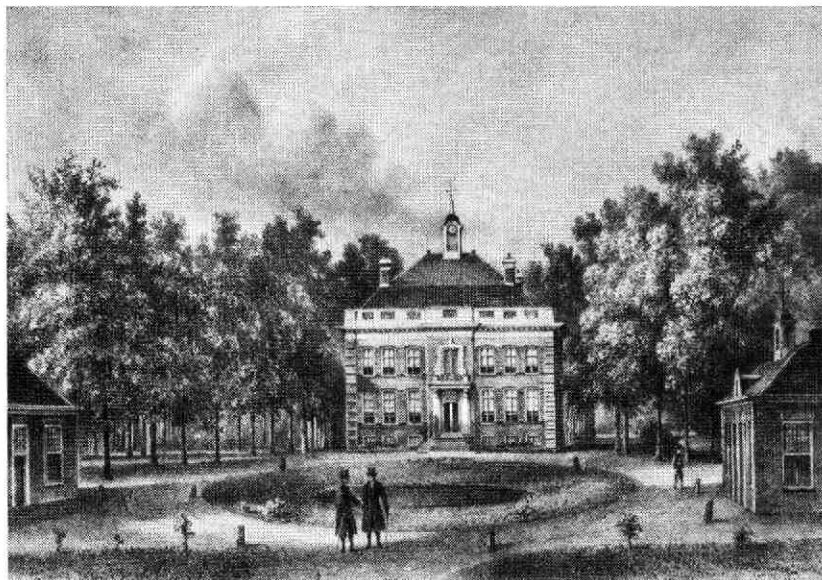
Vastbesloten het werk van haar man zoveel mogelijk voort te zetten en hierin haar afleiding en, in het familieleven van haar dochter Henriëtte troost zoekend, heeft mevrouw van Oosthuysen zich niet veel rust gegeven. Zij beheerde niet alleen „Sparrendaal”⁷⁾, de bijbehorende boerderijen en landerijen en die van Rijsenburg, maar ook de fabrieken in Den Haag en Rijsenburg. In de administratie van de landerijen in 't Westland („Staelduin”) stond haar schoonzoon Van Rijckevorsel haar terzijde.

In „Het Lustoord tusschen Amstel en Grebbe” beschrijft J. B. Christemeyer omstreeks het jaar 1837 het buiten aldus: „Grootsch en deftig is het aanzien van het heerenhuis, welks treffelijke bouwstijl ons den rijkdom en de welvaart der vorige eeuw herinnert; en dat met deszelfs sierlijk beplante, ruime voorplaats en prachtige bosch verschieten ter wederzijde, geen gering sieraad aan de weg bijzet.....”

Ook beschrijft hij zeer enthousiast de bijbehorende landerijen en vooral de bossen, „..... het beroemde bosch, dat tot het landgoed Rijsenburg (d.i. „Sparrendaal”) behoort en waarin de wandeling vrij staat. Niet minder rijk aan schoone,

⁵⁾ Niet op 19 november 1814 zoals abusievelijk vermeld werd in „Hoe Rijsenburg ontstond en groeide”, pag. 17.

⁶⁾ Waar thans de St. Vincentiuschool gevestigd is.

„Sparrendaal” omstreeks 1860.
 Uit „Gezichten in de omstreken van Utrecht”, door P. J. Lutgers.

bezienswaardige partijen dan dat van Zeist, is het Rijsenburgschebosch in omvang veel uitgestrekter, waarom ik U rade, ook hier bij de wandeling U van een kundigen gids te bedienen.....” behalve de prachtige, wijduitgestrekte beukenlanen achter het slot, de romaneseke waterpartijen en boschprieëlen in den omtrek der zoogenaamde Zwitsersche brug, met de wandeling naar de voormalige hermitaasje, en de in zeker opzigt niet onbelangrijke streek, ten einde van het bosch, naar den kant der heide op den weg naar Austerlitz aan. Het is deze woudstreek, onder de naam van Rijsenburg's waaranda (het tegenwoordige „Noordhout”) bekend.....”

Na de dood op 36-jarige leeftijd (6 december 1829) van haar dochter heeft mevrouw Van Oosthuysen ook de taak der opvoeding van de acht kleinkinderen op zich genomen. Door hen diep betreurd overleed zij op 27 november 1846 in Den Haag, maar werd eveneens in Rijsenburgs kerk bijgezet.

Op 26 juni 1848 vindt dan de verdeling van haar nalatenschap plaats. Haar op één na oudste kleinzoon jhr. Thomas C. M. van Rijckevorsel verkreeg „Sparrendaal”, waar hij met zijn broers en zusters een groot deel van zijn jeugd hadden doorgebracht.

Hij verkreeg het voor $\frac{1}{8}$ uit erfenis en voor $\frac{7}{8}$ door aankoop.

Zes jaar later verkocht hij het aan mgr. J. Zwijsen, aartsbisschop van Utrecht. Op het bijliggend grote domein werd het Groot Seminarie „Rijsenburg” gebouwd, hetwelk in 1857 in gebruik genomen kon worden.

Mgr. Zwijsen, die tevens bisschop van 's Hertogenbosch was en in Haaren (N.B.) woonde, gebruikte, als aartsbisschop van Utrecht, het

huis „Sparrendaal” als residentie (tot 1867). Hij mocht namelijk niet binnen de stad Utrecht wonen, zoals bepaald was bij het herstel der kerkelijke hiërarchie.

In de zestiger jaren zou „Sparrendaal” als huis met directe omgeving nog eens verkocht zijn aan de heer Labouchère, maar enige jaren later, door diens weduwe weer terugverkocht zijn aan het aartsbisdom, toen zij zich op het huis Doorn ging vestigen, waar zij tot haar dood gewoond heeft.

„Sparrendaal” zou daarna verhuurd zijn aan baron Van Wasse- naar. Van dit alles heb ik echter, hoe vreemd ook, geen zekerheid kunnen krijgen.

Eerst op 5 januari 1884 krijgen we weer vaste grond onder de voeten. Op die dag werd het huurcontract getekend met de heer Maurits van Vollenhoven „... zonder beroep, wonende op den huize Sophiadal, gemeente Haarlem”. Behalve van het huis en de beide bouwhuizen is er sprake van „... moestuin en verdere gronden, totaal 3 H.A. 50 aren”. Het gebouw en de bijgebouwen zouden „... netjes in den verf...” en goed onderhouden worden opgeleverd. De huur ging in op 1 februari 1884 voor de duur van twee jaar. Lang heeft de heer Van Vollenhoven er zelf niet gewoond, want reeds op 26 mei 1885 overleed hij aldaar. Op 14 april 1886 is dit contract door mgr. F. P. van der Burgt, president van het grootseminarie vernieuwd met jkvr. Maria Louise Jacoba van de Poll, weduwe van de heer Maurits van Vollenhoven. De huur ging in op 1 mei 1886. Alles bleef hetzelfde als in het voorgaande contract; alleen werd er een bepaling aan toegevoegd, waarbij de huurster het recht verkreeg om ook in het bos van het seminarie te mogen wandelen „... met bijhebbend gezelschap, alsmede haar huisgenoten...” Zij bleef er wonen met haar enig kind, haar zoon Maurits, die hier zijn jeugd doorbracht.

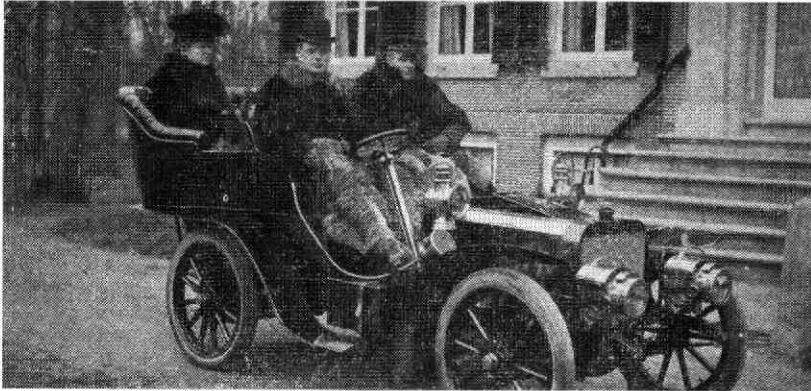
Toen rond de eeuwwisseling de auto's in opkomst kwamen was hij het die een van de eerste „automobielen” bereed. Zoals foto's uit die tijd laten zien, was het een open (rode) „Adler” met houten spaken in de wielen, vier koperen acyteleen lantaarns en een lange koperen slang naar de toeter in de vorm van een slangekop. Zwaar ingeduffeld in 't bont, soms met bolhoed, soms met een soort chauffeurspet op, stooft hij over de wegen, meestal vergezeld van Jan de chauffeur eveneens in 't bont verpakt. Ook zijn moeder vergezeldde hem wel, zoals op de oude foto's te zien is.

Willem van Vulpen, de huisknecht was bij feestelijke gelegenheden in groot-gala. Ging hij het dorp in dan droeg hij het bekende wit-rood gestreepte jasje en een donkere lakense uniformpet met zilveren band. Ongeveer een halve eeuw is hij in dienst geweest. Tot 1963 woonde hij nog in het noordwestelijke bouwhuis, dat thans ontruimd is en gerestaureerd wordt.

Mevrouw van Vollenhoven heeft in de vierenveertig jaar, die zij op „Sparrendaal” gewoond heeft zich altijd zeer geïnteresseerd voor het wel en wee van de bevolking. Menigmaal is er een beroep op haar

medewerking gedaan en nimmer te vergeefs. Na haar dood in 1928 is het „Mevrouw Van Vollenhovenpark” naar haar genoemd. In de jaren na 1928 kwam haar zoon Maurits af en toe enige tijd op Sparrendaal doorbrengen. Hij was oud-gezant der Nederlanden te Madrid en gehuwd met prinses M. C. de Bourbon, een nicht van ex-koning Alphonsus van Spanje.

Vele bekende personen zijn binnen de muren van Sparrendaal ontvangen: ex-keizer Wilhelm II van Duitsland met prinses Hermine, president Hoover van de Verenigde Staten en mr. Kellogg, koningin Victoria Eugenia van Spanje en vele andere buitenlandse prins en

*Mevrouw Van Vollenhoven met haar zoon Maurits
in de automobiel vóór „Sparrendaal” ± 1904.*

andere edelen. Voorts kardinaal Van Rossum en kardinaal Rinaldini, alle aartsbisschoppen van Utrecht, de nederlandse staatslieden mgr. dr. Schaepman, dr. Kuyper en jhr. De Savornin Lohman. Ook blijkt Youssoupoi uit Rusland, de moordenaar van Rasputine er ontvangen te zijn 7).

Het feit echter, dat huis alleen als zomer-verblijf gebruikt werd en dus niet meer regelmatig bewoond, was niet bevorderlijk voor de instandhouding der gebouwen. Wél zijn in de jaren 1930 en 1931 enige herstelwerkzaamheden verricht. Zo dateert het weer aanbrengen van de kleine roedenverdeling van de ruiten aan de voorzijde uit deze jaren; aan de achterzijde zijn ze nog origineel.

Toen in 1940, bij de bezetting van Nederland Sparrendaal tot receptiecentrum bestemd werd voor de Duitsers, braken voor het huis donkere tijden aan. Allerlei nazi-kopstukken vierden hier feest o.a. Seiss Inquart, Göring, Rauter. Grote bachhanalen werden er gehouden. En dat er niet meer vernield is door onze „beschermers” is wel te danken aan de overal hangende mededeling, dat dit alles was „..... Eigentum von der Herzogin von Durcal 8) wohnhaft zu Ma-

7) „Kastelenboek” prov. Utrecht, Kemink & Zn.

8) Een der titels van zijn echtgenote.

drid. . . .” De heer Van Vollenhoven was niet voor niets in diploma-
tische dienst geweest.

Daar „Sparrendaal” na 1928 dus niet meer geregeld bewoond
werd kwam na enige tijd bij schrijver dezès de gedachte op om voor
dit prachtige gave 18e eeuwse bouwwerk een betere bestemming
te zoeken, zodat het, gerestaureerd, voor ondergang behoed zou
worden. Pogingen om tot deze betere bestemming te geraken, aange-
wend, zowel bij kerkelijke als gemeentelijke instanties, hadden echter
jarenlang geen succes.

Gelukkig was het, dat begin 1953 de toen pas benoemde burge-
meester W. baron Taets van Amerongen op het plan begon in te
gaan. Weliswaar moesten vele hindernissen nog overwonnen wor-
den, maar op 22 januari 1954 was het dan zover. Het voorstel tot
aankoop met bestemming: gemeentehuis zou 's avonds in de raads-
vergadering komen.

In de ochtend van deze dag verscheen er van de hand van schrijver
dezès in de pers een kort pleidooi vóór aankoop. Hierin werd be-
toogd, dat „Sparrendaal” een cultuurbezit betekent voor de ge-
meente.

„Het kan, door er een praktische bestemming als gemeentehuis aan te geven voor
algehele ondergang behoed worden. Het is prachtig centraal gelegen en vormt
zodoende een uitstekende schakel tussen de beide voormalige dorpskernen (Drie-
bergen en Rijsenburg), waardoor deze nader tot elkaar komen immers:

Het buitengoed ligt in het voormalig Driebergen, maar is tegelijkertijd de
bakermat van het voormalig Rijsenburg. In „Sper en Dal” is op 5 november 1808
het stichtingscontract getekend.

Het gebouw zelf en de ligging zijn uitermate geschikt voor een representatief
gemeentehuis. De prachtige ruime witmarmere hall met zijn statig inleidend trap-
penbordes is ideaal voor officiële gebeurtenissen. Zowel bordes als boven liggend
balcon bieden een stijlvolle omlijsting bij feestelijke toespraken, terwijl een zeer
grote mensenmenigte, veilig gescheiden van de drukke verkeersweg zich kan
opstellen bij voorkomende gelegenheden — om van de tegenover liggende „Wild-
baan” nog niet te spreken. Ook voor defilé's is de situatie ideaal.”

„. Mogen al deze overwegingen er toe leiden, dat het gemeentebestuur zich
deze unieke kans niet laat ontsnappen, zodat wij een gemeentehuis krijgen waar
veel plaatsen in de omgeving ons om zullen benijden. Zo niet, dan is dit schone
bouwwerk, zo prachtig harmonisch van vorm, ten dode opgeschreven. Het zal
dan weldra het lot delen van het middeleeuwse „Huys Rijsenburg”, dat, tot een
ruïne vervallen, werd afgebroken — of, voorbeeld van recentere datum: de Geerte
kerk in Utrecht, waar de onderhandelingen zó lang duurden, dat het dak al ver-
dwenen is en alleen de muren nog staan.

Driebergen-Rijsenburg let op uw saeck!”

Het stemde tot grote voldoening, dat op die gedenkwaardige avond
van 22 januari 1954, om vijf minuten vóór half tien tot aankoop
werd besloten, met elf stemmen vóór en drie tegen. Eén raadslid
was absent.

Het duurde nog tot 16 november 1954 eer gedeputeerde staten van
Utrecht er hun goedkeuring aan hechtten. Echter kon men reeds
op 12 november van dat jaar in de pers lezen dat als architect was
aangewezen ir. J. B. baron van Asbeck, inwoner van de gemeente.

Op 25 maart 1955 werd het eerste plan met twee moderne vleugels
gepubliceerd. Over het vóór en tegen hiervan delibereerde men uit-

voerig maar op 30 december van dat jaar wisten de couranten te melden, dat het raadhuisplan „Sparrendaal” drastisch besnoeid was: de vleugels moesten vervallen.

In oktober 1956 deelde de burgemeester Taets van Amerongen mede, dat de architect, door een vondst, toch een volledig gemeentehuis ontworpen had. De vondst bestond hoofdzakelijk hierin, dat door vergraving aan de zuidoostzijde ook het souterrain bij de productieve ruimte getrokken kon worden.

Evenwel moest er nog ruim een jaar voorbijgaan eer er iets positiefs gebeurde aan de restauratie en verbouw. Wel was men reeds in 1955 met het dempen van de goudvissenvijver op het voorplein begonnen. Deze dateerde waarschijnlijk uit de tijd van David van den Bergh, in het einde van de 18e eeuw, ter vervanging van het oorspronkelijke verlaagde gazon met sculptuur. De scheisloot tussen de buitenplaats en de Rijksstraatweg werd door een riool vervangen en gedicht; zodoende kon een veilig voetpad worden aangelegd.

Op 12 november 1957 arriveerde 's morgens vroeg een ploeg werklieden met materiaal. „Sparrendaal” komt in de steigers: de restauratie neemt een aanvang.

En nu, in 1964, is het dan zover. Het prachtig gerestaureerde buiten is gereed. Op 8 mei werd het feestelijk in gebruik genomen als raadhuis van de gemeente Driebergen-Rijsenburg.

WIM HARZING.

DE GEBOORTE VAN EEN DORP (Veenendaal)

Bisschop David van Bourgondië, volgens het reservatierecht door paus Callixtus III benoemd, blijkt in het herfsttij der middeleeuwen, in de tijd „van 's levens felheid en van de zucht naar schoner leven”¹⁾ een vat tegenstrijdigheden geweest te zijn.

Bij kerkelijke zowel als profane geschiedschrijvers²⁾ staat hij in een kwade reuk om zijn onpriesterlijke persoonlijkheid³⁾ en zijn tirannennatuur⁴⁾, maar in 1951 heeft dr. G. B. J. Zilverberg⁵⁾ schaduw-

¹⁾ J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*, Haarlem 1962⁸, titels van de eerste twee hoofdstukken.

²⁾ O.a. bij J. P. Arend, *Algemeene geschiedenis des vaderlands*, II, 3, blz. 311, 1841, die hem heerszuchtig, willekeurig, trots, laaghartig, wellustig, wreed, schraapzuchtig, verkwistend, geveinsd, opvliegend, lichtzinnig, geweldig, geweten- en trouweloos noemt! In *Archief Aartsbisdom Utrecht XXVI* (1900) heeft J. H. Hofman dit oordeel bestreden aan de hand van getuigenissen van Davids tijdgenoten Arnold Heymerix, Hedda, Joannes Paludanus e.a.

³⁾ L. J. Rogier, *Beknopte Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Amsterdam, z.j. (1945) blz. 20.

⁴⁾ N. B. Tenhaeff, *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad*, *Utrechtsch-Hollandsche Jaarboeken 1481-1483*, naar den eersten druk van Antonius Matthaëus' *Analecta*, 1698; Utrecht 1920. Inleiding blz. XII.

⁵⁾ David van Bourgondië, bisschop van Terwaan en van Utrecht (± 1427-1946) *Bijdragen Inst. v. middeleeuwse geschiedenis der Rijks-Universiteit te Utrecht, Groningen-Djakarta* 1951.

en lichtzijden van zijn persoon en bewind tegen elkaar afgewogen en hem in zoverre gerchabiliteerd, dat hij hem prijst om zijn hervormingen op sociaal en economisch gebied, vooral om zijn sanering van het muntwezen, zijn verbeteringen in het waterstaatsbeheer en de kerkelijke rechtspraak, de bevordering van het intellectuele en zedelijke peil van de clerus, zijn kloosterhervormingen, zijn zorg voor armen en wezen, zijn hervorming van kunsten en wetenschappen, ja, de schrijver constateert zelfs, dat hij als priester boven velen van zijn tijdgenoten uitstak.

Wat hiervan zij, bisschop David heeft zich stellig verdienstelijk gemaakt door het doen graven van de Grift van 1474 tot 1481, waarbij gedeeltelijk gebruik werd gemaakt van het oude riviertje de Eem, lopende van Manen naar de Grebbe ⁶⁾. De Kromme Eemwal, een kade die van de Maanderwijk naar Kruiponder bij de Haarwal gaat en die certijds de gelderse polders tegen het Eemwater moest beschermen — de aarde ervoor groef men uit een laagte, die Blinde Eem genoemd werd ⁷⁾ — is er nog een overblijfsel van.

Een sterk watervlekkige instructie uit 1556 in het archief der gelderse en stichtse veenraden ⁸⁾ zegt „dat bisscop David die Grifte heeft doen maecken by eenen Jacob van Baclionesteyn, van den Rijn aff tot in de veenen toe op ten Stichtschen bodem metten Veen-dijck daartoe behoorende.” De Veen-dijck werd langs de Grift opgeworpen aan de westzijde, aan de overzijde van het huidige Beneden-eind. Dat de Grift gegraven werd tot vervoer van turf blijkt uit de volgende passage ⁸⁾: „dat alsdoen bij bisschop Davids tijde ende daernaer deselve Grifte gebruyckt is geweest met schepen genaempt samereusen ⁹⁾, maesschepen olte lordennen om torff te halen”.

Of de scheepvaart naar de Rijn zo moeilijk was als gewoonlijk wordt voorgesteld, lijkt betwifelbaar. Thans watert de zuidelijke Vallei naar het noorden af, maar destijds, toen de bodem ruim twee meter hoger was, liep het water in zuidelijke richting naar de Rijn, wier niveau lager was. Zijn het niet veeleer de strooptochten der Geldersen geweest, die de vaart bemoeilijkten, zelfs lamlegden met het gevolg dat de Grift dichtgroeide? „Dese Grifte van Bisscop David is met verloop van crijch ende oirloge tusschen die Geldersche ende Stichtsche verlant” zegt de oude instructie ¹⁰⁾.

Zoekt men naar het oorspronkelijke stuk waarin David het graven van de Grift gelastte of toestond, dan wordt men teleurgesteld: het schijnt verloren geraakt te zijn. Ook een bestek ontbreekt. Wel is er

⁶⁾ L. Ph. C. van den Bergh, Handboek der Middelnederlandse Geographie, 's Gravenhage 1949 ³ blz. 33.

⁷⁾ J. J. Dodt van Flensburg, Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen inzonderheid van Utrecht IV, Utrecht 1844. Landscheydinge tusschen die Geldersche ende die van Utrecht blz. 32.

⁸⁾ Inventarisnr. 130.

⁹⁾ „Samereux, samereus, eine Art platter Fahrzeuge, die auf dem Rheine fahren” Nieuw Woordenboek der Nederlandsche en Hoogduitsche Taal door Mathias Kramer, 3e druk, Leipzig 1768.

¹⁰⁾ Archief Veenraden no. 130.

een stuk bewaard met voorwaarden waarop bisschop David met H. van Zulen en een zekere Warmbout c.s. overeenkomt „die grafte voirt doir die Rhijsche venen te graven ind to eijnden.” Uit de inhoud blijkt, dat het graven al enige tijd aan de gang was: „dat Hubert inde Warmbout mit horen gesellen voirsz. die voirsz. graft gelijck die begonnen is mit hoirs selves gelden voirt doirgraven ind maicken sullen” 11).

Vermoedelijk zal er een oudere oorkonde aan voorafgegaan zijn. De aannemers moeten de vaart verder graven door de venen, ook naar het westen en het werk binnen zes jaren beëindigen. Gedurende die tijd mag niemand veen graven tenzij voor eigen gebruik „elck sijne brant to sijns huys nodort”.

Er moeten jaarrekeningen gemaakt worden van alle uitgaven en van hetgeen de uitgegraven turf opbrengt. Als loon zullen de uitgevers de vierde penning ontvangen. „Dats te verstaen: leggen sij drie penningen uut dat veen doir te graven, sij sullen vier penningen weder boren ind ontfangen.” Brengt de turf meer op, dan moeten zij de bisschop het meerdere terugbetalen, maar is de ontvangst minder, dan mogen zij graven „ter Veluscher zijden van den oosteneynde aengaande ten westenwairt,” dus over de Grift bij de Kromme Eem, van de gelderse grens af te beginnen. Hubert van Zulen, waarschijnlijk afkomstig uit Zuilen aan de Vecht, en Warmbout moeten beloven de voorwaarden na te komen op straffe van verlies van „allen hoiren goederen den sij in t' Sticht hebben ind krijgen mogen”. De afspraak geschiedde „zonder argelist en ferpely”. (Ferpel of ferpelij is een woord dat in stichtse oorkonden vaak voorkomt in de betekenis van kwade trouw). Zij werd gemaakt te Duurstede in aanwezigheid van vele raadsheren, onder wie de invloedrijke mr. Ludolf van de Veen, domdeken, mr. Symon van Sculenborch, mr. Sombij, Jan Keij, Geerloff Meeus (d.i. Bartholomeus) van Vorselair, Johan van Heemert Berntsz. en Engbert van Zulen, allen raden van de bisschop.

Het stuk, een copie, wemelt van onduidelijke passages: de copïist heeft klaarblijkelijk woorden en zinsdelen overgeslagen. De datering Anno Domini LXXX quinto / decimo quarto die mensis Decembris, is stellig een verschrijving voor 1475. Want in 1485 was het werk al enige tijd gereed, in 1475 echter nauwelijks begonnen, hetgeen met de zin van de tekst overeenstemt.

Schouwbrief

Uit de beginjaren dateert ook de schouwbrief,¹²⁾ gegeven op 1 april 1474. De bisschop begint met te zeggen dat hem klachten bereikt hebben van de veengenoten over de last van „vreemden vloeden en wateren”, waardoor de venen onbruikbaar werden. Hij besloot toen een „nyeuwe grafte” te doen graven en dijken te doen aanleggen

11) Archief Veenraden no. 75.

12) Archief Veenraden no. 134.

en doet een beroep op alle belanghebbenden de watergangen, wegen, straten en stegen goed te onderhouden, zowel in De Nude als in de Broeklanden en venen. Ook gelastte hij een nieuwe dijk aan te leggen, gaande van de Grebbe tot in de venen. Deze dijk moet aan de westzijde van de Grift gelegd worden, tussen dit water en de Leygraaf, de twee „scoubaren graven.”

Een dijkgraaf en vijf heemraden moeten watergangen, wegen, straten en stegen schouwen: één uit de rhenense geestelijkheid, één uit de geërfden van de Nude, één uit die van de Broek- of Hooilanden en twee uit de veengenoten. Drie maal per jaar moet er schouw zijn: op 4 mei, op de vierde dag na St. Jan, te midzomer (24 juni) en op de vierde dag na St. Victor (10 oktober). De boete bedroeg een halve oude schild. Liep men die op, dan liet de dijkgraaf water of weg door veel arbeiders in orde brengen, alles op kosten van de schuldige. Steekt iemand de Griftdijk door, dan mag de dijkgraaf hem „doen richten aen sijn lijff”: lijfstraffelijke rechtspleging dus. Wil een ingeland met de dijkgraaf of de heemraden bij de schouw . . . vechten!, dan mag hij ook aan den lijve gestraft worden „ofte anders corrigeren.”

Nog veel meer bepalingen bevat de schouwbrief, die bisschop David eindigt met het bevel, dat zijn ordonnantie „ewelick, erflick ende ommermeer” nageleefd moet worden. Het eeuwige bleek heel betrekkelijk, want na Davids dood in 1496 beklagen de veengenoten zich wel altijd betaald te hebben, maar dat de dijkgraaf bij mensen memorie nooit heemraden uit de veengenoten gekozen heeft, hoewel de bisschop dat eiste.

De Grift vervuilde, het kruid, de ladik (de waterzuring, in ruimere betekenis de waterplanten), niet gesneden, de bodem niet verdiept, de dijk niet onderhouden, zodanig zelfs dat er een plaats in de Grift voorkwam „daer t'gelresche water overloopen moste. Ende was t'selve sant ofte gront (de ondiepte dus) des somerdachs vele tijts soo droech ende bloot dat men daer over droechsvuets soude gaen met behulp van een caecxbeen off een steen daer men op trede”¹³⁾.

D. PHILIPS

¹³⁾ Archief Veenraden no. 130.

LEDENCONTRIBUTIE

De contributie voor leden van OUD-UTRECHT bedraagt thans:

f 10.00 voor hen die een ingenaaid jaarboekje wensen te ontvangen;
f 12.50 voor hen die een gebonden jaarboekje wensen te ontvangen.

Tijdige betaling voorkomt berekening van incassokosten en voor onze administratie veel onnodige werkzaamheden.

De Penningmeester,
J. W. VAN WOENSEL KOOY

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 6 / JUNI 1964

EXCURSIE NAAR DE FORTEN ROND UTRECHT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot deelname aan een excursie naar enkele forten rondom Utrecht

Deze excursie wordt gehouden op *zaterdag 1 juli a.s.* Vertrek van het Janskerkhof te Utrecht aan de zijde van de sociëteit P.H.R.M. om *half twee precies*. De kosten bedragen *f 2,75* per persoon voor busrit en thee.

In verband met de smalle wegen wordt men verzocht ditmaal liever niet met eigen auto te komen.

Bezocht zullen worden de forten Ruigenhoek en Rhijnauwen, terwijl zo mogelijk ook enkele kleinere forten in de rit worden betrokken.

De eerstaanwezend ingenieur der genie luitenant-kolonel J. Sneep heeft zich bereid verklaard ter plaatse enige toelichting te geven.

Kaarten voor deze excursie zijn verkrijgbaar bij de Nederlandsche Handel Maatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht. Wie schriftelijk kaarten bestellen wil, kan dat doen door storting van het bedrag op gironummer 575520 ten name van de penningmeester van Oud-Utrecht.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, *voorzitter.*

Dr. ir. C. L. TEMMINCK GROLL, *secretaris.*

FORTEN RONDON UTRECHT

In de loop der tijden heeft de provincie Utrecht meermalen als versterkt grensgebied gefungeerd om dreigende overvallen op de „Vesting Holland” te keren, waarbij dikwijls grote stroken land werden geïnnundeerd.

Aanvankelijk was hierbij van verdedigingswerken geen sprake. Eerst in 1629 toen de Spanjaarden via de Veluwe een grootscheepse aanval op Holland ondernomen kwamen de werken bij Vreeswijk, Jutphaas, De Bilt, Nieuwersluis en de Hinderdam tot stand.

Toen in 1672 de franse legers van Lodewijk XIV onder leiding van de beroemde veldheren Condé, Turenne en Luxemburg door de onverwachte forcering van de Rijnovergang bij Lobith, Holland bedreigden, stelde prins Willem III een linie met inundaties van Amsterdam over Uithoorn, Woerden, Oudewater naar Schoonhoven, die nog bekend staat als de oude Hollandse Waterlinie. Niettegenstaande de doorbraak bij Bodegraven door verraad van Pain-et-Vin kon deze linie toen het belangrijke westen des lands voor onderwerping aan de franse veroveraar behoeden. De brede Vechtstreek ten oosten van de inundatie heeft daardoor des te meer onder de woede der invallers te lijden gehad, zodat hier practisch geen enkel belangrijk huis is gespaard gebleven.

In het midden van de 18e eeuw, zo ongeveer tussen 1740 en 1780, werd tegen oostelijke invasies na veel deliberaties een nieuwe linie ontwikkeld, veel verder oostwaarts gelegen namelijk van Rhenen over Veenendaal en Amersfoort naar Spakenburg. De verdedigingswerken in deze Grebbe-linie zijn alle aardwerken, zo bijvoorbeeld de werken aan de Grebbe, Buursteeg, Schalmisdijk, Daatselaar, Engelaar, Roffelaar enzovoort; wie van onze leden bij de najaarsexcursie van 1955 naar Renswoude de wandeling over de Slaperdijk naar het werk de Daatselaar heeft meegemaakt, zal daar zeker onder de bekoring zijn gekomen van het natuurschoon, dat door de fraaie begroeiing van al deze werken in het landschap wordt geboden.

Eerst in de eerste helft van de vorige eeuw zo tussen 1810 en 1820 is een nieuwe Hollandse Waterlinie ontwikkeld van Weesp over Utrecht, Vreeswijk langs de Diefdijk naar Gorinchem en verder via Willemstad naar de werken aan het Haringvliet. Dit waren alle zware gemetselde bouwwerken met aarden wallen beveiligd waaromheen ruime grachten. Hoewel in deze linie diverse oudere werken — zoals Nieuwersluis — zijn opgenomen, werd het geheel toch nieuw opgezet naar de voor die tijd modernste opvattingen der verdedigingskunst.

Wat Utrecht betreft vallen hieronder de forten:

De Klop en De Gagel, aangelegd in 1820 en in 1850 voorzien van een verdedigbaar wachthuis.

Blauwkapel, aangelegd omstreeks 1818 als gesloten aardwerk met

Restant van het fort aan de Buursteeg te Veenendaal

vier bastions en een aarden reduit, rondom het gehucht met kerkje. Omstreeks 1850 werd ook dit reduit voorzien van een verdedigbaar wachthuis.

Fort op de *Biltstraat*, aangelegd 1816-1819 als gebastioneerd aardwerk met aarden reduit. De Biltsestraatweg is toen omgelegd naar de buitenzijde van de gracht. In 1850 werd het reduit voorzien van een bomvrij wachthuis van 20 bij 20 meter. In 1875 kwamen hier nog een bomvrije kazerne en enkele kleinere gebouwen bij. Omstreeks 1930 heeft men de Biltsestraatweg recht door het fort gelegd, waarbij het reduit met wachthuis en het middenstuk van de bomvrije kazerne moesten worden opgeruimd.

Vossegat, ontstaan uit een oudere batterij, aangelegd in 1817-1819 in de vorm van een kroonwerk met twee ravelijnen. Het is thans in het terrein van de Kromhoutkazerne opgenomen en grotendeels gesloopt.

Vier Lunetten op de Houtense Vlakte, in 1819 en volgende jaren aangelegd op het hogere niet inundeerbare terrein dat aan de zuidwestelijke zijde de stad Utrecht nadert. Gezien de ligging op een niet inundeerbare strook moesten zij aan hogere eisen van stormvrijheid voldoen dan de overige forten. Daarom werden zij voorzien van rondgaande bekledingsmuren, zulks in tegenstelling tot de overige forten van deze linie, die onbektelede wallen hebben.

Jutphaas, aangelegd omstreeks 1820 als gesloten aardwerk, ter afsluiting van de Overeindseweg en de daarlangs gelegen hogere

gronden. In 1846/'48 kreeg ook dit fort in het reduit een gemetseld wachthuis.

In de jaren voor de dreiging van de frans-duitsse oorlog achtte „Defensie” het middenvak van de waterlinie vóór Utrecht, door de minder betrouwbare inundatie van de hogere gronden van De Bilt, het nodig dit vak te versterken met een viertal geheel nieuwe forten namelijk Ruigenhoek, Voordorpsdijk, Vechten en Rhijnauwen, welke alle vier werden aangelegd van 1867 tot 1869 en men tien jaar later (1877-1879) nog toevoegde het fort aan de Hoofddijk en 't Hemeltje op de weg naar Houten.

Het fort Ruigenhoek is een vierkant gebastioneerd fort, terwijl Voordorpsdijk, van het zelfde type enigszins werd gewijzigd in verband met de aanleg van de spoorweg Utrecht-Amersfoort.

De forten bij Rhijnauwen en Vechten, bestemd om de niet-inundeerbare strook terrein welke een belangrijk acces vormde, af te sluiten, zijn bedoeld als een zogenaamd gedetacheerd fort en waren in verband met dat doel van grote afmetingen en voorzien van een ruim gemetseld reduit, waarop nog een aarden bovenbatterij met smalle uit het reduit bestrijkbare gracht.

Rhijnauwen is verreweg het grootste fort in Nederland; het heeft een oppervlakte van 700 bij 600 m. Het wordt als tweede in grootte direct gevolgd door het iets kleinere fort Vechten.

Het werk aan *de Hoofddijk* is een vrij klein open werk dat onlangs is overgedragen aan de Rijksuniversiteit om in verband met de fraaie waterpartijen en begroeiing opgenomen te worden in de toekomstige hortus botanicus van de nieuwe complexen in „De Uithof”.

Tenslotte mogen we hier de aandacht vestigen op het *fort 't Hemeltje*, aangelegd in 1877. Het heeft een vijfhoekige gesloten hoofdwal voor de opstelling van het zwaardere geschut met lager gelegen organen zowel voor flankering van de gracht als voor bestrijking van het omliggende terrein.

Uiteraard hebben al deze forten in verband met de moderne oorlogsvoering hun militaire functie verloren. Zij zijn in 1960 als verdedigingswerken opgeheven. De meeste doen echter nog als militaire opslagplaatsen en magazijnen dienst.

Het is te hopen dat als de militaire rol van deze objecten ook in dit opzicht uitgespeeld zal zijn, de schilderachtige waterpartijen met fraaie waterplanten en de bijzondere begroeiing van boom en struik op de zich dikwijls hoog boven het maaiveld verheffende fortwallen een plaats in de groenstroken rond onze steden en dorpen mogen behouden.

Ir. J. D. M. BARDET

IN UTRECHT ZINGT DE TIJD

Een klokkengeschiedenis

In verband met het feit, dat de 33 Hemonyklokken van ons Domcarillon dit jaar de eerbiedwaardige ouderdom van drie eeuwen hebben bereikt, wil ik u in dit artikel een overzicht geven van de klokkenhistorie van Utrecht in het algemeen, en (vanaf de Hemony's) van de Domtoren in het bijzonder.

De eerste klokken van enige omvang vinden we in het 14e-eeuwse Utrecht in de nog niet eens afgebouwde Domtoren in 1342, en omstreeks 1400 een enorme klok, de „Kostverloren” die ongeveer het gewicht van de tegenwoordige Salvator (8000 kg!) moet hebben gehad. De Buurkerk heeft in de vieringtoren in 1369 haar eerste uurwerk met uurklok gekregen en de Buurtoren moet al een Banklok gehad hebben in de 14e eeuw, want in 1406 lezen we dat de Banklok gebroken is en tijdelijk vervangen wordt door een klok uit de Domtoren. In de 15e eeuw is Utrechts klokkenbezit enorm uitgebreid. Van de vele kloosterklokken is zeer weinig bekend, terwijl we aan de andere kant nog heden ten dage vier 15e eeuwse klokken in ons bezit hebben, en op één na nog, of wéér, in functie!

In 1411 giet Willam Butendiic een Banklok voor de Buurtoren, die blijikbaar in 1427 al weer kapotgeluid is en tijdelijk door de in 1413 gegoten „Sacramentsklok” vervangen werd. In 1428 giet dezelfde gieter tot tweemaal toe een Banklok (de eerste werd door de Raad afgekeurd!), die het tot 1470 uitgehouden heeft.

In het torentje van de Pieterskerk vinden we een klokje zonder gietersnaam, maar met jaartal, namelijk 1435. Dit is de oudste nog aanwezige klok, op dit moment echter niet functionerend. De herkomst van dit klokje is volkomen duister, want het is waarschijnlijk pas bij St. Pieter gekomen toen het koepeltje op de kerk kwam als sluitstuk van de dakrestauratie na de storm van 1674. En dat was in 1676! Niettemin, het is onze oudste!

Voor het vervolg van ons jaartallenboekje verhuizen we tijdelijk naar de Dom. Tussen 1450 en 1470 lezen we van een grote uurklok van Peter Boyen (of Boidyn) en Steven Butendiic, genaamd de „Vrouwencloc te Sinte Merten”, en ruim 3000 kg wegende. Bovendien is een in deze periode sprake van een „Raetclock”, een „vygiele cloc” (vesperklok), en een „olyclock”.

In 1471 wordt de tweede thans nog bestaande klok gegoten: weer een „Banklok” voor de Buurtoren, door Steven Butendiic. Op 2 oktober in dat jaar werd de „Raide out ende nijwe” voor het eerst bijeengeroepen met deze klok, in tegenwoordigheid van David van Bourgondië. Elke zondagmorgen is nu nog deze mooiste onzer middeleeuwse klokken te horen.

In 1473 krijgt de Pieterskerk van dezelfde gieter een klok, die in 1674 wel vernield zal zijn. Dezelfde Steven Butendiic heeft ten-

slotte in deze eeuw nog twee klokken gegoten die we tot heden toe beluisteren kunnen, namelijk de „Gheertruyt” voor de Geertekerk (1477) en de „Salvator” voor de Jacobikerk (1479).

Een „voorvader” van ons jubilerende Domcarillon vinden we in 1480 wanneer Paulus van Delff bij het nieuwe uurwerk een „voorslag” giet, een waarschuwings„signaal” van vier klokjes dat men op de uurslag moet letten als men wil weten, hoe laat het is.

In het begin van de 16e eeuw, in 1504 giet Willem van Wou vijf lichte klokjes (waarschijnlijk dus een voorslagje) voor de Janskerk. In 1505 giet Gerard van Wou (Gerhardus de Wou) twaalf klokken voor de Domtoren, en wel zes (kleine) als voorslag, die in 1664 voor 't Hemony carillon als gedeeltelijke betaling hebben gefungeerd, en zes grote als luidklokken die we nog steeds op hoogtijdagen in verschillende combinaties kunnen genieten. Het zijn de Salvator, de Maria, de Martinus, de Michaël, de Jean Baptiste en de Maria Magdalena. Over de zeer interessante opschriften van deze (en andere oude utrechtse) klokken wil ik u te zijner tijd graag in een apart artikel wat vertellen. De zevende daar nu nog hangende klok is wél van dezelfde gieter, maar hoort niet bij dit geluid. Hij kan afkomstig zijn uit de transepttoren van de kerk, en is in 1506 gegoten. In datzelfde jaar giet Van Wou de „Jezus-Maria-Johannes”-klok voor de Geertetoren, nog altijd daar aanwezig!

Een andere gieter die in Utrecht veel klokken goot, was Jan Tolhuus. In 1534 leverde hij een „Maria”klok voor de Buurtoren. Sinds 1961 hangt deze klok in de Jacobitoren. In 1534 een „Michiel”-klok, eveneens voor de Buurtoren. Deze klok werd in 1542 reeds hergooten. Sinds 1947 hangt hij in de wageningse toren, als „dankbaarheidsgeschenk” van het onbeschadigde Utrecht aan het in de oorlog ook in zijn klokkenbezit zo zwaar gedupeerde Wageningen.

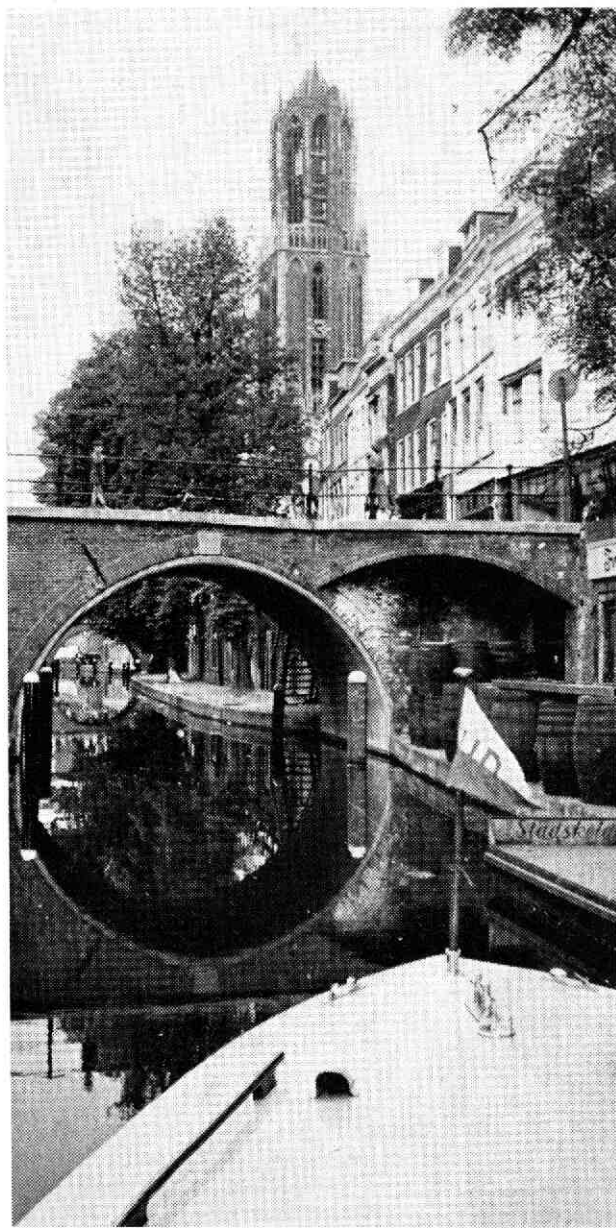
In 1541 goot Jan Tolhuus de St. Salvator voor de Buurtoren, beter bekend als de „waakklok” en de „kermisklok” (tot 1902 nog als zodanig geluid!) Sinds 1961 hangt deze klok in de zuidelijke toren van de Nicolaïkerk.

In 1554 giet hij een klokje voor (waarschijnlijk) de Wittevrouwenpoort, de „St. Odulphus”, die nu nog zijn (gebarsten) geluid laat horen als uurslag op de politiepost-Wittevrouwen. In 1556 vinden we in de Jacobitoren weer een Tolhuus-klok, de „Andreas”, daar nog aanwezig in het tegenwoordige viergeluid.

Vanaf dit jaar horen we niet meer over Tolhuus. Het is Anthonius de Borch, die in 1559 een „Maria”klok voor de Nicolaïtoren giet. Deze klok deed tot 1957 als uurklok dienst, en is in 1961 naar de Jacobitoren verhuisd.

In 1573 wordt door Willem Wegewart een Martinus klok gegoten als vervanging van een in 1572 verbrande klok in de Nicolaïtoren. Deze hangt nog steeds in de noordelijke toren.

In de tachtiger jaren van de 16e eeuw heeft men veel klokken, vooral van kloosters verwijderd of een andere bestemming gegeven. De voorganger van ons tegenwoordig stadhuis, het huis „Hasen-

*Reeds drie eeuwen zingen de
33 Hemonyklokken
van het Domcarillon over Utrecht*

berch", kreeg in 1582 een torentje met uurwerk en speelwerk. Dit speelwerk bestond uit klokken van afgebroken kloosters, en werd door het volk „Sprockelenburg" genoemd.... In 1586 lezen we: „Alle klokken genomen uit de toren van de kerken van Oude Munster, Sint Pieter en uit het klooster van Sint Paulus, welke enige dagen daarna verkocht worden".

Maar in hetzelfde jaar giet Thomas Both een speelwerk voor de Nicolaïtoren!

In 1588 is er op het stadhuis zelfs een klokkenist, meester H. Cornelisz., die tweemaal per week tot „recreatie vande borgerije" de klokken laat klinken. In 1594 is er ook op de Dom sprake van „beieren" op de zes voorslagklokjes van Van Wou.

De eerste „beiermeester" aldaar was torenwachter Daniël van Berlicom.

En zo gaat Utrecht de Gouden Eeuw in met minstens vijftig klokken, waaronder al enkele bespeelbare beiaardjes, namelijk met zekerheid in de Domtoren, de Nicolaïtoren en het stadhuis, terwijl het niet uitgesloten is, dat ook op de klokken van de Buur- en de Janstoren, zij het zonder klavier, melodieën „gespeeld" konden worden. In 1616 worden aan de zes Van Wou-klokken uit de voorslag van de Dom zes klokjes toegevoegd door Hendrick Aalts van Meurs.

Zeer belangrijke veranderingen en verbeteringen zijn het gevolg geweest van het 33-jarig beiaardierschap van de blinde jonkheer Jakob van Eyck. Reeds onmiddellijk na zijn benoeming in 1624 worden klepels verbeterd, klokken verhangen, een „beyerstoel" aangebracht, noten voor 't speelwerk aangeschaft. Hij zegt, dat het speelwerk op het stadhuis zeer slecht is, maar wel verbeterd kan worden. Bovendien klaagt hij over veel slechte klokken van de parochiekerken. In de instructie voor deze „directeur van de clockwercken" lezen we, dat hij elke maandag- en donderdagmorgen een uur moest spelen, benevens de gehele week voor kerstmis en pasen, op nieuwjaarsdag en hemelvaart, acht dagen vóór en na Magdalenadag (22 juni), en bij bezoek van vorstelijke personen. Bovendien had hij het toezicht op de uurwerken.

Als we bedenken, dat Van Eyck bovendien in 1632 door het St-Jans kapittel aangenomen werd om op de beiaard van de Janskerk te spelen, en wel op elke zondag en vrijdag een uur voor de middag, elke zondag bovendien een uur na de middag, en van mei tot augustus elke avond een uur, dan moet deze man wel een ijzeren gestel gehad hebben, en een onuitputtelijke muzikale vitaliteit. Ook om zijn fluitspel was hij zeer geliefd: 's Zomersavonds vermaakte hij het wandelend publiek op het Janskerkhof met zijn fluitspel. Hij heeft bovendien het Domcarillon laten uitbreiden met enkele nieuwe, oude (bijgestemde) en zelfs verruilde klokken, zodat hij tenslotte een carillon van ongeveer dertig klokken had.

Van Eyck kreeg in 1628 de opdracht om enkele leerlingen op te leiden. Voor hen laat hij Aalt van Meurs dertig cymbaaltjes (klank-

staven) maken voor een octenklavier dat hij waarschijnlijk zelf gemaakt heeft. In 1643 wordt onder zijn leiding het stadhuis-carillon gerestaureerd door de orgelmaker (!) Geurt Pisa. En ook buiten Utrecht wordt Van Eyck om advies gevraagd, zo komt hij omstreeks 1644 in contact met de beroemde gieters François en Pierre Hemony, die zich in Zutphen gevestigd hadden.

Waarschijnlijk is uit hun samenwerking de moeilijke kunst van het stemmen der klokken ontstaan.

In 1651 zien we het eerste Hemony-carillon in Utrecht, een spel van dertig klokken voor de Jacobitoren, dat helaas bij de orkaan van 1 augustus 1674 verloren is gegaan! In 1657 leveren de Hemony's een carillon voor de Nicolaïtoren. Dit was een beiaard die in de jaren 1649/51 in voorraad was gemaakt, en tevergeefs in Keulen en zelfs in Rome te koop aangeboden was! Deze drieëntwintig klokken sieren nog steeds de Nicolaï-beiaard. In 1662 heeft François Hemony een plan klaar voor de Dombeiaard. Hij zal een volledig spel van vijfendertig klokken gieten, waarbij de drie grootste Van Wouklokken als basklokken zullen fungeren. De zes klokjes uit de oorspronkelijke voorslag van Van Wou zal, met de oude eenentwintig carillonklokken, de oude uurklok en één klok uit Schalkwijk(!), als gedeeltelijke betaling aanvaard worden.

De leerling van Van Eyck, Johan Dix, is de eer te beurt gevallen als eerste beiaardier op dit spel te mogen spelen. In november 1664 werden de in de amsterdamsche gieterij gegoten klokken op de waag aan de Ganzenmarkt gewogen. De ophanging en de trommel voor het automatische speelwerk werd verzorgd door Jurrian en Willem Spraeckel. Pas in 1669, nadat het carillon al jaren gespeeld had, had de eindkeuring plaats, en die moet wel goed zijn uitgevallen, want nu nog, in 1964, zouden we deze klokken niet anders dan subliem kunnen noemen.

Volgen we de geschiedenis van ons Domcarillon door de laatste driehonderd jaar, dan zien we dat het Hemonyspel in 1695 uitgebreid wordt met zeven klokken van de antwerpse gieter Melchior de Haze. De 18e en 19e eeuw kenmerken zich door een verminderende belangstelling voor de klokken. In 1837 is men zelfs van plan het Domcarillon maar naar de Buurtoren te verplaatsen, omdat de Domtoren te bouwvallig geworden was, en de beiaard alleen nog dienst deed om af en toe het Wilhelmus te laten horen. Gelukkig gaat de belangstelling aan het eind van de 19e eeuw weer in stijgende lijn. In 1888 wordt een gebarsten Hemonyklok vervangen door een klok van Severin van Aerschot. In 1906 vindt een grote restauratie plaats. Er komt een nieuwe klokkenstoel, een nieuw klavier, en twee nieuwe klokken van Van Bergen uit Heiligerlee. In 1928 wordt de kleinste klok van De Haze vervangen door een klok van de engelse gieter John Taylor. In 1929 wordt de Van Aerschotklok uit 1888 vervangen door een klokje van Taylor ter herdenking van het 35-jarig beiaardsjubileum van J. A. H. Wagenaar II, de vader van de vorige stadsbeiaardier. In 1940 werd

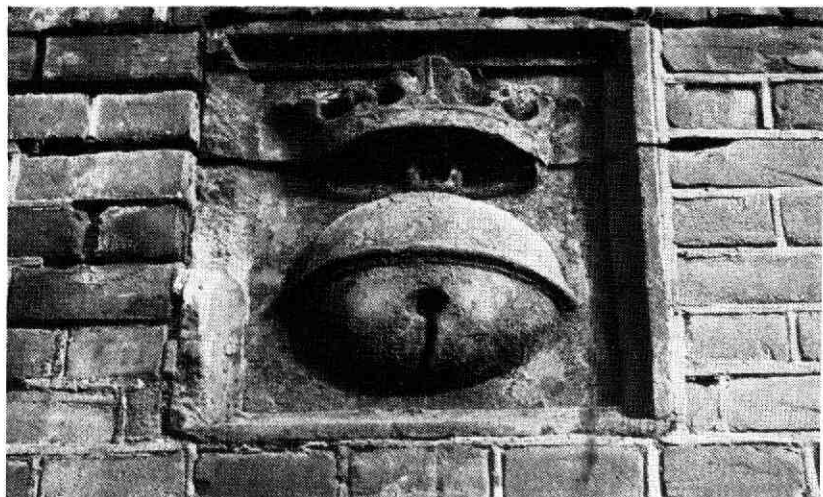
de beiaard in verband met het vernietigingsgevaar uit de toren gehaald en veilig opgeborgen. Op 31 augustus 1945 klonken de klokken van de Dombeiaard voor het eerst in bevrijd Utrecht.

In 1951 had een grote restauratie plaats. Uitgezonderd de herinneringsklok van 1929 werden alle niet-Hemonyklokken en één gebarsten Hemonyklok uit het spel verwijderd, en vervangen door klokken van de nederlandse gieter B. Eijsbouts, die bovendien het spel uitbreidde tot 47 klokken (4 octaven). De gehele ophanging en de beiaardierskamer met klavier werden vernieuwd.

Zo klinken reeds driehonderd jaar de Hemonyklokken van de Domtoren, en al enkele jaren langer die van de Nicolaïtoren over onze stad. We hopen dat ze deze functie nog lange jaren kunnen blijven vervullen.

CHRIS BOS

HUIZE DE BEL

Een gevelsteen die niet in een gevel maar in een werfmuur te vinden is, treft men aan op de Oude Gracht bij de Hamburgerbrug te Utrecht (no. 216, wijnkoperij Bloem). Het pand waartoe de werfkelder behoort, draagt de naam „Huize De Bel” bovenin de gevel. Reeds in 1631 stond dit huis bekend onder de naam „De Gecroonde Bel”. Wellicht dateert de gevelsteen met zijn grappige voorstelling uit die tijd.

Foto A. G. Ubaghs.

STEENSTRAAT EN HOLLE BILT

Zoals wij reeds meldden heeft de gemeenteraad van De Bilt op voorstel van het college van burgemeester en wethouders besloten om aan gedeelten van de oude Utrechtseweg van het Kloosterpark tot de Biltse Hoek respectievelijk de namen Steenstraat en Holle Bilt te geven. Voor het eerherstel van deze vroegere benamingen hadden b. en w. een motivering die wij hier graag laten volgen omdat zij een interessant stukje biltse historie vertegenwoordigt. Dat de samensteller hiervan de gemeentesecretaris mr. P. H. Damsté zal zijn, ligt voor de hand wanneer men weet hoezeer de geschiedenis van het dorp hem ter harte gaat. Red. O.U.

Steenstraat

De straatweg Utrecht-De Bilt, van de Wittevrouwenbrug tot het eind van het dorp De Bilt, is een van de oudste, zo niet de oudste straatweg van Nederland. Dr. F. Ketner, hoofd-chartermeester bij het rijksarchief te Utrecht neemt aan, dat de weg omstreeks 1290 zal zijn aangelegd.¹⁾ Hij beroept zich hiervoor op een beschikking van de elect Jan van Nassau van 20 juni 1290, waarin wordt gesproken van een „via lapidea” — een stenen weg — en waarbij aan de burgers van Utrecht het recht wordt verleend, van alle vreemdelingen, die deze weg zullen passeren om naar de stad te komen of deze te verlaten, volgens een vast tarief tol te heffen zolang men met de aanleg van de straatweg zal bezig zijn.²⁾ Ook N. van der Monde heeft reeds in deze via lapidea de latere Biltse Steenstraat herkend.³⁾

De weg heeft van zijn ontstaan tot kort na 1500 Steenwech geheten. Toen is deze naam overgegaan in Steenstraat of Biltse Steenstraat. Eerst in de loop van de 19e eeuw is de naam Steenstraat in verval geraakt en is men van Biltseweg, van Utrechtseweg en — voor zover de weg door de bebouwde kom liep — van Dorpsstraat gaan spreken. De weg zal ongetwijfeld door de stad Utrecht ten behoeve van haar markthandel zijn aangelegd. Tot vrij kort geleden heeft de stad Utrecht ook het onderhoud van de weg doen verzorgen. Eerst in 1817 is de Steenstraat rijksweg geworden.

De bestrating, die bij het eind van het dorp ophield — de weg ging daar over in een zandweg — is onder koning Lodewijk Napoleon tot Amersfoort doorgetrokken en wel met klinkers. De Steenstraat zelf had toen een kei-bestrating, die in 1824 door klinkers vervangen is.⁴⁾

1) Maandblad van Oud-Utrecht, februari 1951 blz. 11.

2) Het charter bevindt zich in het gemeentearchief van Utrecht, Cat. I nr. 65.

3) N. van der Monde, „Geschied- en Oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht”, Utrecht 1846, 3e deel, blz. 60-63.

4) „De Biltse Steenstraat” door G. A. Evers, conservator Utr. Univers. Bibliotheek, feuilletons in het Utrechtsch Dagblad, september 1911.

Van het gebruik van de namen Steenwech en Steenstraat kan een onbeperkt aantal voorbeelden worden gegeven, doordat de weg tot in de 19e eeuw nooit anders wordt aangeduid. Wij willen hieronder met enkele vermeldingen van diverse herkomst en uit verschillende tijdperken volstaan.

a. Johan Hughenzoen, gardiaen (overste) van het Minrebroederklooster in Utrecht, verklaart 10 augustus 1372, dat hij een leenbrief heeft gezien van 25 juni 1365, waarbij de bisschop van Utrecht Johan van Virnenborch negentien morgen land aan de zuidzijde van de Steenweg in leen geeft aan Wouter van Coelen.⁵⁾

b. Floris Tzwynnen, stadsclerk van Utrecht, vermeldt in zijn Kopijboek: „Wij burgemeesteren scepen ende Rade der Stadt van Utrecht maken kondt allen den ghenen die desen onsen openen brief zellen zien oft hoeren lesen, dat wy om den steenwech ende somerwech vande witte vrouwen poert tot des scauten huys toe op die bilt reformeert ende vermaect te worden ende voirtaen in goeden wesen gehouden te worden mit Jan Zandersz. die straetmaker onsen borger over een gecomen ende overdragen zijn, dat hy den voirs.steenwech ende somerwech reformeren ende voertaen houden ende trouwelyck bwaeren zal zijn leven lanck duerende in manieren ende voerwaarden hier na bescreven. In den yersten ...etc. Gegeven int jair ons Heeren dusent vier hondert vier ende teachentich opten lesten dach van April”⁶⁾

(Met de „somerwech” — meestal wordt van de somerwegen gesproken — worden de zandpaden ter weerszijden van de kei-bestrating bedoeld. Zij waren alleen 's zomers te gebruiken omdat ze 's winters geheel of gedeeltelijk onder water stonden. Met het schoutenhuis zal wel hetzelfde pand worden bedoeld als waar twee eeuwen later het gerecht zetelde, een herberg naast het tegenwoordige hotel „de Alsemhof”).

c. Wanneer de secretaris van Naarden in opdracht van de commissarissen inzake de limieten enige wandelingen moet ondernemen ten behoeve van de vaststelling van de grenzen tussen Gooiland en het Sticht, begint het verslag van zijn 4de en laatste tocht in 1527 aldus: „TUtrecht den Wittevrouwenpoort uytgaende den Steenstraet langes tottet convent van Vreendael toe, soe leyt Vreendael an de zuysijde van denselven Steenstraat.”⁷⁾

(Het klooster Vredendaal lag aan de zuidzijde van de straatweg, ongeveer tegenover de Ascot Cleaners en de buurtschap Steinenburg. Het werd in 1528 opgeheven, nadat het in de oorlog tussen

⁵⁾ Deze verklaring berust in het rijksarchief te Utrecht, Cat. Archieven Kleine Kapitt. en Kloosters nr. 680*.

⁶⁾ Cat. Archief der stad Utrecht I nr. 20, deel 2 blz. 252.

⁷⁾ De rapporten van Pieter Aelmanszoon berusten in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. Prof. dr. D. Th. Enklaar verzorgde een verkorte uitgave met verklarende noten, Drukk. „De Kroon”, Hilversum 1934.

de bisschop van Utrecht en de hertog van Gelre door brand was vernietigd).

d. De Steenstraat staat vermeld op een kaart van 1640 door J. van Diepenem.⁸⁾

e. In het tweede deel van het Groot Utrechts Placaatboek van Johan van de Water, komen op de bladzijden 305 en volgende onder de titel „Rakende den Weg langs de Biltse Steenstraat, . . .” voor een schouwbrief van de staten van Utrecht van 1620, vernieuwd 1634, „op 't onderhouden van de Somerwegen, gelegen aan beyde syden van de Steenstraat, tusschen de Stad Utrecht en de Bilt” en ordonnanties van gedeputeerde staten op genoemde zomerwegen van 1678 en 1686.

f. Op een kaart van het landgoed Houdringe, getekend in 1722 door Van Broeckhuijsen, eigendom van de stichting Het Utrechts Landschap en hangende op de secretariskamer, staat de dorpsstraat aangegeven met „Biltze Steen Straat”.

g. Een militaire kaart van 1789, gemaakt door D. M. Langeveld en hangende op de collegekamer, vermeldt „De Steenstraat na de Bilt” langs de utrechtse helft van de weg.

h. Een advertentie in de Utrechtsche Courant van 16 oktober 1805 geeft kennis van de verkoop van bomen „op de Buitenplaats Zandwijk, gelegen aan de Steenstraat nabij de Bild”. In dezelfde krant wordt aangeboden een „warmoessiers huisinge” met „warmoessiers land, staande en gelegen aan de zuidzijde van de Biltse Steenstraat, onder Wittevrouwen”. Met deze laatste aanduiding zal de tegenwoordige Biltstraat in Utrecht zijn bedoeld.

i. In de Utrechtsche Courant van 24 februari 1806 wordt te huur aangeboden „een aangenaam buitenverblijf, genaamd Groenestein, groot anderhalf Mergen, gelegen aan de Biltse Steenstraat, een half uur van de Stad Utrecht”.

De naam „Steenstraat” heeft de weg ongetwijfeld te danken aan het feit, dat hij als een met stenen geplaveide weg is aangelegd toen zodanige wegen buiten de steden nog vrijwel niet bestonden en nog lange tijd hoge uitzondering zouden blijven.⁹⁾

Het is natuurlijk niet mogelijk de Biltse Steenstraat over haar volle lengte haar oude naam terug te geven. Het begin ervan heeft indertijd van de gemeente Utrecht de naam „Biltstraat” gekregen. Ons voorstel is thans, het laatste stuk van de naam „Steenstraat” te voorzien.

⁸⁾ Rijksarchief Utrecht, Cat. Archief Kapittel ten Dom, nr. 3758.

⁹⁾ W. J. A. Arntz, „Uit de geschiedenis van onze klinkerwegen”, in Maandblad „Wegen”, jaargang 1953, blz. 255-258.

De Holle Bilt

In tegenstelling tot de Steenstraat is De Holle Bilt een naam, die nog steeds door onze autochtone bevolking wordt gebruikt, ook al is deze benaming, voor zover wij weten, nooit door een besluit van enig gemeentebestuur of door een straatnaambordje bekrachtigd.

Wat de naam wil zeggen staat niet vast. Prof. De Monté verLoren is van mening, dat de naam wijst op laag gelegen grond,¹⁰⁾ welke opvatting wordt gestaafd door de taalkundige betekenis van het woord „hol”.¹¹⁾ Anderen veronderstellen, dat „holle bilt” en „hoole bilt” een verbastering vormen van „hoge bilt”, waarvoor ook zeker verscheidene sprekende argumenten kunnen worden aangevoerd. Het zou echter te ver voeren in dit bestek nader op deze kwestie in te gaan.

Tegenwoordig doelt men, sprekende van De Holle Bilt, meestal op het gedeelte van de oude rijksweg, dat gelegen is tussen de dorpskom en restaurant „De Biltse Hoek”. Oorspronkelijk werd er de weg tot Vollenhoven onder begrepen. Wij willen ook van het gebruik van deze naam enkele voorbeelden geven.

aa. In de notulen van de gerechtsvergadering van De Bilt van 6 november 1772 wordt „de hofstede genaamd het Vrijthoff tot Beerschoten” beschreven als „gelegen in de Hole Bild”.

bb. Uit zodanige notulen van februari 1784 blijkt, dat de eigenaar van Houdringe de Visscherssteeg „vooraan bij de Holle Bilt” (dus tegenover de Biltse Hoek) met een boom heeft afgesloten.

cc. De Utrechtsche Courant van 16 May 1787 beschrijft een gevecht tussen manschappen van het Patriottenleger en cavallerie van de Stadhouderlijke troepen bij „Vollenhoven in de kromte van de holle Bild”.

dd. In 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam bevindt zich een tekening van T. Verrijk uit de tweede helft van de 18e eeuw, voorstellende het oostelijk gedeelte van het dorp De Bilt.

Op de achterzijde ervan is — waarschijnlijk door de tekenaar zelf — geschreven: „Gezigt het dorp de Bild van de Hollebild te zien, half uur gelege van de stad Utrecht.”

ee. De Utrechtsche Courant van 20 november 1805 bevat een advertentie over de verkoop van bomen „op de Hofsteeden 't Vrijhof tot Beerschoten en Vollenhoven, gelegen in de Holle Bild”.

ff. In de vergadering van burgemeester en wethouders van 19 oktober 1892 wordt gesproken over de wenselijkheid van het plaatsen van drie straatlantaarns „in de Hole Bilt (van Nas tot de Tol)”. Deze tol stond op de rijksweg ter hoogte van „De Biltse Hoek”.

¹⁰⁾ J. Ph. de Monté verLoren „Rechterlijke organisatie in het gebied van den Krommen Rijn”, Utrecht 1948, blz. 10 noot 2.

¹¹⁾ Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal.

Ook in Utrecht

De stad Utrecht heeft in vroeger tijd ook een Holle Bilt gekend,¹²⁾ een straatje of open plek nabij het Visschersplein, gelegen in de hoek Zadelstraat-Springweg. C. W. Wagenaar¹³⁾, die in 1908 een bewerking heeft verzorgd van de in 1874 verschenen „Historische Wandelingen” van dr. H. J. Broers, schrijft hierover:

Eene ingrijpende verbetering heeft er plaats gehad toen het gemeentebestuur besloot tot de opruiming van het warnest van steegjes en slopjes, dat eens tusschen de Boterstraat, den Springweg en de Stroosteeg heeft gelegen, waar men nu het ruime Visschersplein aantreft. Uit de Boterstraat kwam men door het nauwe Eloyensteege en door het Galecopsteege in de zoogenaamde Holle Bildt, dat eigenlijk een diep liggend binnenplaatsje of hofje was, met kleine armoedige woninkjes er rondom heen. Het buurtje heeft vroeger, gelijk trouwens zijn gansche omgeving, in niet al te goede reuk gestaan, en daar was dikwijls reden voor ook, omdat men er vele verdachte huizen aantrof. Van de Holle Bildt kwam men op het Visschersplein, toen nog niet zoo ruim als het nu is, en van dit plein kon men de Stroosteeg slechts bereiken door een zeer nauw gangtje, waar geen twee menschen elkander passeeren konden en dat algemeen als „de reet van den muur” bekend stond. 't Was trouwens ook niet meer.

De ingrijpende verbetering, waarvan het begin van dit citaat melding maakt, vond plaats onder burgemeester Reiger, d.w.z. tussen 1891 en 1908. Zolang is de Holle Bildt in Utrecht dus ook al verdwenen.

De ongunstige klank en enkele typisch utrechtse zegswijzen met betrekking tot dit straatje zijn zelfs in Utrecht volledig uitgestorven. Dat die ongunstige klank (gelijk sommigen vreesden) betrekking zou hebben (gehad) op wat in De Bilt onder „De Holle Bilt” wordt verstaan, moet ten stelligste worden ontkend. Uit de geciteerde voorbeelden, die wij naar believen kunnen uitbreiden, blijkt duidelijk dat de naam in De Bilt zonder enige bijgedachte van twijfelachtige aard is en wordt gebruikt. Niet alleen in de volksmond, maar zelfs in officiële stukken als transportactes van aanliggende buitenplaatsen wordt de naam als plaatsaanduiding gebezigd.

Het spreekt vanzelf, dat de vraag rijst of er dan geen verband bestaat tussen dat gewezen straatje in Utrecht en het gedeelte van de grote weg naar Arnhem van het dorp De Bilt tot Vollenhoven. Deze vraag heeft nog niemand kunnen beantwoorden. N. van der Monde schrijft daarover in zijn boek over de utrechtse straatnamen:

¹²⁾ Hierover: N. van der Monde, a.w., 3e deel, blz. 301-303; Dr. H. J. Broers, „Historische Wandelingen door Utrecht”, Utrecht 1909, blz. 227; E. E. Gewin, „De Bilt, Een Utrechtsch Dorp in vroeger eeuw”, De Bilt 1944, blz. 46, 47; idem „Voor een Eeuw”. Jaarboekje van Oud-Utrecht, 1926, blz. 185-186; G. A. Evers, „De schuilkerk der Remonstrantsche gemeente in de Rietsteeg en hare bezitting op 't Heilig-leven”, Jaarboekje Oud-Utrecht, 1933, blz. 108-110.

¹³⁾ C. W. Wagenaar (1860-1942) was hoofdambtenaar ter gemeentesecretarie van Utrecht en een groot kenner van de geschiedenis van zijn stad. Van zijn hand verschenen talrijke historische publicaties.

„Deze opene plaats, met onderscheidene geringe woningen voorzien, is gelegen tussen de Eloyen- en Visscherssteeg.” Hij oppert de mogelijkheid dat de naam teruggaat op een daar gestaan hebbend huis dat de Hole Bilt heette en citeert daarvoor een transportbrief van 1 maart 1574. Zoals wij hierboven vaststelden, is het even onzeker waaraan het bewuste gedeelte van de weg De Bilt-Zeist de naam „De Holle Bilt” of „Hoole Bilt” ontleent.

Toen in 1824 bij de invoering van het kadaster de gemeentegrenzen werden vastgesteld en het grondgebied in percelen werd opgemeten, is de gemeente in vier secties verdeeld, A, B, C en D, die ieder een eigen naam kregen. Sectie A was het gebied ten westen van de Soestdijkseweg en ten noorden van de tegenwoordige Jan Steenlaan (toen Dwarsweg) en kreeg de naam Ridderdorp. Sectie B bevatte alle grond ten oosten van de Soestdijkseweg en werd Hoolebildt genoemd. Het gebied ten zuiden van de rijksweg werd sectie C, geheten Oostbroek, en het gedeelte ten westen van de Soestdijkseweg en ten zuiden van de Jan Steenlaan kreeg de naam De Leyen. Uit deze officiële naamgeving blijkt wel, dat ook toen de Holle Bilt of Hoole Bilt of Hoolbildt zeker niet in denigrenende zin werd gebruikt.

Hoe vergankelijk doorgaans de bezwaren zijn die bij het handhaven van oude namen geregeld uit een ouderwets puritanisme worden geopperd blijkt uit het volgende. Toen in 1936 aan een nieuw aangelegde straat de naam Steenen Camer zou worden gegeven, ontmoette dit protest op grond van het feit, dat van 1779 tot 1931 deze naam verbonden was geweest aan een achttal zéer eenvoudige eenkamerwoningjes. Ofschoon het gemeentebestuur zich toen niet eens kon beroepen op een alibi, zoals wij thans met betrekking tot „De Holle Bilt” kunnen doen, werd de naam Steenen Camer toch aanvaard. Van enige gêne daarvoor is ons sindsdien nimmer gebleken. Hetzelfde deed zich, zij het in mindere mate, in 1954 voor, toen de naam „Akker” werd behouden voor een nieuwe weg met een andersoortige bebouwing dan de primitieve 19-eeuwse arbeidershuisjes, die nu bijna alle zijn verdwenen.

NOGMAALS „HET GILDE ONDIEP”

Prof. dr. P. W. A. Immink te Groningen schreef ons naar aanleiding van de gevelsteen „Het gilde Ondiep” op de Amsterdamsestraatweg te Utrecht:

„De naam „Ondiepen”, ook wel „der Gilden Ondiep”, betrof oudtijds een smalle strook gronds, die zich van de Vecht ter hoogte van de Rode brug westwaarts uitstrekte tot de Daalsedijk. Deze strook, zonder enige twijfel een stuk van de oude, na het graven van de afsnijding in de eerste helft van de 14de eeuw drooggevallene Vechtbedding, behoorde in eigendom aan de utrechtse gilden, met dien verstande, dat elk gilde er zijn „slag” in had. Zie te dezen overigens mijn „De stadsvrijheid van Utrecht”, in Opstellen aangeboden aan prof. jhr. dr. D. G. Rengers Hora Sicama 1906—1942, Utrecht (De Vroede) (1942), blz. 360, 361.”

De verklaring van het opschrift op de steen is hiermede wel gegeven, dunkt ons. Interessant zou het nu nog zijn om te weten door wie bedoelde steen is aangebracht. Maar dat kan vermoedelijk niet meer achterhaald worden. Red. O.U.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht
Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht
Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 7 / JULI 1964

OUD UTRECHT OP EXCURSIE
NAAR DIVERSE FORTEN (KOPUN)

Ditmaal geen aankondiging van een excursie op deze pagina, maar wel een herinnering aan het zo geslaagde en drukbezochte bezoek aan de forten op 4 juli jl. De aankondiging van deze excursie in het Utrechtsch Nieuwsblad deed bij de tekenaar van het U.N., de heer Gijsbers, dit grappig prentje uit de pen vloeien.

HET TWEEDE HOOFDGEBOUW VAN DE N.S.

Indien het plan Hoog-Catharijne uitgevoerd wordt, zal de stationswijk radicaal van aanzien veranderen. Dit blijkt zonneklaar uit de perspectieftekening van het plan, die onlangs gepubliceerd is in het jaarverslag van de Levensverzekeringmaatschappij Utrecht. Feitelijk herkent men aan de stationszijde van de Catharijnesingel amper nog een punt dat blijven zal gelijk het vandaag is. Ook de binnenstad moet de gevolgen van dit voor haar uiterst gevaarlijke plan ondergaan indien alles wordt verwezenlijkt zoals de tekening thans aangeeft. Wij laten dat echter op dit ogenblik voor wat het is.

De bovengenoemde tekening wijst uit dat van de drie hoofdgebouwen der Nederlandse Spoorwegen het oudste zal verdwijnen. Ter plaatse komt een parkeerterrein, terwijl in het parkgedeelte dat men nu nog vóór het gebouw aantreft, ter vervanging van het oude hoofdgebouw een als torenflat uitgevoerde nieuwbouw zal verrijzen.

Over de verdwijning van dit oude gebouw zal niemand treuren. Nadat de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in 1869 besloten had haar zetel in Utrecht te vestigen, is dit gebouw gesticht. Omdat het al gauw te klein bleek bouwde men er een verdieping op, waardoor het plomp van proporties werd. In zijn geïllustreerde gids van Utrecht van 1929 noemt W. Graadt van Roggen het „nuttig en koel-zakelijk, als een correct oud heertje, maar op den duur een beetje saai en wel héél erg bureaucratisch”.

Het tweede spoorweggebouw vond genade in de ogen der Hoog-Catharijners, al zal het temidden van de nieuwe bebouwing wel een beetje uit de toon vallen. Uiteraard kan de luchtbrug tussen HGB I en II niet gehandhaafd blijven.

Graadt van Roggen noemt dit tweede gebouw „vroolijker, prententieuzer, opgesmukt met geleende fraaiigheden en zonder oorspronkelijkheid”. Daarin heeft hij geen ongelijk. Wij zijn er echter van teruggekomen om alleen mooi te vinden of te waarderen wat oorspronkelijkheid bezit. Het tweede gebouw heeft toch iets warmes en plezierigs dat HGB I en HGB III volledig missen. Graadt van Roggen is weg van het derde gebouw; hij heeft veel mooie woorden nodig om de lof van Van Heukeloms baksteenmassa te zingen. Het enthousiasme voor dit gebouw is inmiddels wel ietwat bekoeld.

Maar goed, HGB II moge architectonisch dan niet in de schaduw kunnen staan van grote broer III, waardoor het letterlijk wél zowat overschaduwd wordt, het vormt toch een liefelijke onderbreking tussen de zakelijkheid van I en III. In zoverre zal het wel schade ondervinden van de verdwijning van HGB I omdat het thans nog als tussenschakel fungeert maar straks ietwat geïsoleerd tussen de andere gebouwen komt te staan.

Het is juist zeventig jaar geleden dat de bouw van no. II in volle gang was. In de jaargang 1896 van het Bouwkundig Tijdschrift wordt een beschrijving van het toen voltooide gebouw gegeven, die wij hierbij ten dele overnemen.

„Toen door het in werking treden der wet van 22 juli 1890 het oude Rijnspoorwegnet aan de staat overging waardoor Utrecht feitelijk het middelpunt was geworden van het zo uitgebreide spoorwegnet van de staat, door de Maatschappij beheerd, moest op afdoende wijze getracht worden een behoorlijke huisvesting te verkrijgen voor de nu zoveel meer omvattende administratie van de centrale dienst. De Maatschappij kocht daartoe van de gemeente een ruim 2200 m² groot zijnde gedeelte van het buitengoed Puntenburg, aan het bestaande gebouw grenzende, maar door een openbare weg daarvan gescheiden. De Maatschappij droeg daarna het maken van plannen voor een nieuw gebouw op aan de heer Jacob F. Klinkhamer, bouwkundig ingenieur te Amsterdam, die ook met de uitvoering dier plannen werd belast.

De 26e juli 1893 werd door de Maatschappij het maken aanbesteed van een centraalbureau met daarmede in verband staande werken, in aansluiting met het oude gebouw. De raming daarvan bedroeg f 441.000, welke som, niettegenstaande alle extra werk en bijwerk, niet is overschreden.

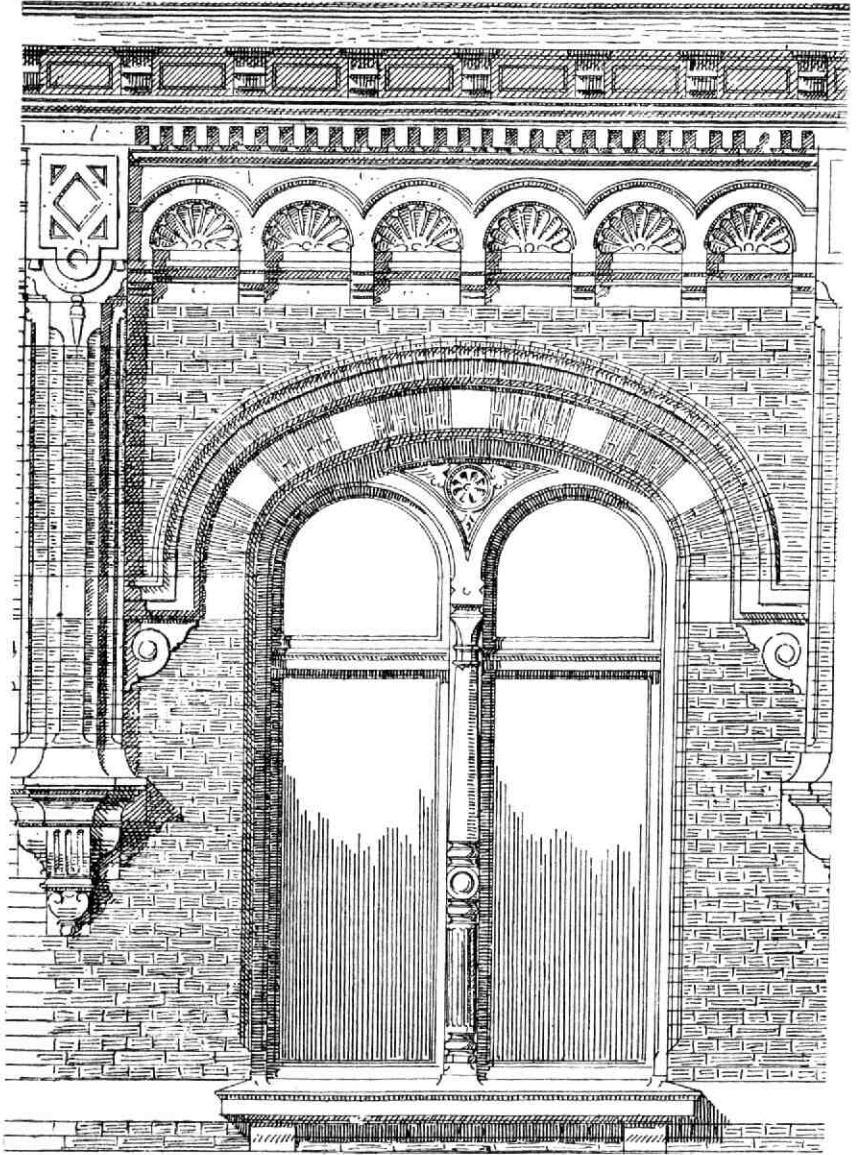
Op 14 augustus 1893 werd de eerste spade in de grond gestoken, en op 2 december van hetzelfde jaar was de fundering gereed. Nadat deze overwinterd had, werd de 12de maart 1894 met de opbouw begonnen en de 10de november daaraanvolgende het gebouw glas- en waterdicht opgeleverd. In de laatste dagen van augustus 1895 kon een gedeelte van het gebouw in gebruik genomen worden door de Centraalspoorwegmaatschappij, en vóór dat jaar ten einde was, werd de gehele Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen daarin overgebracht.

Het werk werd uitgevoerd door de heren D. Cerlijn en Zoon en A. J. de Haan, aannemers te Amsterdam. De leiding der uitvoering van het aanbesteed werk berustte bij de bouwmeester, de heer Jacob F. Klinkhamer, bijgestaan door diens chef de bureau, de heer B. J. Ouëndag, terwijl het dagelijks toezicht op die werken was opgedragen aan de heer G. Blom, als hoofdopzichter.

Het centraalgebouw heeft een 56,40 meter lang front, twee rechthoekig daarop staande vleugelgebouwen van 41 meter diepte, en een middengebouw; door deze verdeling zijn twee grote binnenplaatsen gevormd, aan de achterzijde van het gebouw door monumentale hekken afgesloten. Op deze binnenplaatsen zijn de ingangen voor verschillende takken van dienst; de hoofdtoegang tot het gebouw ligt echter in het midden van de hoofdgevel.

Het nieuwe gebouw staat met het oude in verbinding door middel van een overdekte brug ter hoogte van de eerste verdieping, over de openbare weg; een tweede verbinding is verkregen door een tunnel, onder die openbare weg doorgaande. Het maken van deze tunnel, belangrijk lager gelegen dan de grondslagen van beide gebouwen, in een bodem vol drijfzand, was een zeer lastig vraagstuk, dat opgelost werd door tussen de voetmuren van de brug de gehele tunnel, aan een stuk van cement-ijzer geconstrueerd, te doen zinken.

De ondersteuning van de brug tussen de gebouwen is uitgevoerd

Detail van de kroonlijst aan het tweede hoofdgebouw der N.S. te Utrecht.

als een monumentale poort met twee doorgangen voor rijtuigen en twee voor voetgangers.

In de benedenverdieping van het middengebouw zijn drie ketels geplaatst, waarin de stoom wordt ontwikkeld die voor de verwarming van het nieuwe zowel als van het oude gebouw nodig is; de buizen voor dit laatste doel liggen in de tunnel.

De verlichting voor beide gebouwen wordt geleverd van uit het centraal-station voor elektrische verlichting der Staatsspoorwegen. Dit levert tevens de drijfkracht voor de beweging van de vijf ventilatoren, die de kanalen afzuigen waardoor de in de bureaulokalen verontreinigde lucht naar buiten wordt gevoerd.

Het benedengedeelte van het middenfront, op een soubassement van hardsteen opgetrokken, is in Oberkirchner steen, het daarboven gelegen gedeelte in berg- en baksteen uitgevoerd.

In de grote vensterpartij zijn drie medaillons, voorstellende Dionysius Papin, met George Stephenson ter rechter- en James Watt ter linkerzijde. Boven de ingang, in het gebouw, is evenwel de, volgens de laatste nasporingen, eigenlijke vader van het stoomwerktuig ere gegeven. Daar is namelijk het medaillonportret geplaatst van onze grote Christiaan Huygens, de leermeester van Papin.

Onder het fries boven het drielicht zijn twee basreliefs; het rechtse stelt de electriciteit, het linkse de stoom zinnebeeldig voor, als beide grote krachten in dienst van het spoorwegwezen.

De rijk versierde topgevel van het middenfront prijkt met de zinnebeeldige voorstelling, in beeldvorm, van handel en van nijverheid, waartussen een versierde uurwerkplaat, terwijl het nederlandse wapen onder een soort baldakijn het geheel bekroont.

Op de voorsprong van de zuilen onder de overbrugging rust ter weerszijden een leeuw, waarvan die aan het oostelijke front een schild houdt met het rijkswapen, terwijl die aan het westelijke front de wachter bij het stedelijke wapen is. Boven de doorgangen voor voetgangers zijn cartouches, waarvan die aan het oostelijke front de kracht, links de snelheid zinnebeeldig voorstellen. Op de cartouches in het westelijke front zijn opschriften gebeiteld."

Tot zover de beschrijving. Er is dus aan dit gebouw meer te zien dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Echter niet om deze spoorweghistorische details maar om het gebouw als geheel hopen wij op zijn voortbestaan. Temidden van het beton en staal dat in Hoog-Catharijne gaat domineren zal HGB II qua sfeer een oase zijn. Architectonische waarde en praktische bruikbaarheid zijn hierbij niet in het geding. De stoel uit oma's keuken is voor ons vandaag een geliefd meubelstuk tussen de volkomen verantwoorde zetels anno 1964. En zo waarderen wij de nu zeventigjarige „schepping” van Klinkhamer met al haar „geleende fraaiigheden” hogelijk temidden van al de harde rechtlijnigheid in beton en glas temidden waarvan wij in de komende jaren moeten leven.

de J.

BOEKAANKONDIGING

Ph. J. C. G. van Hinsbergen, *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist*, Deel II, aflevering I, Van Gorcum's Comp. N.V., Assen, 1964.

De Van de Poll-Stichting te Zeist zet de documentatie inzake de Zeister historie, voort. Van het tweede deel is thans de eerste aflevering verschenen. Zij omvat de periode 1529-1552. De omvang van de oorspronkelijke stukken belette veelal ze anders dan in extract- of requestvorm af te drukken. In een weinig betekenend dorp als Zeist in de 16de eeuw was, vielen geen historische gebeurtenissen voor of vond de landgeschiedenis enige weerklank. Het bleef bij verpachtingen en beleningen, een proces over veengronden, die de abdij Vrouwenklooster in De Bilt pretendeerde de hare te zijn, en dergelijke. De verzameling levert dan ook een groot aantal topografica (ligging en namen van grondstukken), persoonsnamen en enkele rechtshistorische verhoudingen op, waarin tesamen met de gegevens in de reeds verschenen en nog te publiceren afleveringen, wel alles te voorschijn komt wat er over het vroegere Zeist te achterhalen valt.

v. C.

Dr. H. P. H. Jansen, *Algemene geschiedenis der middeleeuwen*. Prisma-Compendia. Het Spectrum, Utrecht 1964.

Het gaat in deze Prisma-pocket grotendeels om bekende zaken, althans voor wie zich van tijd tot tijd in de middeleeuwse historie van ons werelddeel verdiept heeft, en dat doet toch ieder die wat meer wil weten aangaande het verleden van Utrecht. Maar het voordeel van dit boek is dat men de feiten meer in hun samenhang voorgeschoteld krijgt.

Dat hier dus om de grote lijnen gaat, spreekt vanzelf. De schrijver heeft zich van allerlei toelichtende details, die men soms wel zou wensen, nadrukkelijk onthouden.

Voor geïnteresseerden in het onderwerp gaf de schrijver nog een uiterst nuttig aanhangsel over bronnen voor de bestudering der middeleeuwse geschiedenis.

de J.

BLIJFT „RIJN EN ZON” BEHOUDEN?

De stichting „De Utrechtse Molen” heeft zich gewend tot de gemeenteraad van Utrecht met een verzoek om alles in het werk te stellen om de molen „Rijn en Zon” in de Adelaarstraat te Utrecht te behouden.

De stichting schrijft dat deze stenen stelling-korenmolen sterk in verval is geraakt en ten gevolge van stormschade al jaren buiten bedrijf is. Nu wordt het bestaan van de molen bedreigd door het uitbreidingsplan. Volgens dit plan wordt een nieuwe verkeersader dwars door de molen heen aangelegd.

Er zijn twee mogelijkheden, waarvoor de stichting de aandacht van de raad vraagt: verandering van het uitbreidingsplan (omlegging van het tracé dus) of verplaatsing van de molen. Verplaatsing van de molen kost vermoedelijk 2 à 2½ ton.

WIJZIGING SECRETARIAAT

De op de laatste jaarvergadering in het bestuur van Oud-Utrecht gekozen dr. J. E. A. L. Struick zal het secretariaat van de vereniging op zich nemen. Echter met dien verstande dat dr. ir. C. L. Temminck Groll de secretariaatswerkzaamheden blijft behartigen voor zover deze betrekking hebben op de voorbereiding en organisatie van de excursies e.d. De overige werkzaamheden worden van nu af dus verricht door dr. Struick, Stolberglaan 25 te Utrecht.

KLEINE MEDEDELINGEN

DIE ONDIEPE VAN DER STAT GILDEN

Naar aanleiding van de besproken gevelsteen aan de Amsterdamsestraatweg zou ik de lezers nog willen verwijzen naar twee kaarten in het Centraal Museum:

1° die van Evert van Schayck (1539), een schilderij op hout, dat men in de voorhal van het museum kan vinden. De bedoelde omgeving is hierop aangeduid als „ondiepe van der Stat Gilden”.

2° die van Specht (een koper-gravure van 1696) waarop de verlande Vechtbedding nog duidelijk herkenbaar is. De overgebleven stroomdraden omsluiten de smalle grechten „Ondieptens” en „Hogelanden”.

Deze zijn blijkbaar als zandplaten opgekomen, binnen een 200 m brede Vechtbedding, en hinderden de scheepvaart als „ondieptens”. Na het afsnijden van deze grote bocht van de Vecht (1338) is ze geheel verland.

De man die deze gevelsteen plaatste moet gevoel voor de lokale historie gehad hebben. De redactie meent dat hij vermoedelijk niet meer achterhaald kan worden, maar deze huizen zijn niet zó oud. Kadastrale of andere officiële gegevens moeten de „bouwheer” nog wel noemen.

M. N. Acket

VREEDZAAM WAPENGEBRUIK

Onder deze titel schreef in 1926 de toenmalige voorzitter van Oud-Utrecht, dr. W. A. F. Bannier, in dit maandblad over de kanonnen die op verschillende punten in de binnenstad van Utrecht als stootpalen worden gebruikt.

Dit „vreedzaam wapengebruik” behoort tot de kleine bijzonderheden die men, rondgaande in de stad opmerkt. In de Viestraat behoef je ze niet te zoeken maar in de straten die haar karakteristiek aspect nog hebben behouden, geven ze het straatbeeld een aardig accent.

Dr. Bannier maakte de inventaris van deze kanonlopen op. Men kan deze vinden in de 1e jaargang van dit maandblad no. 6 en 7; in laatsgenoemd nummer heeft de heer G. van Klaveren verhaald wat het gemeentearchief dienaangaande aan documentatie kon verschaffen. De kanonnen worden ook vermeld in het in 1956 verschenen deel van De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, dat aan de gemeente Utrecht gewijd is. Het lijstje dat daar vermeld staat was incompleet en noemt ook enkele kanonlopen die verdwenen zijn.

Als we de gegevens van dr. Bannier vergelijken met wat tegenwoordig nog aanwezig is, komen we tot een totaal van 35 kanonnen, te weten Nieuwe Gracht 53 (3), 64 (4), 68 (4), 135 (4), 137 (2); Kromme Nieuwe Gracht 22 (4), 54 (2); Muntstraat 5 (2); Achter Sint Pieter 8 (3), 29 (1); Lange Nieuwstraat 2 (2); Drift hoek Wittevrouwenstraat (1); Oude Gracht 17 (1), 99 (2).

Sinds 1926 zijn zestien van deze kanonlopen uit het stadsbeeld verdwenen. De Domstraat b.v. telde er vier voor de huizen 4 en 5. Ook stond er één bij Pays Bas, terwijl er voorts op de Nieuwe Gracht en in de Muntstraat samen nog elf werden aangetroffen.

de J.

Een onbekend borstbeeld waarmee Utrecht Jan Pieterszoon Coen eert, treft men aan in de gevel van een huis in de naar hem genoemde „Jan Pieterszoon Koenstraat”, in het gedeelte tussen Kanaalstraat en Vleutenseweg. Het beeld dateert waarschijnlijk van omstreeks 1890 toen deze straat bebouwd werd. Wie hiermee de stichter van Batavia heeft willen eren, is ons niet bekend geworden.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 8 / AUGUSTUS 1964

AFSCHEID MR. J. W. C. VAN CAMPEN

Ons bestuurslid mr. J. W. C. van Campen zal, zoals bekend, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd aftreden als gemeente-archivaris van Utrecht.

Voor deze gelegenheid wordt een afscheidsbijeenkomst gehouden, die aanvankelijk was bepaald op 31 augustus. Zo staat het ook in de circulaire die u is toegezonden. Het afscheid zal echter plaats hebben op *vrijdag 28 augustus* om 16 uur in het stadhuis te Utrecht.

VROEDSCHAPSMISERE IN MONTFOORT TIJDENS DE FRANSE REVOLUTIE

Januari 1795 begon voor Montfoort zeer onrustig. Donkere wolken pakten zich samen en onder de verschillende bevolkingsgroepen heerste een merkbare nervositeit. De vroedschap der stad vergaderde practisch om de andere dag in een extra- dan wel extra-ordinaire zitting.

Op 17 januari stonden tijdens de vergadering van de vroedschap in de hal van het stadhuis de kwartiermakers van de franse troepen, verzoekende na in de vergadering te zijn toegelaten de inkwartiering van zes compagniën jagers, uitmakende een sterkte van zeshonderd man, die bij de burgers moesten worden ondergebracht.

Even daarna kwamen ter vergadering de kwartiermakers van een bataljon infanterie, sterk negenhonderd man. Aangezien van stadswege geen gelegenheid gevonden kon worden voor onderbrenging

van deze laatste manschappen, kreeg de bevelvoerend officier toestemming zijn mensen zelf huis aan huis kwijt te raken.

Op 18 januari marcheerden negenhonderd franse soldaten de stad weer uit.

De commandant der vast in Montfoort gelegerde troepen Philibert, deelde de vroedschap tijdens een extra-ordinaire zitting mede, dat indertijd toegezegd was, dat de posten zowel binnen als buiten de stad van hout zouden worden voorzien doch dat er geen hout voorhanden scheen te zijn. Hij eiste dan ook, dat de bomen die in de omtrek der stad stonden, gerooid werden. „Waarover gedelibereerd zijnde,” besloot de vroedschap dit onverwijld te laten uitvoeren, en het hout aan de diverse posten te doen bezorgen.

Op 19 januari vertrokken drie compagniën jagers, maar de vroedschap besloot desondanks met het rooien der bomen door te gaan. Op order van commandant Philibert werden enkele wagens in gereedheid gebracht om de volgende dag met een escorte naar de veroverde schans tussen Montfoort en Linschoten te vertrekken teneinde na te gaan of aldaar nog hout en turf lag.

Uit hoofde der strenge koude, nam de vroedschap het besluit om aan elke post tachtig turven te verstrekken en enige kaarsen voor het verlichten der tenten. De molenaar kreeg opdracht zijn molen te repareren, terwijl de bakkers moesten zorgen dat er steeds brood voorradig was.

Tijdens de vergadering van 21 januari bood een zekere Adam Verboog 85 wilgebomen te koop aan, die voor f 36,— werden aangekocht. Men besloot de bomen klein te laten hakken en de stukken aan de arme lieden uit te delen om hen in deze strenge koude te „soulageren”.

Aangezien tegen de avond 21 januari wederom een compagnie van negenhonderd man stond binnen te komen, werd aan de adjudant-generaal Vatrain voorgeslagen gemelde manschappen in ledige huizen onder te brengen om de burgerij van de inkwartiering te ontlasten. „Zijn Edele” stemde daarin toe, waarbij een uitzondering werd gemaakt voor heren officieren en tweehonderdvijftig „nakomertjes”. In de vergadering van 22 januari deed burgemeester Van Dam de verheugende mededeling, dat alle ingekwartierde soldaten waren afgemarcheerd. Het vaste detachement van enkele honderden soldaten bleef echter in de stad gelegd.

Het was de burgemeester echter ter ore gekomen, dat er burgers waren die ongeregeldheden zochten te plegen. Inderhaast werd in een publicatie van stadswege bekend gemaakt, dat, ingeval er ongeregeldheden plaatsvonden, de burgerij werd aangemaand op het luiden van de stadhuislok op te komen en de aanvoerders van het oproer in verzekerde bewaring te nemen. De magistraat gaf aan de goede burgerij de verzekering, dat hun edelachtbaren hen niet zouden verlaten, maar integendeel zouden helpen in al hetgeen hun welvaren betreffen mocht.

In dezelfde vergadering werd overgelegd een briefje van de kapitein

der franse troepen Besse, verzoekende enige kisten met patronen, die op de schans in Linschoten waren buitgemaakt, op een veilige plaats op te bergen. Dit gebeurde in de schutterskamer ten stadhuize.

Op 26 januari werd besloten naar gewoonte, des donderdagsavonds voort te gaan met het houden van bidstonden in de kerk. Tevens vond de vroedschap goed dat enige lieden met sleden naar Wilnis werden gezonden om turf te halen ter uitdeling aan de armen daar de strenge koude maar steeds bleef aanhouden. De vervoeders zouden elf stuivers franco huis ontvangen.

De volgende dag — 27 januari 1795 — luidde in Montfoort de klok der revolutie en voltrok zich de patriottische omwenteling.

President-burgemeester Jan Hendrik van Dam had die morgen de vroedschap in een spoedvergadering bijeengeroepen, daar hem in de vroege ochtend een briefje was thuisbezorgd met de volgende inhoud:

Het Comité Revolutionnair der Stad Montfoort ordonneert aan den Burger President dezer Stadsregering Jan Hendrik van Dam, om zich hedenmorgen ter klokke Tien uren, mede nevens zijn mede Regenten, die daarvan door U ten spoedigste moeten worden aangezegd en geadvesteerd, te vervoegen op het Raadhuis dezer Stad, om aldaar aan te hooren, zoodanige wil en begeerte, als het Comité Revolutionnair, uit naam van de Vrije Burgers van Montfoort, aan hen gezamenlijk zal voordragen.

Actum Montfoort, den 27 Januari 1795.

In kennisse van mij,

G. J. Verbeek.

„Na lectura van het biljet”, zo vermeldden de notulen, wordt het Comité Revolutionnair door de bode aangekondigd, „welke na verzogte en bekoomen permissie binnengestaan zijnde, heeft zekere Lambertus de Visser van Utrecht, aan deeze Magistraat zeeker Declaratoir waarbij het Comité Revolutionnair, geauthoriseerd door de Burgerij der Stad, de gantsche Regeering van hunne posten ontslaat, voorgelezen, met bijgevoegde eisch om deeze Raadzaal onmiddellijk te verlaten.”

De revolutie die zich op bovengenoemd tijdstip in Montfoort voltrok, geschiedde in feite op instigatie van de stad Utrecht. In het gemeentearchief te Montfoort bevindt zich onder andere een volmacht met de navolgende inhoud:

De door het Vrije Volk van Utrecht aangestelde Municipaliteit, committeert bij deze de Burgers Abeker en L. Visser, Leden van derzelve Municipaliteit om zich zonder uitstel te begeven na Montfoort en zich aldaar te vervoegen bij het Volk van Montfoort en hetzelfde te verzoeken en aan te dringen om zonder verwijl aan te stellen een Committee Revolutionnaire om met het Volk van Montfoort te precedeeren tot het ontslaan van hunne teegenwoordige Regeering en eene Municipaliteit uit hun midden te committeeren, uit hoofde van de hooge noodzakelijkheid dat eene nieuwe Deputatie worde ge-

*organiseerd ter formeering van eene Stadsvergadering teneijnde met de overige Bondgenoten te kunnen concurreeren om de Vrijheid, ons door het Edelmoedig Fransche Volk aangeboden en geschonken te moogen worden tot stand brengen, en de middelen te helpen be-
raamen om het Vaderland te behouden.*

Utrecht, 22 Januarij 1795.

(Was get.) A. van Scherpenzeel.

id. Prest. Isaac Falck, Secretaris.

Bovenstaande mededeling sloeg bij de vroedschap als een bom in, want nadat zij hiervan kennis hadden genomen, hebben de leden van de magistraat hartelijk afscheid van elkaar genomen en zijn zij niet zonder aandoening uit de raadzaal gegaan en naar hun huizen terug-gekeerd.

Onder leiding van de Utrechters Adriaan Abeker en Lambertus Visser en een aantal montfoortse patriotten, vergaderde het Comité Revolutionnair en werd voorlopig een nieuwe stadsregering gevormd, waarna de klokken, zowel van de kerktoren als van het stadhuis, luidden en de nieuwe volksrepresentanten door de bode werden verzocht hun posten te komen bekleden.

Van te voren was de gehele burgerij in de kerk bijcengeropen. Haar was gevraagd of zij genoeg nam met de door het Comité Revolutionnair voorgestelde nieuwe volksvertegenwoordiging, waarmede „zonder uitzondering van eenig man” accoord werd gegaan.

Opvallend is, dat met uitzondering van burgemeester Van Dam en Van Harmelen en Blom, de oude vroedschap weer in het zadel werd gezet. De oude raad bestond namelijk uit Van Dam, Van Wijngaarden, De Beus, Van Harmelen, Van den Broek, Blom, Van Haaften, Buijn en Notenboom.

De samenstelling van de nieuwe volksvertegenwoordiging was als volgt: J. F. Gobius, koopman, maire; A. van Haaften, procureur-generaal; Jan Story; E. Notenboom; O. van Wijngaarden, koopman; Jan de Beus, timmerman; B. Jurriens, med. doct.; I. Kabos, koopman; C. Schroot jr., apotheker; G. van den Broek, kaaskooper; D. Notenboom, schipper; L. Spindel, schipper; P. C. Buijn, notaris; A. van Keulen, schoenmaker en D. Burgers, koopman.

Het Comité Revolutionnair zag zich na de omwenteling van de regering van haar taak ontheven en gaf de leiding over aan de nieuw gekozen gezagsdragers.

De eerste taak van het nieuwe stadsbestuur was het publiceren van een bekendmaking aan de vrije burgers van Montfoort „om de heuchelijke ommekeer van zaaken niet te storen door de minste ongeregeltheid en specialijk de afgezette Regenten noch met woorden noch met daaden eenige onaangenaamheid aan te doen, hen geen ongeluk te doen wedervaaren en daardoor de gepaste vreugde te bevelken.”

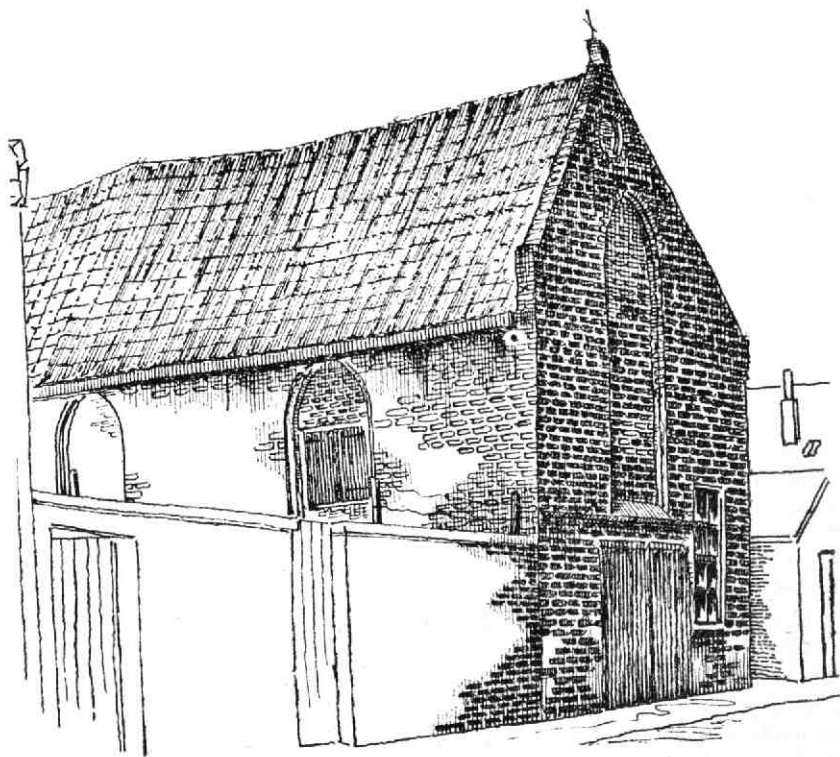
In een afzonderlijke publicatie werd voorts bekend gemaakt, dat „alle Stadsamptenaaren provisioneel hunne bedieningen zouden blij-

ven waarnemen." Voorts werd besloten vier nieuwe brandlantaarns voor de stad te laten maken, de door de vorige regering bestelde turf uit Wilnis te laten halen doch voor een stuiver per honderd méér dan was afgesproken. Notaris Buyn kreeg opdracht de sleutels van de Lijnbaan waar het hooi lag opgeslagen, op een veilige plaats te bewaren.

Tijdens de vergadering van 30 januari werd medegeedeeld, dat aan de voor het stadhuis geplante vrijheidsboom, door de burgers enige schending was gedaan. Dit mocht niet meer gebeuren en de onruststokers zouden als vijanden van het vaderland strengelijk worden gestraft.

Dat het overigens in Montfoort niet altijd vrijheid, gelijkheid en broederschap was, blijkt uit een publicatie van 7 maart 1795.

Er hadden telkens ongeregelheden plaats. Deze uitten zich in vele

Nu in bijgaand artikel de geschiedenis van Montfoort wordt verhaald, plaatsen wij hier een tekening van Leo K. Zeldenrust, ontleend aan Cobouw, van de vroegere kapel van het mannenhuis, één der monumenten te Montfoort die sinds lang in verval verkeren. Het gebouwtje dat na restauratie — waarvan helaas geen sprake is — een zeer aantrekkelijk element in de oude stad zou zijn, is als kolenpakhuis in gebruik.

baldadigheden, zo met het inwerpen van glazen, als het schieten met pistolen, voetzoekers, slangetjes, enzovoort, waardoor grote ongelukken konden gebeuren. „Degene die contraire dezès zal bevonden worden, zal verbeuren een boete van zes gulden en zullen de ouders voor hunne kinderen aansprakelijk worden gesteld.”

Op 20 maart 1795 werd aan de municipaliteit toegevoegd een comité van waakzaamheid, bestaande uit drie personen, gekozen uit de burgerij, teneinde tussen de provisionele regering en de burgerij toezicht te hebben. Secretaris van bedoeld comité was G. J. Verbeek, een eerzaam bakker, dezelfde persoon die op 27 januari secretaris was van het Comité Revolutionnair.

Dat het niet erg boterde tussen de stadsregering en het comité van waakzaamheid, blijkt wel uit het feit, dat het comité op zondag 3 mei de burgerij opriep voor een spoedvergadering in de Grote kerk op 5 mei met de bedoeling de stadsregering maar weer omver te werpen. De provisionele representanten — de vroedschap — deed echter een tegenzet door de burgers van Montfoort op te wekken tot het bezoeken van een vergadering in de kerk op 4 mei. Hún opzet was uit de burgerij een commissie van zes personen te benoemen die plannen zou uitwerken tot de vorming van een nieuwe stadsregering. Blijkens de notulen waren op de vergadering van 4 mei tachtig personen aanwezig; op 5 mei slechts een gering aantal personen.

De op 4 mei gekozen commissie bestond uit Pieter Notenboom, Lourens van Harmelen, Ruth Steenbeek, Gerardus Monix, Cornelis Buijn en Dirk Hogenboom. In de vergadering van 5 mei zou de commissie officieel worden geïnstalleerd, doch de heren Hogenboom, Van Harmelen en Monix bedankten voor de eer, zodat in hun plaats werden aangewezen Jozef Petit, Gerrit Snel en Roelof Weening.

De vroedschap riep de hulp in van de staten van Utrecht om de rust in Montfoort te herstellen en reeds op 7 mei kwam een deputatie bestaande uit de heren Essenius, Van Vliet en Van Leeuwen gescorteerd door zeven franse dragonders de stad binnen.

Er had een samenspreking plaats tussen vroedschap, comité van waakzaamheid en enkele burgers. Resultaat was dat de provisionele municipaliteit bleef erkend tot tijd en wijle een nieuwe volksvertegenwoordiging door de burgerij op een wettige en geregelde wijze verkozen, dezelve zou vervangen.

Op dinsdag 2 juni 's avonds om zeven uur werd de burgerij al weer voor een bespreking in de Grote kerk opgeroepen om aldaar aan te horen het plan tot vorming van een nieuwe stadsregering. Deze bespreking heeft tot enig resultaat geleid, want op 8 juli werd aan de stedelijke regering een lijvig dossier overhandigd dat eenendertig artikelen omvatte:

- 1 een plan of ordre volgens welke de volksvergaderingen gehouden zullen worden;
- 2 tot het bepalen van het getal der leden uit welke de municipaliteit voortaan zal bestaan;

3 tot het regelen van de wijze van stemmen in de volksvergadering en het opmaken van het getal der stemmen.

De vroedschap kon zich echter met de ingediende voorstellen niet geheel verenigen en benoemde uit haar midden een commissie van onderzoek, die zich zou belasten met de samenstelling van een voor Montfoort geëigend reglement. Op 11 augustus 1795, werd het nieuwe concept in principe aanvaard en de commissie stelde voor het gedurende acht dagen ter visie te leggen in herberg Het Statewapen van 's morgens 8 uur tot 's avonds 8 uur.

Woensdag 26 augustus had de verkiezing van nieuwe representanten plaats des middags om 2 uur in de Grote kerk. Van half 2 tot 2 uur luidde de klok als teken van oproeping van de kiesgerechtigden terwijl de kerkdeuren om half drie hermetisch werden gesloten, zodat niemand, ook niet door een achterdeurtje kon binnenkomen. Die niet kwamen werden geacht in te stemmen met al hetgeen ten deze door hen, die op de gestelde tijd in de kerk gecompareerd waren, werd verricht.

In totaal bracht men 186 stemmen uit. Gekozen werden:

Engelbert Noteboom; Leendert Splendel; Christiaan Schroot; Ary Achersloot; Jan Romeijnders; Quirinus van Haaften; J. F. Gobius; Jan Story; Jozeph Kabos; Bernard Jurrien; Abraham van Keulen en Christiaan Eygers.

Doordat de heer Gobius — die was benoemd als publiek aanklager — bedankte, werd de raad aangevuld met een lid, voortgesproten uit het comité van waakzaamheid, en wel Martinus van Huizen. Deze laatste was een gespleten persoonlijkheid want in de vergaderingen van de vroedschap knikte hij steeds maar ja en op de bijeenkomsten van het comité van waakzaamheid deed hij dit eveneens. En vroedschap en comité zaten in geen enkel opzicht op één stoel. Martinus kon deze houding dan ook geen maanden achtereen uithouden. Eind van het liedje was dat hij na verloop van tijd zijn congé kreeg.

Zijn opvolger, de koopman Dirk Burgers, welke voorheen ook al deel van de vroedschap had uitgemaakt, bekleedde niet lang het raadslidmaatschap. Men kwam er namelijk achter, dat hij geen ingeboren burger van Montfoort was, dus ten onrechte zitting had.

Hoewel het comité van waakzaamheid waakzaam bleef, gingen toch langzamerhand de scherpe kantjes er af en kreeg men weer meer begrip voor elkanders verhoudingen.

A. C. HELLEMA.

HELAAS GEEN SPROOKJE!

„Die hele singeldemping is een sprookje”, moet een eerzaam boekhandelaar in Utrecht gedacht hebben en hij gebruikte het vignet van het comité Binnenstad en Singels voor aankondiging van een sprookjesboek in zijn opruimingscatalogus.

Jammer genoeg is de singeldemping géén sprookje, hoewel je er nog altijd op hoopt. Soms droom je ervan. Dan zie je hoe de route, die eenmaal door stil maar levend water werd ingenomen, het domein is geworden van lawaaierige en razende maar toch dode „blikken beesten”. De techniek verdrong natuur en rust.

Je wordt wakker en denkt eerst: het was een nare droom... om

even later tot de werkelijkheid te komen en te weten dat een groot deel van de utrechtse singels voor de bijl gaat, want de binnenstad moet immers bereikbaar blijven voor het verkeer!

Geen lieve moeder helpt daaraan; de singels zullen dicht en de stedelijke overheid laat geen gras groeien over haar besluit. Dat doet ze trouwens nooit. Ook het plan Hoog-Catharijne redt de Catharijnesingel niet. Het plan is hemelhoog geroemd om zijn (aan het buitenland ontleende) genialiteit. Doch een plan-op-poten dat talloze mogelijkheden zou bieden en legio oplossingen geeft, maar desondanks geen kans ziet om het singelwater te sparen is niet

DE SPROOKJES VAN ANDERSEN

Volledige uitgave van de wereldberoemde, onvergankelijke sprookjes. Rijk geïllustreerd met 44 grote platen — 12 in kleuren — en talrijke geestige tekeningen.

„Er was eens...” De magische term die kinderen geboeid doet luisteren en volwassenen een ogenblik de zorgen van alledag laat vergeten.

Royaal formaat, gebonden in linnen band; 630 blz., nu vijf gulden voordeel: voorheen (13,50), thans 8,90.

Een bezit voor het leven!

Bestelnummer 1300.

geniaal. Het biedt namelijk geen „utrechtse” oplossing, want het vraagstuk Stationsplein-Leidseveer moge door Hoog-Catharijne uit de wereld geholpen worden door letterlijke opruiming van nage-noeg al wat er staat, het roept vervolgens een nieuw vraagstuk in het leven: aanpassing van de binnenstad aan Hoog-Catharijne, een steeds verder voortvreden van de hoogbouw in de binnenstad, met mogelijk te zijner tijd een plan Hoog-Oudegracht, totdat de trieste Neude-kolos bereikt wordt, symbool der aantasting van het historisch stadsbeeld.

Nee, alles is zo concreet als het maar zijn kan. Aan sprookjes doen we niet in Utrecht! de J.

BOEKAANKONDIGING

T. van Veen, *Utrecht tussen Oost en West. Studies over het dialect van de provincie Utrecht*. 130 blz. met 14 taalkaartjes. Van Gorcum & Comp., Assen 1964.

Het proefschrift waarop de directeur van de Christelijke Kweekschool „Rehoboth” op 19 juni l.l. te Utrecht de doctorstitel behaalde, vat de schrijver zelf als volgt samen: De dialecten van de provincie Utrecht vertonen grote verscheidenheid. Sommige houden verband met Holland, andere met het oosten, terwijl sommige trekken brabantse invloed doen vermoeden. De uit het oosten stammende kenmerken strekten zich vroeger meer naar het westen uit, in de 17de eeuw werden ze gedeeltelijk door het toonaangevende Holland teruggedrongen. De stad Utrecht vertoont grote dialectische overeenkomst met de naburige dorpen en steden. Het provinciaal dialect heeft zich het best in de omgeving van de Krommerijn gehandhaafd. Het noordwestelijk deel van de provincie heeft veel van zijn oorspronkelijk karakter ingeboet. Ook in de forensendorpen Zeist en Baarn is weinig van hun vroegere dialect overgebleven.

Over de filologische waarde van dit proefschrift mag ik geen oordeel uitspreken. Wie er sappige stukjes Utrechts in denkt te vinden zal wat teleurgesteld zijn. Het was niet de bedoeling specimina in Utrechts dialect bijeen te lezen of curieuze, min of meer folkloristische zegswijzen mee te delen, maar voor Utrecht karakteristieke woordvormen te ontleden en de invloed van andere gewesten daarop te onderzoeken.

Ik heb mij echter wel verwonderd in de literatuurlijst niet het artikel vermeld te vinden van dr. A. de Goede „Iets over het Utrechtsche stadsdialect”, gepubliceerd in het Jaarb. van Oud-Utrecht 1943, blz. 132-146, waar menige interessante woordvorm vermeld wordt en reeds een poging tot een bepaalde systematiek gedaan werd.

Ook moge nog opgemerkt worden, dat de apocope (het wegvallen) van de letter t en de „hypercorrecte” toevoeging van dezelfde letter in geschreven teksten niet alleen in middeleeuwse archiefstukken

Ook voor ditmaal mogen wij de tekenaar Gijsbers van het U.N. „citeren”, die weergaf in welke bewoordingen hij zich de promotieplechtigheid van dr. Van Veen voorstelde. Feit is dat velen op de receptie de jonge doctor „op zijn utrecht’s” feliciteerden, waarop hij menigmaal antwoordde met „ploagges!” Het verhaal gaat dat de gepromoveerde één der gelukwensers, die hem tezeer in het ootje nam, kernachtig toevoegde: „läámstroal!”

voorkomen, maar tot in de 19de eeuw worden aangetroffen. Ik noteerde b.v. uit de 16de-19de eeuw: int Tollesteech (in het levende spraakgebruik komt ook Stollesteech voor), het lijssse veer (Leidse veer), mesvaelt, wilbraet, oortijsermaker, Steenwecht, graafschrift, deurraamd.

Deze opmerkingen willen zeker niet zeggen, dat ook niet-filologen niet met nut en genoegen van het proefschrift kennis kunnen nemen. Wel moet mij nog van ’t hart, dat de dankbetuiging in het „Woord vooraf” aan het Rijksarchief wel voor het Gemeentearchief bedoeld zal zijn.

v. C.

Beeldhouwkunst. Aartsbisschoppelijk Museum. 237 blz. tekst, 125 afb. Utrecht 1962.

Een belangrijk onderdeel van het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht vormt de daar aanwezige sculptuurcollectie. Voor het middeleeuwse gedeelte wordt ze door geen nederlands museum overtroffen. Deze groep publiceerde prof. Vogelsang reeds in 1911 in zijn inmiddels reeds lang uitverkocht boek „Die Holzkulptur in den Niederlanden I”. De hier aangekondigde uitgave echter omvat de beschrijving van de gehele collectie, die zich uitstrekt van de ivoren drinkbeker, bekend onder de naam van De Kelk van St. Lebuïnus, in het begin der 9de eeuw in de paleisschool te Aken vervaardigd en het beroemde middengedeelte van de ivoren triptiek (een Hodegetria-Madonna) uit Byzantium (10de eeuw) tot aan een bronzen Piëta van Zadkine uit 1955 en een marmeren Madonna van Arthur Sproncken uit 1961.

De uitvoerige beschrijvende catalogus is onderverdeeld in verschillende perioden, telkens door een deskundige inleiding voorafgegaan. Zo wordt men langs romaanse, gothische, renaissancestische,

barokke beeldhouwwerken via waterstaatsstijl en neogothiek gevoerd naar de, nog slechts in bescheiden mate aanwezige producten van eigentijdse beeldhouwers en houtsnijders. Naar de bedoeling van het Museum zijn de voorstellingen van kerkelijke of religieuze aard.

Dr. D. Bouvy, de directeur van het museum is wel de auteur van de ongetekende Inleiding op de gehele publicatie, die niet tot stand is kunnen komen zonder de voorbereidende arbeid van vroegere beheerders en tegenwoordige medewerkers. Voor het uiterlijk van de uitgave niets dan lof. Naast de beschrijving van het gehele sculpturale museumbezit in 433 nummers en een aantal nuttige registers maken de vijf gekleurde en de honderdtwintig zwarte, een gehele pagina beslaande afbeeldingen het boek tot een waardevol bezit voor iedere belangstellende in de ontwikkeling van een bepaald aspect van de westeuropese beeldhouwkunst.

Noord- en zuidnederlandse, kleef-gelderse sculptuur is er ruim vertegenwoordigd, italiaanse, franse en engelse beelden in mindere mate. De utrechtse kunstenaars, van wie het museum werk bezit, zijn behalve de talrijke middeleeuwse anonymi: Jacob van de Borch, Colijn de Nole, Nicolaas Verhaar, Willem Hendrik van de Wall, F. W. Mengelberg, Stef en Jo Uiterwaal. v. C.

NIEUWE PUBLICATIES

W. A. G. Perks, Geschiedenis van de gemeentegrenzen in de provincie Utrecht van 1795-1940. In: Provinciale Almanak voor Utrecht voor 1962. 81 blz. Met tekeningen en kaarten.

De heer Perks, die in de Provinciale Almanak voor 1963 een actuele studie publiceerde over het ontstaan en de wederoplossing van de gemeenten Bunnik, Odijk en Werkhoven en Houten, Schalkwijk en Tull en 't Waal, had eerder, in de Almanak voor 1962, aandacht besteed aan de gemeentegrenzen in de gehele tegenwoordige provincie Utrecht.

Uitgaande van de situatie van 1795, toen het gewest vijf steden telde, circa 140 gerechten en de zelfstandige, noch tot Utrecht noch tot Holland behorende baronie IJsselstein, ging hij achtereenvolgens na hoe eerst in de Bataafse Republiek 1795-1806, vervolgens onder het Koninkrijk Holland 1806-1810, tijdens de inlijving bij Frankrijk 1810-1813, verder van het herstel der onafhankelijkheid tot de grondwet van 1848 en ten slotte van na dat jaar tot 1940 de plattelandsgemeenten — de steden bleven buiten bespreking — nu eens door splitsing, dan door toevoeging of afscheiding hun tegenwoordige grenzen gekregen hebben. Het blijkt dat deze onder invloed van allerlei factoren in de laatste anderhalve eeuw nogal instabiel zijn geweest. Zo goed als nu motieven van betere bestuurbaarheid soms grenswijzigingen nodig of wenselijk maken, was er ook vroeger meer dan eens aanleiding verandering aan te brengen.

Na het algemeen overzicht van wat er in de genoemde perioden geschiedde, volgt een opgave van alle wijzigingen per (hedendaagse) gemeente. Bijlagen geven o.a. een lijst van de hoge heerlijkheden en ambachtshoofdelijkheden in het gewest Utrecht in 1795, reorganisatieplannen tusschen 1798 en 1849 en een staat van de tractementen van burgemeesters en secretarissen in laatstgenoemd jaar. Om enkele cijfers te noemen: de burgemeester van Achttienhoven (373 zielen) genoot f 80,—, de secretaris f 70,— per jaar. Voor Houten (1007) was

de honorering voor ieder der beide functionarissen f 125,—. Maartensdijk (1528) gaf f 200,— en f 160,—, Mijdrecht (2521) f 220,— en f 180,—, Zeist (3350) f 400,— en f 250,—, Zuilen (802) f 140,— en f 120,—.

Naast kleine detailkaartjes in de tekst, geven negen los toegevoegde kaarten van de gehele provincie de situatie van de grenzen der verschillende gemeenten in bepaalde jaren weer.

De studie van de heer Perks is ook als afzonderlijke publicatie verkrijgbaar bij de Provinciale Griffie te Utrecht (f 10,—).
v. C.

M. F. Polak. Voorbehoedende behandeling tegen rabies in het jaar 1886. In: Nederl. Tijdschrift voor geneeskunde, jrg. 108, 1964, nr. 1, blz. 36-40.

Een student van 's Rijks Vecartsenijschool J. Attema Czn., in 1886 door een dolle, ter behandeling opgenomen hond gebeten, werd op rijkskosten naar Parijs gezonden om zich daar te laten behandelen door Pasteur, die in het voorgaande jaar zijn vaccin tegen dolle hondsbeet voor het eerst bij de mens had toegepast.

Een der aardige brieven, waarin de student verslag van zijn bevindingen uitbrengt aan de directeur van de Vecartsenijschool, dr. A. W. H. Wirtz, wordt door dr. Polak in zijn artikel afgedrukt. Zelfs de nederlandse gezant te Parijs interesseerde zich voor het geval. De behandeling duurde tien dagen. Kosten van reis 2e klas retour en verblijf f 127,02.

Tot 1907 zijn personen die in aanmerking kwamen voor behandeling op rijkskosten tegen rabies naar Parijs gezonden; van 1907-1914 werd gebruik gemaakt van het „Instituut antirabique” te Brussel; sedert november 1914 kon kosteloze behandeling plaats hebben te Utrecht, Pasteurstraat 2. Tegenwoordig geeft het Rijksinstituut voor Volksgezondheid, Sterrebos 1, gelegenheid tot voorbehoedende behandeling.
v. C.

Tot de panden aan de Springweg te Utrecht die blijkbaar voor afbraak bestemd zijn, behoort het huis no. 51, vanouds bekend als „De Spaence Stoel”. Flauw zichtbaar ontwaart men midden in de kroonlijst nog de afbeelding van een stoel, omgeven met het opschrift „ANNO spaence stoel 1645”.

Foto: A. G. Ubaghs

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 9 / SEPTEMBER 1964

EXCURSIE NAAR NAARDEN

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot het deelnemen aan een excursie naar de stad Naarden op *zaterdag 26 september a.s.*

Vertrek vanaf het Janskerkhof bij de sociëteit P. H. R. M. om half twee precies. Terugkeer ongeveer om half zeven. De kosten bedragen f 3,25 per deelnemer. Wie per eigen gelegenheid gaat betaalt f 1,-; deze laatsten dienen tegen half drie bij het stadhuis te Naarden aanwezig te zijn.

Zoals reeds enige malen geschiedde is ook voor deze keer als doel van een excursie een plaats gekozen die weliswaar niet in de provincie Utrecht ligt, doch die door haar nabijheid eertijds bepaalde banden met het Sticht had.

Op het excursieprogramma staan:

- 1 Het fraaie renaissance raadhuis van 1601 met zijn trapgevels en gerestaureerde hal.
- 2 De Grote kerk, eind 15e eeuw, met haar monumentale iets oudere toren. Inwendig zijn in het bijzonder de gewelfschilderingen en het koorhek uit het begin der 16e eeuw van belang.
- 3 Het Comeniusmausoleum, een laatgotische kapel die vroeger deel uitmaakte van een klooster en thans gewijd is aan de nagedachtenis van de tsjechische geleerde Johannes Amos Comenius, die hier in 1670 werd begraven.
- 4 Het vestingmuseum dat ondergebracht is in de wallen van de zo uitzonderlijk gaaf bewaard gebleven vestingwerken van deze stad.

Literatuur over Naarden: C. A. de Bruijn en W. H. Schukking, Naarden 1350-1950 (Leiden 1950).

Kaarten voor deze excursie zijn verkrijgbaar bij de Nederlandsche Handel Maatschappij, Janskerkhof 12, Utrecht. Wie schriftelijk kaarten bestellen wil, kan dat doen door storting van het bedrag op giro-nummer 575520 ten name van de penningmeester van Oud-Utrecht.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, *voorzitter*

Dr. ir. C. L. TEMMINCK GROLL

Veelvuldig waren de klachten die het gemeentebestuur van Soest na 1815 bereikten over het willekeurig in bezit en gebruik nemen van de zogenaamde dorpsgronden: braak liggende gronden (driest), heidevelden en venen, gelegen Achter den Engh, op Het Hart, De Bunt en De Heyberg (Soesterberg), maar ook van de dorpsbrinken, die reeds gedeeltelijk in cultuur waren gebracht.

Benamingen als Het Hart en De Bunt wijzen er op dat de grond daar schraal en onvruchtbaar was en niet dan met grote moeite kon worden ontgonnen. „Hart” heeft hier de betekenis van harde, schrale grond. De Soestenaren vermeenden nog altijd collectieve gebruiksrechten te kunnen laten gelden op deze gronden, hoewel zij wisten dat deze eigendom waren van de gemeente.

Het euvel van de „aangravingen”, zoals men het noemde nam toentertijd dusdanige vormen aan, dat het gemeentebestuur ertoe overging de oude dorpsgronden in erfpacht uit te geven om de grond rendabel te maken. Het werd gegeven voor een bepaalde tijd, hetzij voor een periode van vijftien of dertig jaar, hetzij verstrekt in eeuwigdurende erfpacht. Hiermee was het gemeentebestuur echter beslist niet royaal. Vreemdelingen kwamen niet in aanmerking. Ingezetenen die gronden vroegen, moesten bewijzen dat dit dringend noodzakelijk was om een getimmerte — huizinge of hut — op te zetten. Veelal werd het verzoek toegewezen wanneer men geen goede woning kon bekomen. Het gemeentebestuur, dat deze dorpsgronden — eertijds de oude markegronden — in bezit had gekregen, handelde hiermee naar eigen goeddunken ¹⁾. Er werden regelingen gemaakt omtrent het gebruik van de grond, bij voorbeeld „dat de eigenaar of zijne successoren in die tijd nimmer het regt of vermogen zullen hebben voorsz. dorpsgrond aan een ander, hetzij in eigendom, hetzij in gebruik, huur of erfpagt aftestaan, dan met schriftelijk consent van den Schout en Leden van het Bestuur dezer gemeente in der tijd.”

Het zich wederrechtelijk toeëigenen en in bezit nemen van de oude dorpsgronden was een door de eeuwen heen steeds weer terugkerend misbruik, dat echter in het begin van de 19e eeuw hoogst bedenkelijke vormen aannam, zodat men wel maatregelen moest nemen. In de notulen van de raadsvergadering, gehouden op donderdag den 26 juni 1817, lezen wij hierover:

Voorts is ter vergadering voorgedragen, dat, aangezien de Ingezetenen wegens menigvuldige afgraving en opzettelijke toeigening van Dorpsgronden geheel willekeurig handelen waardoor niet alleen veel Gemeente grond verloren gaat maar zelfs veele plaatsen de Dorpswegen, Schapen driften Rijsporen en Voetpaden

¹⁾ W. van Iterson, De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht. Deel I. Bnd. II, blz. 600.

belemmerd worden, en dat het ten hoogsten noodzakelijk was dat hier tegen de noodige voorneming in 't werk wordt gesteld.

is ter vergadering beslooten,

- 1e aan Gijsbert Oosterbeek door de gerechts Bode te doen aanzeggen dat het eigendunkelijk weg nemen van het Hei veld om zijne woning gelegen en bezaaid met Sparren ten voordeelen van de Gemeente en als Dorpsgrond weder wordt toegeëigend.
- 2e Aan den Heer Elsinger te kennen te geven dat hij deszelfs betimmering op de Brink weder zal behoren in te trekken en te herstellen in dien staat als het voormaals is geweest.
- 3e Aan Ryk de Ruij, Peter Schouten, Willem Bouter, Theunis Smorenburg, Hend. de Bruin en Klaas van 't Klooster te doen aanzeggen om de Dorpsgrond in hunne uitgezette en afgevreiden (sic!) tuinen ingetrokken; weder weg te ruimen, en te herstellen als het aldaar voormaals is geweest.
voorts aan Johannes Staal geregteijk te doen aanzeggen dat de Bomen in de Dorpssteeg door hem aldaar gepoot aan de zijde van het erf over Everts op gemelde steeg, niet kunnen verblijven maar vandaar moeten worden weg geruimd uiterlijk binnen Veertien dagen. 2)

Zeër terecht worden de genomen maatregelen ten uitvoer gebracht, doch zonder blijvend resultaat. Hardnekkig bleef men doorgaan eigenmachtig grond in gebruik te nemen. Wel is er een besluit genomen om van tijd tot tijd de „differente dorpsgronden”, welke in gebruik zijn genomen met toestemming van het bestuur dezer gemeente, te inspecteren en zowel daar als van sommige „possesseuren van dorpsgronden bij Erfpacht of anderzints ingebruik, de noodige nameting te doen en de Jaarlijkse kosten daarin te bepalen.” Deze jaarlijkse inspectie had mede ten doel de vele aangravingen te voorkomen.

Twintig jaar later besluit het gemeentebestuur om verdere afgravingen en misbruiken dienaangaande te voorkomen de grenzen van de Dorpsgronden vast te stellen, door grote keistenen te leggen op verschillende, bij de dorpsbewoners bekende punten, voornamelijk Achter den Eng waar de aangravingen het meest voorkwamen. Op voordracht van de burgemeester Stein van Hensbroek wordt in de raadsvergadering van 26 augustus 1833 het besluit genomen tot een nadere grensaanduiding van de oude dorpsgronden, die wij hier laten volgen:

De Burgemeester draagt voor om vermits de Dorps gronden achter den Engh binnen deze gemeente van tijd tot tijd door het aanploegen en afgraven beplanten of andere middelen, werden weg genomen, en dorps eigendommen worden benadeeld en het mitsdien van belang was, dat daar tegen zoo veel mogelijk werd voorzien. Proponeerende alzoo dat de leden dezer vergadering zich met dit voorstel verenigden, de gronden der Gemeente ter voorschreven plaats zoude gaan opnemen, en door het leggen van groote kei steenen, behoortijk in de grond te graven en vast te leggen, het eigendom der Gemeente. aan de daar aan grensende eigenaaren van Landerijen of Bosschen aan te wijzen, waartoe reeds de steenen in voorzorg waren verzameld. En deze voordragt bij de Leden goed gekeurd zijnde, steenen gelegd ter aanwijzing van Dorpsgrond en begonnen achter den Engh, van de hoek van het Bouwland en de woesten grond aldaar, daar voormaals het

2) Notulen gemeenteraad van 5 mei 1813 tot 3 oktober 1851 en van burgemeester en assessoren van 3 april 1851 tot 12 september 1851.

Schapenhok heeft gestaan van wijlen Rijk Stalenhoef regt over Engendaal en een voorschreven steen gelegd als volgt.

- N 1 Een steen gelegd op de hoek van het Bouwland van wijlen Rijk Stalenhoef en het hart daar voormaals een Schapenhok heeft gestaan, regt over Engendaal vijf treden van het zij spoor dat aldaar ten noord oosten van het hart is gelegen
- 2 Idem gelegd tussen het land van de Wed^r Stalenhoef en de Erven Wantenaar leggende een halve roeden van het Spoor boven vermeld
- 3 Idem gelegd bij de Eike Heg ten zuiden op de hoek van de Sloot of greppel die daar bij is gegraven, leggende zes tree van het boven vermeld Spoor
- 4 Idem gelegd op de noordhoek dezer Eike wal leggende zeven treden van het rij Spoor aldaar
- 5 Idem gelegd op de Scheiding van het land van de Erven Wantenaar en de Diaconie, vijf tree van het rijspoor
- 6 Idem op de scheiding van het land van de Diaconie en dat van Nicolaas Veldhuizen twee treden van het Rijspoor
- 7 Idem op de Scheiding van het land van Nicolaas Veldhuizen en de Erven Wantenaar vier treden van het rij spoor
- 8 Idem op de Scheiding van het land van Wantenaar en Nicolaas Veldhuizen, drie treden van het Rij Spoor
- 9 Idem Deze steen is gelegd aan de west zijde van de Gemeente grond achter den Engh tegen het eike Bosch van Ebbenhorst op de hoek van een weg naar het achterbosch
- 10 Idem Deze steen legt mede aan de west Zijde van de Gemeente grond achter den Engh tegen het Eike Bosch van Ebbenhorst dat reeds met een groote uithoek op de Dorpsgrond aldaar is uitgezet
- 11 Idem Deze steen legt weder ten oosten van Dorpsgrond tusschen het Bouwland van wouter Logtsteijn en Willem Visser bij twee eiken boompjes aldaar nabij het schapenhok van de Wede Anthis Logtsteijn twee en een halve treden van het Spoor dat aldaar den Engh opgaat
- 12 Idem gelegd op de hoek van de Eike wal bij het Schapenhok van Ebbenhorst, twaalf treden van het wagenspoor, van de weg aldaar
- 13 Idem gelegd op de scheiding van het Bouwland van de weduwe Logtsteijn en Ebbenhorst acht treden afstand van het rijspoor van de weg aldaar
- 14 Idem gelegd op de scheiding van het land van Ebbenhorst acht treden van het rij spoor van de publieken weg aldaar
- 15 Idem gelegd in de nieuw beplanten Eiken wal van Wouter Logtsteijn acht treden van het rijspoor van geme weg
- 16 Idem gelegd op de hoek bij het zand gat in dezelve richting van voorschreven Eiken wal op De Scheiding van het Bouwland van de wed Logtsteijn en Wouter Hilhorst
- 17 Idem gelegd voorschreven gat of zand kuil tusschen het land van Wouter Hilhorst en Peter van den Bremer
- 18 Idem gelegd tussen het Bouwland van Peter van den Bremer en Hendrik van den Dijssel bij het hollen Spoor naar het Hart

- 19 Idem En eindelijk een Steen gelegd op de Scheiding van het land van van den Dijssel en Hendrikus Mets mede bij het Hollen Spoor naar het Hart aldaar gelegen

En is voorts geresolveerd, dat de daarbij belanghebbende Ingezetenen door eene Bekendmaking van deze verrichtingen, zullen worden geïnformeerd en des verkiezende, daar van de nodige aanwijzingen te bekomen en zoo er bedenkingen mogten ontstaan dezelve binnen veertien dagen na heden aan den Burgemeester op te geven.

En heeft het Plaatzelijk Bestuur na dit verrigten geschreven

G. Stein van Hensbroek
Hendr Fluijt
Hendrik J. Kok
Peter Bouter
J. P. Schouten
D. V. Sitter

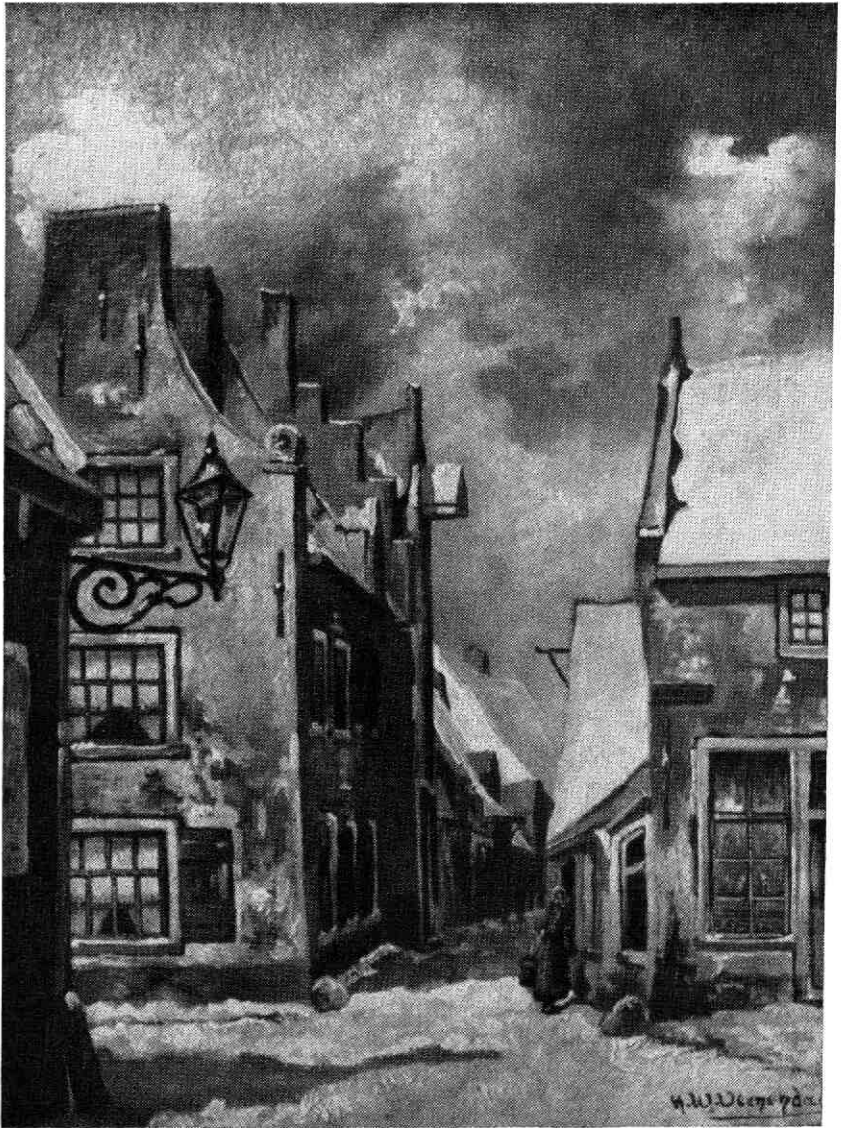
De aangravingen achter Den Engh zullen juist het talrijkst zijn geweest omdat de bevolking toenam en de ontginning nieuwe mogelijkheden bood. De bewoners aldaar bezaten geen bouwakkers zoals de grote gezeten boeren, die in het bezit waren van de Enggronden, het oude hoog gelegen bouwland. De grond achter Den Eng was meer geschikt te maken voor bouwland als het uitgestrekte Hart en De Bunt.

De stenen die als grensafscheiding moesten dienen waren reeds uit voorzorg verzameld en werden daartoe uit de steengroeven te Soesterberg gehaald, waar destijds (1818) bergwerkers (sic!) stenen groeven om te gebruiken aan de Zee- en Eemdijken³⁾. Dit werk gebeurde door werklui uit de stad Amersfoort. Deze gemeente was hierin blijkbaar bijzonder geïnteresseerd, wat de schout van Soest niet zinde. Hij en zijn medebestuurders wendden zich in een schrijven tot het gemeentebestuur van Amersfoort en verzochten hiermede op te houden, daar het een oud recht van Soest was. Het kwam tot een conflict tussen Amersfoort en Soest, dat eindigde toen de steengravers Willem van Appelen, Thomas van de Last, Jacob van Nimwegen en Mijndert Ruijtenberg, alle woonachtig te Amersfoort, zich liever wilden „submitteren” aan de vordering van het Soester gemeentebestuur om „van hun graven in de rotsen op den berg onder de jurisdictie van Soest jaarlijks een zekere somme gelds uit te keeren”. Waarschijnlijk werden deze stenen te Amersfoort ook als landmerken gebruikt⁴⁾. Anderen zijn van mening dat zij dienden als schampstenen, daar in een stad als Amersfoort van een dergelijke grensafbakening geen sprake was.

Ten onrechte werd wel eens beweerd, dat de scheistenen, die als grensafbakening dienden tussen verschillende akkers, ter plaatse, d.w.z. uit de grond op Den Engh zouden zijn gekomen. Bejaarde Soestenaren die Den Engh nog in zijn oude gedaante hebben gekend – uitgestrekte bouwakkers met hier en daar een schaareshok

³⁾ Van Iterson, a.w.

⁴⁾ S. W. Melchior, „Veldkeien als landmerken”, in Oud-Utrecht jrg. 1962, blz. 46-48.

Gezicht op het Paternosterstraatje te Amersfoort, afgebroken omstreeks 1920.

Naar een schilderij van W. H. Veenendaal.

Tegen de huizen zweefkeien, wellicht te Soesterberg opgegraven.

en op zijn hoogste punt de molen „De Windhond” — wisten zich te herinneren, dat de veldkeien bij karrevrachten vol uit Soesterberg werden gehaald. Niet alleen voor verharding van wegen en voetpaden, maar ook voor het aanleggen van straatjes rond de boerderijen. Hiervoor gebruikte men meest stenen van kleinere afmetingen, ongeveer zo groot als een vuist.

Een oudere vorm van grensafscheiding tussen de akkers, voornamelijk op Den Engh gelegen, waren aarden walletjes met akkermaalshout.⁵⁾ In het geciteerde raadsbesluit wordt zelfs enige malen een dergelijke eikewal genoemd. Zeer waarschijnlijk zijn restanten van deze oude wallen in de vorige eeuw nog aanwezig geweest. Of elke afzonderlijke akker op Den Engh vroeger omgeven was met een walletje valt niet meer te reconstrueren. Het oorspronkelijke karakter van de dorpsgronden behorende tot de voormalige markgronden was in de loop der tijden verloren gegaan, terwijl van een duidelijke begrenzing geen sprake was ⁶⁾. Onbekendheid met de juiste grenzen was immers mede oorzaak van vele „aangravingen”. De oude percelen bouwland op Den Engh gelegen, waren eerst hofgoederen gehouden van de St. Paulusabdij, later werden het leengoederen ⁷⁾. Al waren zij bij een boer in gebruik, zij vormden geen afgerond geheel, doch lagen verspreid over de aloude Eng. Deze akkers waren bekend onder hun veldnaam in tegenstelling met de oude dorpsgronden, die alleen worden aangeduid als gelegen in de buurtschappen: de Berg (Soesterberg) het Hart, de Bunt, de Brink of Achter den Engh gelegen. Een duidelijk voorbeeld hiervan vonden wij in de notulen van de raadsvergadering gehouden op Dinsdag den 14e Mey 1822, waar het volgende ter tafel wordt gebracht:

Nog communiceerde de schout dat hij ten aanzien van het willekeurig in bezit nemen van een stukje grond door Nicolaas Westemeyer daghuurder binnen deze gemeente zich daarop hadde doen informeren en het als nu gebleken was dat voorz. Nicolaas Westemeyer deze grond gelegen op de Bunt wel in bezit hadde genomen, doch dat zulks was geschied, uit hoofde hij geheel buiten staat was geweest waarhenen de zijnen eene woning te vinden, als zijnde alles geheel bezet en hij bereid was van deze grond aan de gemeente eene jaarlijkse grondhuur te voldoen.

Op de Berg (Soesterberg) was het niet beter en vonden er steeds aangravingen plaats, waartegen het gemeentebestuur meende te moeten optreden. Zo in 1844, als in de raadsnotulen wordt vermeld:

Voorts is nog ter vergadering besloten aan de Dochter van Jan Tammer te doen aanzeggen, om de betimmering op den Grond der Gemeente in de nabijheid van het armenbosch op den Berg, weder aftebreken en op te ruimen, op poene van anderzints daartoe in regten te zullen worden verplicht.

Waarna de vergadering zich heeft begeven naar de herberg de drie ringen, ten einde aldaar voor dit jaar de Dorpsbrinken publiek te verhuren, als mede de verkoping van eenig boom snoeisel te doen.

⁵⁾ B. H. Slicher van Bath, De agrarische geschiedenis van West-Europa. Aula reeks no. 32, blz. 63.

⁶⁾ Van Iterson, a.w.

⁷⁾ Ibidem.

De dorpsbrinken behoorden tot de dorpsgronden en waren als hooi- en grasland zeer gewild, vandaar dat zij ieder jaar publiek werden verhuurd.

Dat de bouwgrond op Den Engh tot de oudste in cultuur gebrachte gronden behoorden, blijkt uit de vroegere benamingen voor deze akkers, die in de charters meermalen worden vermeld. Met de invoering van het kadaster zijn deze veldnamen verloren gegaan en niet of nauwelijks meer bekend bij de Soester boeren. De juiste ligging en afmeting van deze akkers hebben door verkaveling, koop en verkoop, dusdanige veranderingen ondergaan dat men niet meer kan nagaan waar zij vroeger lagen. Voorts zijn vele in de bebouwing opgegaan.

Slechts enkele kan men met enige moeite terugvinden al ging hun oorspronkelijk karakter verloren. Waar tot 1927 de molen „De Windhond” heeft gestaan, op de hoek van de huidige Molenstraat en de Veldweg, op Den Engh, lagen de akkers, die van oudsher in het bezit waren van de bekende Soester molenaarsfamilie Smits, o.a. 't Molenschot; 't Schotstuk; De Molenhoek en 't Molenboomshoekje. Verder 't Kromme morgen, groot één morgen, gelegen aan het Molenpad; 't Slingeland, groot vijfhonderd roeden bouwland, gelegen op den Engh bij de molen, evenals De Driest naast 't Schotstuk gelegen, groot drie morgen.

De hervormde gemeente was ook grondbezitster van percelen bouwland op Den Engh. 't Kerckenlandt behoorde haar toe, daarnaast „Neyenbergh stuckjen” ook genaamd Nayenberg, en een halve morgen bouwland op Den Engh boven „het molenpaetjen”, alsmede een stuk land „aent opgaende paetgen”⁸⁾.

Meer oostelijk achter de molen lag De Kloosterhoek, groot vier schepel, die in de 15e eeuw toebehoorde aan het klooster Mariënburg van de orde der Brigittijnen. Twee eeuwen na de reformatie, in 1775, wordt deze akker nog Het Kloosterland of Kloosterhoek genoemd.

De namen veranderen wel eens van schrijfwijze, doch dan blijkt duidelijk dat dezelfde akker wordt bedoeld. In 1703 heet een akker op Den Engh „De Del”. In een boedelscheiding van 1775 (in particulier bezit) wordt hij vermeld als: „De Delakker op den Engh”, terwijl wij het in een koopacte van 1795 terugvinden onder de naam „in den Del”. Del heeft hier de betekenis van laag of ingezonken grond. Het typisch kenmerk van deze akker blijft evenwel behouden in de naamsgeving.

„De Heyberg op den Engh” is een veldnaam voor een stuk bouwland, voordien misschien een heuvel of hoogte waar nog heide voorkwam als een laatste overblijfsel van de woeste grond, die ook Den Engh was. Ten zuiden van het Engebergswegje lag een morgen bouwland: „Broertjes Morgen”. Daaraan grenzend lag „De Veluwe” of „Veiling” (thans de algemene begraafplaats van de hervormde

⁸⁾ Kerkelijke goederen van Soest. Oud-archief der hervormde gemeente Soest, no. 114.

gemeente van Soest). Een veldnaam die een hoge ouderdom kan hebben ⁹⁾. Deze naam zou rechtstreeks ontstaan zijn uit de kleur van de plantengroei. „De Ritshoeken” zijn een duidelijker voorbeeld van een naamsgeving voor een dergelijke akker. „Rits is een volksnaam voor het bekende duizendblad (polygonum) een hardnekkig onkruid, dat zich niet laat uitroeien. Onder deze naam staan de akkers nu nog bekend, hoewel de Ritshoeken hun tijd hebben gehad en weldra hier een aantal flats zullen verrijzen, zoals er reeds meerdere zijn gebouwd op de aloude Engakkers.

Aan de westzijde lag voorheen een akker met de merkwaardige naam De Blouwe Steen. In een akte van boedelscheiding, opgemaakt op 2 mei 1795, wordt de akker aangeduid als „de blouwe steen” en in een onderhandse koopacte van 1794 staat een akker vermeld als „Het Driesje, op de Engh, aan de Blauwe Steen.” Het betreffende stuk grond is echter reeds lang opgegaan in de bebouwing (villa aanleg Soestdijk). De blauwe steen als akker- of veldnaam heeft een grote verspreiding in het Nederlandse taalgebied ¹⁰⁾. Misschien een gerechtstoponiem; een uitverkoren plaats voor bepaalde rechtshandelingen, die door de aanwezigheid van de stoffelijke resten van de voorvaderen een zekere bekrachtiging en wijding ontvingen ¹¹⁾. Nog ligt er op Den Engh een oude grafheuvel, bekend als Nengerbergje waaromheen oude sagen zijn blijven voortleven. Het is evenwel geen prachistorisch stenen graf, doch een eenvoudige zandheuvel.

Volgens ons zal de onderhavige „Blauwe Steen” niet anders zijn geweest dan een schei- of grenssteen, die door zijn bijzondere opvallende kleur bij het volk bekend was en waarvan de naam is overgegaan op het bouwland of de akker waar de blauwe steen had gelegen en tenslotte door onbekende oorzaak was verdwenen terwijl de naam „De Blauwe Steen” is blijven voortleven — of was het misschien een grensakker? Door de eeuwen heen zijn immers veldkeien als schei- of grensstenen gebruikt, daarnaast zal de boer in het verleden zijn land omringd hebben met een hoge aarden wal om erosie tegen te gaan en het binnendringen van loslopend vee te voorkomen.

E. HEUPERS

⁹⁾ De namen Betuwe en Veluwe, door prof. dr. C. H. Edelman, N.V. Noord Holl. uitgevers Mij. Amsterdam 1958.

¹⁰⁾ Het toponiëm Blauwe Steen in Mededelingen van de Ver. v. Naamkunde te Leuven en de Commissie v. naamkunde te Amsterdam. 35e jrg. 1959 2-3.

¹¹⁾ W. Knippenberg, „De Blauwe Steen” in Brabants Heem jrg XIV No. 2 maart-april 1962.

EEN „HUISHOUDBOEK” UIT HET BEGIN VAN DE 19e EEUW

Anderhalve eeuw geleden was het geen sinecure, een grote huishouding te besturen. Weliswaar kostte het weinig moeite zich te omringen met zoveel personeel als men nodig had of meende te hebben, maar de verzorging van al die mensen schiep weer nieuwe problemen.

Het was dan ook een sympathiek gebaar van een stichtse dame, een „huishoudboek” het licht te doen zien, een leidraad, waarin ze haar eigen, bijna veertigjarige ervaring verwerkt had. Onlangs kreeg ik een exemplaar in handen van de 2e druk, die in 1815 „vermeerderd en verbeterd” verscheen bij G. Bakhuysen, „in de Hoogstraat” te 's Gravenhage. De eerste druk was in 1804 verzorgd door Pieter van Daalen en deze vermeldde de naam van de schrijfster niet. Maar in 1815 wordt die anonimiteit opgeheven en komen we te weten dat we te maken hebben met het werk van „de gravin douairière van Athlone, geb. van Tuyll van Serooskerken”.

De schrijfster verklaart in een „voorberigt” dat ze het boek „tot ons eigen bijzonder gebruik ingerigt” heeft, „tencinde die nauwkeurige aantekening te houden van al hetgeen dagelijks in eene eenigszins uitgestrekte huishouding voorkomt, ten aanzien van alle uitgaaven”.

Zij had het „ontwerp” aan enkele vrienden getoond, die „het zoo nuttig oordeelden, dat zij ons ten sterkste tot eene algemeene bekendmaking aanspoorden. Wij twijfelen niet of dezulken, die voor de orde zijn, zullen er hetzelfde nut in vinden, hetwelke het steeds aan ons heeft verschaft.”

De gravin van Athlone kon uit ervaring spreken over een „eenigszins uitgestrekte huishouding”, Anna Elisabeth Christine van Tuyll van Serooskerken was in 1745 geboren en in 1766 getrouwd met haar, twee jaar oudere, neef Frederik Christiaan Reinhard van Reede, vijfde graaf van Athlone en heer van Amerongen¹⁾. De vijfde graaf van Athlone was niet het meest begaafde lid van het bekende geslacht, wat duidelijk bleek in de jaren dat hij optrad als hoofdschout van Utrecht. Hij miste de talenten, nodig om in de roerige „patriottentijd” in het gistende Utrecht een leidende functie te bekleden. Zijn vrouw was energieker en waarschijnlijk ook intelligenter dan hij, als we tenminste mogen afgaan op de mening van de lievelingsnicht en vertrouwde van de vrouwe van Amerongen, de bekende Belle van Zuylen.

Een mens en zeker een vrouw, moet wel iets in haar mars gehad hebben om zich zo te mogen verheugen in de sympathie van de hyperkritische Belle, die bovendien aan haar familie nog iets zwaardere eisen stelde dan aan de rest van het mensdom. Al in 1766 schrijft ze aan d'Hermenches: „Milady Athlone a passé huit jours

1) Huisarchief Amerongen II, 363.

ici avec milord, qui est bon enfant. . . . c'est un sot, à mon avis". 2) Als Belle, dan madame de Charrière, later in Colombier in Zwitserland woont, bezoekt lady Athlone haar daar. 3) En nog vele jaren later noemt zij een koepel op de Amerongse berg „Colombier", als een soort gedenkteken voor de dan overleden, maar voor haar nog levende, beroemde nicht. 4)

Lady Athlone, „Annebetje", leest veel, 5) de vriendin van Belle van Zuylen móet wel geïnteresseerd zijn geweest in de nieuwe ideeën, die als een stormwind over Europa gaan. Ze zal zich niet alleen in „Madame de Sévigné" verdiept hebben. Maar toch is zij een heel andere persoonlijkheid dan Belle. Ze heeft, zich schikkende in haar lot het gewone leven van haar tijd en haar kring geleid. En daarbij is ze een goede huisvrouw geworden, die geen romans probeerde te schrijven, maar wel een praktische handleiding voor de huishouding de wereld inzond.

Lord en lady Athlone (zoals ze algemeen genoemd werden), woon- den gewoonlijk op kasteel Amerongen en hadden daar inderdaad een „cenigszins uitgestrekte huishouding". In de eerste plaats waren er negen kinderen, vijf zoons en vier dochters en het verdriet en de zorgen zijn Annebetje ook in haar persoonlijk leven niet bespaard. Een zoon sterft als hij 21 jaar is en een dochter een jaar na haar huwelijk. Het tragische hierbij is dat Annebetje juist om dat huwelijk haar vertrek naar Engeland had uitgesteld, waarheen in 1795 alle mannelijke leden van de familie getrokken waren. Haar man sterft daar in 1808, haar oudste zoon twee jaar later, volslagen geestesziek en tenslotte moet ze, één jaar voor haar eigen dood nog een zoon verliezen.

Maar Annebetje's geestkracht zegeviert, ze geeft zich niet over aan zelfmedelijden. In Engeland, midden in de storm van de napoleontische oorlogen, schrijft ze haar handboek. Als de tweede druk verschijnt is ze weer veilig terug in Amerongen.

Het boek bevat in de eerste plaats allerlei, ook los te verkrijgen tabellen:

„Modellen voor de huishoudster".

Besteld	Geleverd	f.
Bruine brooden		
Huisbakken dito		
Fransche dito		

Op dato den betaald f.
 Geteekend door den leverancier.

2) A. W. J. Mulder „Het kasteel Amerongen en zijn bewoners", blz. 133.

3) Titia J. Geest „Madame de Charrière", blz. 54.

4) Mulder, blz. 136.

5) Mulder, blz. 137: „J'ai beaucoup la Mad. de Sévigné, tous ces jours, excellente lecture ..."

Dan volgt een alfabetische lijst van uitgaven. Maar het interessantst zijn toch de menu's voor het personeel en verschillende prijsopgaven.

Voor het „schoonhouden van een dubbelt huis” is wekelijks nodig „een kop treis, 0-2-8; brusselsche aarde één stuiver; schuurzand één stuiver; en een half pond potas, vijf stuivers.” Een „hijbezem”

Anna Elisabeth Christine van Tuyll van Serooskerken, de gravin van Athlone, 1745-1819. Pastel door Liotard.

blijkt twee stuivers te kosten, een „zemelap” f 1-10-0, terwijl voor een „stofvarken” veertien stuivers betaald wordt.

Een witbrood van drie pond, kost negen stuivers, een pond rundvlees zes stuivers, kalfsvlees is duur(!); voor een pond hiervan legt de huishoudster acht stuivers neer. Gerookte zalm is al veel meer een luxe dan honderd jaar vroeger, ze kost f 1-10-0 per pond. Rijst per pond zeven stuivers, suiker twaalf stuivers, koffiebonen f 1-4-0

en thee, f 4,— per pond. Ook peper blijkt heel duur te zijn, wat wel verband zal houden met de in 1815 nog lang niet herstelde verbindingen met „de Oost”. Boter kost tenminste maar twaalf stuivers per pond en een fles brandewijn is al te krijgen voor f 1-2-0. Gelukkig is bier heel goedkoop, twee stuivers per fles, zodat er met een rustig hart elke dag acht flessen kunnen worden leeggeschonken bij de maaltijden van het personeel.

De maaltijden voor het, uit tien personen bestaande personeel, komen per week op f 48-12-12, (ontbijt, f 10-8-4; middagthee, f 1-11-8; diner en souper, f 36-13-0. „Men veronderstelt dat de dienstboden vooraf eeten”; welke min of meer duistere mededeling wel zal bedoelen te vermelden dat drie dienstboden dus niet de restjes van de „herentafel” voorgezet krijgen. Over de maaltijden van de familie worden ons geen inlichtingen verstrekt en dit vermindert de waarde van het handboek aanmerkelijk.

Annebetje's belangstelling voor de „middagthee” houdt misschien verband met haar verblijf in Engeland, en ons land was het ook veel een gewijd ritueel, maar toch niet meer dan het chocolade-drinken in de ochtend, dat niet genoemd wordt. Voor die theedrinkerij was elke dag twee lood thee nodig en een „half pint melk”. Suiker kwam er niet aan te pas, zomin als bij het ontbijt, dat uit brood, boter en koffie bestond.

En dan volgen de menu's voor diner en souper. In eindeloze een-tonigheid, week in week uit, jaar in, jaar uit. 's Zondags voor het diner „ossengehakt” (zes pond) met kool en aardappelen, waarbij de twee eieren, in het gehakt te verwerken, afzonderlijk genoemd worden. Het zondags souper bestaat uit „zoete melk met rijst”.

's Maandags, zomer en winter, erwtensouper met spek, selderij, uien en aardappels. Als souper „karnemelksche pap met grutten en stroop”.

Dinsdags krijgt het personeel, voor tien mensen tien pond gekookte schapenbout voorgezet met witte bonen; als souper wordt „salaad volgens 't seizoen” geserveerd. Bij die salade kan men „na goedvinden voegen vijf pond vleesch of gebakken of gerookte visch”. U ziet, het menu is misschien in onze ogen wat eenzijdig, maar zo kort na de franse tijd zullen weinig ambachtslieden en arbeiders zo goed gegeten hebben als de „domestieken” in een „uitgebreide huishouding”.

Woensdags schafte de pot gestoofde ossenlappen met knollen; het souper was die dag eenvoudig: koffie, brood en boter.

Donderdags voor de variatie gebraden rundvlees met „koek op de ketel”, een vreemde combinatie naar onze smaak en 's avonds weer „salaad volgens 't seizoen”.

Vrijdags gebraden schapenbout met grauwe erwten, bij het souper zijn we aan het einde van onze mogelijkheden en brengen maar weer „karnemelksche pap met grutten en stroop” op tafel.

Voor de zaterdag hebben we iets heel bijzonders in petto: stokvis of zoute vis(à vijf stuivers per pond) en hierbij nuttigen we „uyen

gebraden", terwijl de „salaad volgens 't seizoen" 's avonds weer opgedist wordt.

Lady Athlone is tevreden. Over haar boek en over haar huis-houding. Ze besluit haar „voorberigt" tenminste met een schone spreuk:

„Goede orde in zijne uitgaaf verschaft een dubbel goed,
De Ziele wint de rust en 't lichaam overvloed".

Het is interessant ons te verdiepen in de vraag hoe de prijsverhoudingen lagen, vergeleken met onze tijd en we krijgen een kijkje op een stukje huiselijk leven, dat gewoonlijk voor ons ontoegankelijk is. Maar lady Athlone heeft haar boek dáárom niet geschreven. En dus zijn we blij dat ze, ook in 1815, op de Amerongse berg de „kolom" heeft opgericht als herinnering aan Waterloo en haar „Colombier" heeft gesticht. Omdat het ons toch eigenlijk zou spijten als de vrouw met het geestige gezicht en de mooie ogen, die ons spottend aankijken op een pastelportret in Huis Amerongen, helemaal was verdronken in de kalme zee van een „geordende huis-houding".

Ze is gestorven in 1819 en begraven in Amerongen, waar in de kerk een wapenbord ook aan haar de herinnering bewaart.

ALEID VAN DE BUNT

KLEINE MEDEDELING

ARCHIEFZORG IN ZUIDWESTELIJK UTRECHT

Kondigden wij in het maandblad van februari 1964 het jaarverslag-1962 van het Streekarchivariaat Zuid-West Utrecht aan, inmiddels verscheen ook het verslag over 1963. De uitvoering is even aantrekkelijk, de inhoud verrassend. Want buiten de onvermijdelijke opsomming der werkzaamheden — die overigens een boeiend beeld geeft van de toestand der archieven in Benschop, Harmelen, Hoenkoop, IJsselstein, Linschoten, Lopik, Polsbroek, Vreeswijk en Willescop — heeft de archivaris, de heer J. G. M. Boon, onder de titel „Van archiefkist tot archief-bewaarpplaats" een schets geschreven over de bemoeienis van het provinciaal bestuur met de gemeente- en waterschapsarchieven in het gebied van het streekarchivariaat gedurende de periode 1884-1964. In eerstgenoemd jaar begon het toezicht op de archieven, dank zij de bemoeienis van de rijksarchivaris in Utrecht, mr. L. van Hasselt, pas redelijk te fungeren.

Zeer verdienstelijk gebeurde dit ten tijde van het archivariaat van de latere hoogleraar mr. R. Fruin Th. Azn. (1888-1894), die o.a. de archieven van Lopik, Montfoort en IJsselstein inventariseerde en enige waterschappen in deze streek.

Nadien was van een systematische inventarisatie nauwelijks meer sprake. Door de snelle wisseling van opvolgers die telkens maar kort werkzaam waren, en daarna door een langdurige periode waarin geen functionaris beschikbaar kwam, beperkte de archiefzorg zich — althans in zuidwestelijk Utrecht — in hoofdzaak tot het toezicht op de archiefbewaarplaatsen.

Het streekarchivariaat, voor een tiental gemeenten in 1961 op initiatief van Lopiks burgemeester in werking getreden, maakte het mogelijk een geregelde verzorging van de archieven te garanderen.

de J.

J. Vercruyse, Een eerherstel: Sweder van Abcoude. In: Eigen schoon en De Brabander (uitgave van het geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant), jrg. 46, 1964, nr. 9-10, 20 blz.

Sweder van Abcoude is in de utrechtse stadsgeschiedenis vooral bekend als de stichter van het Kartuizerklooster Nieuwlicht aan de Vecht (1396), waar nog altijd de Laan van Chartreuse aan herinnert. Dat was vier jaar voor zijn dood, die hem overviel op weg naar Rome te Radda in Toscane, waar hij aanvankelijk ook begraven werd. Enkele jaren daarna werd zijn stoffelijk overschot overgebracht naar Utrecht en aldaar in het Kartuizerklooster opnieuw ter aarde besteld met een uitvoerig latijns grafschrift.

Aan deze gebeurtenissen was echter een heel roerig leven in Brabant, Holland en het Sticht voorafgegaan. Als oudste zoon van zijn moeder Johanna van Hornes verkreeg Sweder bij zijn meerderjarigheid de heerlijkheid Herstal en na haar dood in 1356 o.a. Gaasbeek en Loon, wat niet zonder moeilijkheden met aanspraken van anderen gepaard ging. Van vaderszijde vielen hem later belangrijke goederen in Holland ten deel. Hij kreeg een plaats in het Hof van Holland, werd adviseur van hertog Albrecht, daarna ook van de bisschop van Utrecht (zijn oom Arnold van Hornes), die hem o.a. het bestuur van Vreeland opdroeg. Ook werd hij maarschalk van het Sticht.

Om een of andere reden stond Sweder van Abcoude in 1376 zijn goederen te Gaasbeek en Loon aan zijn broer Willem af en nam Abcoude en Wijk bij Duurstede voor vijf jaar in bezit. Na die tijd ruilde hij genoemde bezittingen weer met zijn broer. Ofschoon de oudste bron „De Brabantse Yeesten” hem onschuldig noemen aan de moordaanslag op de voorzitter van de brusselse schepenaad, Everard 't Serclaes, dacht de publieke opinie er anders over, wat — ik moet dat hier wel zéér kort resumeren — een factor uitmaakte in de strijd tussen de feodaliteit en het opkomende gemeentewezen in Brabant en aanleiding werd tot de verwoesting van het kasteel Gaasbeek in 1388.

Na nog vele andere mededelingen typeert de schrijver Sweder van Abcoude, een beetje theatraal misschien, aldus: „In plaats van een wrede meinedige tyran, of een goddeloze, die uit de kerkelijke gemeenschap was uitgesloten, in de plaats ook van een moordenaar, staat integendeel, een waarachtig feodaal heer, ruw en streng, maar ook vroom, rechtvaardig en toegenegen”.

Joh. E. Elias, Een merkwaardig Zeistenaar: de heideontginner Jean Maurice Damblé (d'Amblé) (1746-1821). In: *Historia agriculturæ VII*. Groningen 1963, blz. 111-191. Met 2 kaarten.

Kort nadat dr. Johan E. Elias in het Maandblad „De Nederlandsche Leeuw” van 1947 een boeiend verhaal deed over zijn raadselachtige voorvader Jean Maurice d'Amblé, — boeiend om de figuur van de beschrevene als om de intelligente wijze waarop het onderzoek verricht werd en te boek gesteld —, kwam het persoonlijk archiefje van d'Amblé te voorschijn, waardoor het mogelijk werd in verband met nog andere nieuwe gegevens, de levensgeschiedenis van de, ook daarna nog raadselachtig blijvende Damblé of d'Amblé uitvoeriger te vertellen.

Vooraf zijn activiteit als ontginner van heidegronden onder Zeist komt in de nieuwe publicatie, in 1949 reeds geschreven, maar eerst nu door het Agronomisch-historisch Instituut van de Universiteit Groningen gepubliceerd, beter tot haar recht. Zijn identiteit heeft d'Amblé zorgvuldig verborgen weten te houden. Meer dan dat hij uit Lotharingen kwam en c. 1746 geboren moet zijn, is van zijn verleden niet bekend geworden. In 1788 vestigde hij zich te Zeist.

In jarenlange worsteling met stichtse aristocraten en hun Zeister aanhang, met de bureaucratie in de Bataafse Republiek, met nu eens mee dan weer tegenwerkende ministers heeft d'Amblé, koppig en volhardend, eigenzinnig soms ook, pogingen gedaan stukken heidegrond in de buurt van Zeist in bezit te krijgen en te ontginnen. Als hij in 1821 sterft, kan hij nauwelijks zijn „landgoed” (Wallenberg) nog zijn eigendom noemen. Aan anderen zijn „uiteindelijk de vruchten toegevallen van d'Amblé's mocizamen en zoo schraal beloonde pioniersarbeid”.

Beide publicaties van dr. Elias worden gaarne aanbevolen aan ieder die zich voor de streek bij Zeist en Austerlitz interesseert. Ook in groter verband, namelijk als onderdeel van de geschiedenis van de landbouw en de bebossing van Nederland verdienen zij alle aandacht. En als relaas van de persoonlijke, haast romantische levensgeschiedenis van een merkwaardig man leest men ze bovendien met spanning.

v. C.

R. Laufer, *Un roman oublié du début du XVIIIe siècle: „L'infortuné Napolitain ou les aventures et memoires du signor Rosselly”*. In: *Revue des sciences humaines* (3-maandelijkse revue, uitgegeven door de Faculté des lettres et sciences humaines te Lille), nouvelle série, fasc. 110, Avril-Juin 1963, p. 153-159.

In de 18de-eeuwse memoirenliteratuur neemt „L'infortuné Napolitain” (1704) blijkens de vele herdrukken en vertalingen een niet onbelangrijke plaats in. Een cultuurhistoricus van grote naam, Benedetto Croce heeft er in 1928 nog aandacht aan besteed.

Lucio Roselli was een gevluchte Napolitaan, die na een verblijf in Frankrijk, in 1698 in Utrecht komt en daar volgens zijn eigen verhaal — maar zijn avonturen hebben meer dan eens een onwaarschijnlijke klank — aan het stadsbestuur toestemming vraagt hoogleraar te mogen worden in oosterse en westerse talen en desnoods in de theologie, of anders een café te mogen openen. De curieuze aanvraag wordt altijd weer opnieuw overgeschreven in plaatselijke bladen die er een rubriek van historische anecdoten op nahouden, zonder dat ooit iemand de moeite nam eens na te gaan, of de man inderdaad zo'n alternatief request heeft ingediend. De schrijver van bovengenoemd artikel heeft wél inlichtingen gevraagd en gekregen, al zal daarmee het wonderlijke verhaal wel niet de courantenwereld uit zijn.

Uit de resoluties van de vroedschap blijkt alleen, dat Roselli verzocht heeft een café te mogen beginnen van likeuren, chocolade, ijs en andere genotmiddelen. Hij heeft inderdaad een „café Italien” geopend op de hoek van de Keistraat en de Jansdam. (Na Roselli heeft een andere Italiaan, B. Galieni — ook caféhouder? — er jarenlang gewoond, later de boekhandelaar G. T. van Paddenburg). Toen de uitgever N. van der Monde het perceel in 1825 kocht, ontdekte hij in de kelder fragmenten van een houten uithangbord, waarop nog leesbaar was: „Auxd. chocol..... Caffé Italien” en „Glaces.....”. Waarom Roselli in 1702 Utrecht verliet en naar Den Haag verhuisde, blijkt niet. Ook daar opende hij een café, aan het Plein. Hij overleed er 18 februari 1719, 72 jaar oud. Zijn affaire heeft blijkbaar geflorceerd, want hij werd eerste klas begraven.

De auteur, die sedert kort hoogleraar is aan de Monash University te Clayton (Australië) besluit zijn beknopte studie met een samenvattende karakteristiek van Roselli en zijn avonturenroman: „L'infortuné Napolitain est une oeuvre encore attachante: franchement romanesque et sensible par moments, réaliste et prosaïque à d'autres, elle est assez variée et riche pour demeurer un roman d'aventures agréable à lire.” Geen kunstwerk, maar een merkwaardig en levend document. De schrijver: „L'hâbleur, sentimental, romanesque, superstitieux, passionné, commerçant rusé, original épris de liberté”. Voor zijn tijd was zijn werk „assez exceptionnelle”. Alleen, zijn schrijverstalent was niet groot.

v. C.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 10 / OKTOBER 1964

BEROEP EN BEDRIJF IN HET UTRECHT VAN VOOR HONDERD JAAR

De geschiedenis van Utrecht in de 19e eeuw is om allerlei redenen nog bij lange na niet bekend. Voor een belangrijk deel komt dit, doordat — in tegenstelling met vroeger eeuwen — voor de periode na 1800 veel meer materiaal moet worden bewerkt. Het trekken van wetenschappelijk verantwoorde conclusies is voor dit tijdvak daarom lang niet eenvoudig.

Interessant is de 19e eeuw echter genoeg. Om dit te bewijzen is een lijst van beroepen opgesteld aan de hand van het adresboek 1863/64. Met behulp van onderstaande gegevens — die zeker geen volledig beeld geven en als het resultaat van een betrekkelijk eenzijdig onderzoek moeten worden beschouwd — kunnen allerlei facetten van het leven in de vorige eeuw nader worden bezien. Neemt men bijvoorbeeld de hierna volgende reeks als uitgangspunt, dan zal het mogelijk zijn de ontwikkeling van beroep en bedrijf in Utrecht na 1850 wat nader te leren kennen.

Bij het doorlezen van de lijst dient men er rekening mede te houden, dat de genoemde aantallen slechts bij benadering zijn aangegeven. Het bleek namelijk, dat de adreslijst van 1863/64 zelf — de alfabetische lijst dus — een zeer groot aantal beroepen bevat, die niet achter in het boekje werden opgenomen. Slechts de meest opmerkelijke beroepen en ambachten zijn door mij vermeld. De lijst wil dus niet meer dan een globale indruk geven.

Zo zullen er, naast de weduwe Averkamp wel meer bakkers in de stad geweest zijn en ook mochten er bepaald meer dan drie doodgravers in Utrecht gewoond hebben. Dat het ziekenhuis en de veeartsenijschool elk een „oecoonoom” hadden zal niet eerder bekend geweest zijn. De weduwe Burie was niet de enige fruitvrouw en met zes koetsiers kwam Utrecht al evenmin toe. Opmerkelijk is, dat alleen Corstiaan de Jong zich letterkundige noemt.

Het gaat hier om beroepen en ambachten, die merendeels verdwenen zijn omdat de machine hen achterhaald heeft of louter omdat er aan bepaalde artikelen geen behoefte meer bestond (denk aan de pompenmaker).

Wellicht vormt deze publicatie de basis van een meer wetenschappelijke studie over de ontwikkeling van beroep en bedrijf in de tweede helft van de 19e eeuw. Het onderwerp kan voor de toekomstige geschiedschrijving van betekenis zijn.

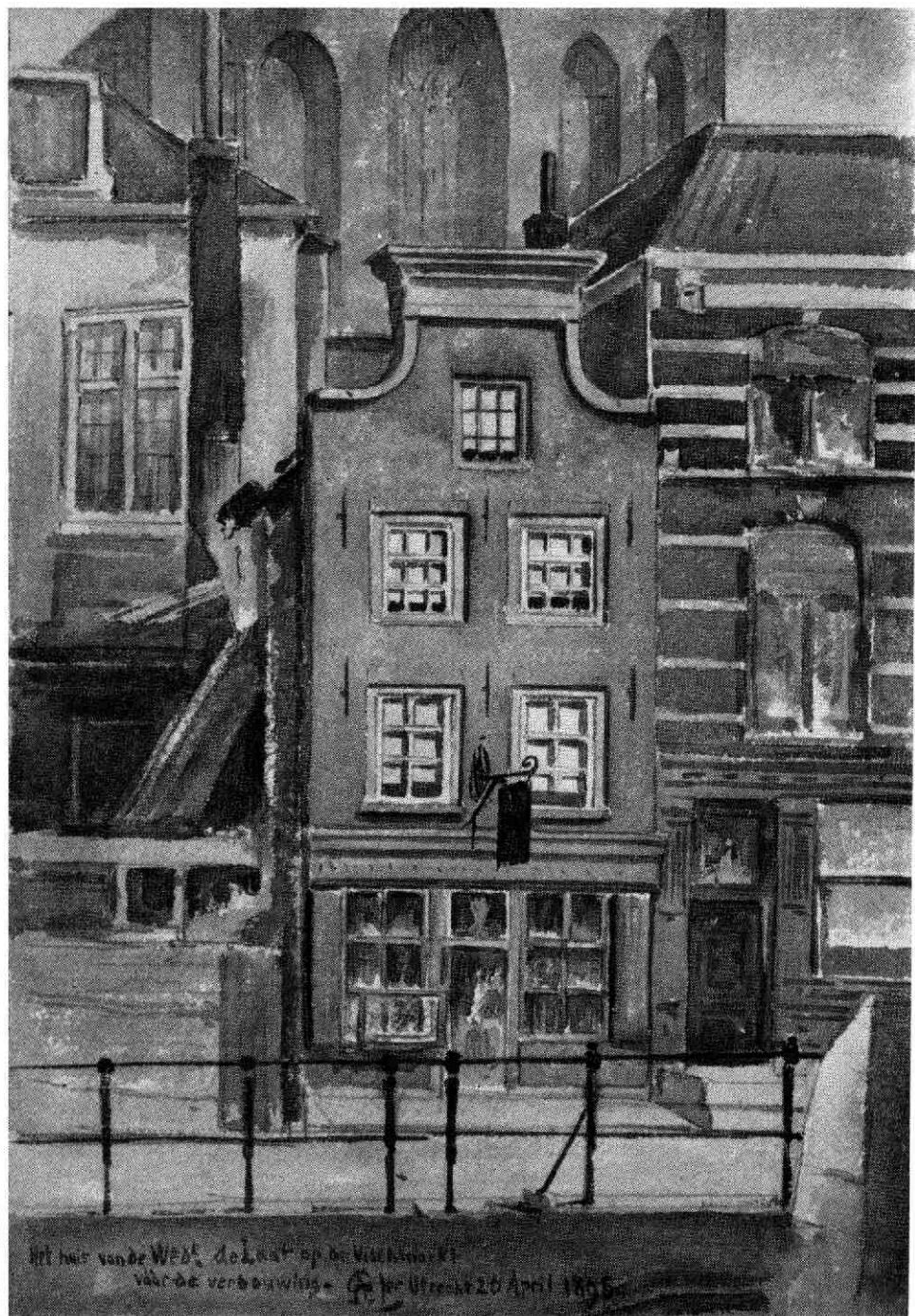
A. GRAAFHUIS

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Aannemers van publieke werken	28	Haart, O. J. de	Oosterkade K 30	Koopman en aannemer in fourages
		Hamburger, A. D.	Springweg B 779	Uitdrager, koopman en aannemer
		Heus, W. H. de	Rhijnkade D 163 h	Assurateur, lid Prov. Staten en Gemeenteraad, Voorz. Kamer van Kooph. en Fabrieken, lid fa. S.H. en W. H. de Heus en Zoon, samen: Aannemers van de gasverlichting te Zaandam; Fabrikanten van militaire knoopen, geelgieters, affineurs en kooplieden in metalen.
		Leur, J. W. de	Oudegracht bij de Geertebrug A 66	Aannemer en metselaar
		Leur, M. de	Oudegracht bij de Jansbrug C 14	Metselaar en aannemer
Aanplakker Stads- Aansprekers	2	Heisser, H. B.	Groenesteeg A 650	
	25	Berg, J. H. C. van den	Lauwerecht M 267	Kleedermaker
		Binnendijk, A.	Korte Jansstraat F 64	Huisschilder en lijkbe- zorger
		Lankhout, A. F.	Twyestraat B 250	Lijkverzorger en winke- lier
Aardappelmeter Stedelijk-	1	Kuijl, D. van der	Minnebroeder- straat G 273	
Affineur	1	Heus, W. H. de	zie: Aannemers	
Afslager bij de Vismarkt	1	Beuskom, G. van	Jacobiekerksteeg C 210	
Apothekers	27	Dijk, W. van (& Zn.)	Mariaplaats E 433	
		Graaf, J. J. de	Wittevrouwen- straat H 639	
		Grootendorst, L. J.	Bemuurde Weerd M 66	
		Spanje, G. H. N. van	Steenweg D 46/7	Apotheker, Drogist en Verfwarenverkooper
		Viel en Co., J.	Korte Jansstraat G 315	
		Woerden, A. G. H. van	Muntstraat G 390	
		Assistent bij de Posterijen	1	Bueren, A. J. Lammerts van
Assurateurs	2	Elink Schuurman, fa. H.	ten huize van Wed. J. E. Schuurman, geb. A. G. Duuring, Oudegracht bij de Smecbrug A 60/62	Bierbrouwer, bier- en rozijn-azijnmaker mevrouw Elink Schuur- man was bierbrouwster, bier- en rozijn-azijn-maak- ster en assuradeuse

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Badhuishouder	1	Wasch en Bad Inrichting K. L. v. d. Wijngaard	Rhijnkade D 163 gg	
Badstoofhouders	2	idem en Abspoel, A. J.	Buiten Catharijne L 151a	Onderwijzer in de Zwem- en Schermkunst, Gladiator Academicus
Baker	1	Averkamp, Wed. T.	Predikheren- kerkhof H 55	
Balansenmaker	1	Olland, H.	Wittevrouwen- singel I 253	Instrument- en balansenmaker
Banketbakkers	11	Dentz, fa. J. Pluym, P. van der	St. Janskerkhof G 254/5 Oudkerkhof F 55	
Bankier	1	Vlaer en Kol	Brigittenstraat A 1148/50	Administrateurs, wisselhandelaars en bankiers
Inbrengers in de Bank van Lening	3	Ruysch van Dugteren, Wed. J. H.	Springweg E 163	Inbrengster in de Grootte Bank van Leening
Beddenmakers	4	Plasberg, Gebr.	Weg naar Rome D 511/12	Petten- en Bedden- makers, winkeliers
Beeldhouwers	5	Rijnbout, C. J. Rijnbout, H. Th. Rijnbout, J.	Minrebroeder- straat G 261 Breedstraat H 354 Springweg B 795	Beeldhouwer en onderwijzer in de tekenkunde
Beenzwartfabriek	1	Smits en Zn., Wed. P.	Hoogelanden M 226/7	Fabrikanten van Beenzwart, Salmoniak en Vitriool
Besteedsters van dienstboden	10	Wanting, geb. Weevers, D.	Tweijestraat B 166	
Bierbrouwers	3	Nieuwendijk, J. J. van den „voor de R.C. armen” Schoenmakers en Van Dieren Bij- voet Elink Schuurman, fa. H.	Oudegracht bij de Bezembrug G 18 Nieuwekade C 996/7 zie boven	In garen en band Administrateur van de Brouwerij De Boog Bierbrouwers en Commissionairs
Blaauwveiver	1	Rossum, F. X. van	Jufferstraat B 601	
Bloem- en boomkwekers	24	Maarschalk- weerd, J. van Maarschalk- weerd, Wed. H. van Maarschalk- weerd, Wed. van	2e Maliebaan- steeg I 286 2e Maliebaan- steeg I 292 1e Maliebaan- steeg I 287/301	Kweekster Hovenierster

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Bode bij de Spaarbank	1	Aarsen, D.	Korte Lauwer- straat H 142	(Er waren ook bodes van de Kamer van Koophan- del van de Verzekerings Bank Kosmos, — op Werkhoven, Stadsbodes, — bij het Zieken- en begra- fenisfonds Ict op Uw Einde, — van het Polder- bestuur Laag en West Raven, — bij het Munt- collegie, — bij de Ned. Rhijnspoorweg Mij, — bij het Prov. Gouvernement of — bij het waterschap van Bijleveld en de Meerndijk.)
Bode op Zeist	1	Janssen, J. J.	Teelingstraat G 152	
Boekbinders	22	Dekker, J.	Zadelstraat E 368	Boekbinder, papierlijnder en winkelier
		Dekker, J. C.	Heerenstraat A 1208	Boekbinder, papierlijnder en winkelier in de Fa. Dekker en Van de Vegt
		Huffel, A. J. van	Trans F 258	Boekhandelaar en boekbinder
		Moesman, A. C.	Voorstraat H 551	Boekbinder en winkelier
		Weijer, Wed. W. van de	Elisabethstraat D 233	Boek- en Papierhande- laarster en Boekbindster
Boekdrukkers	8	Boekhoven, J. van	Begijnhof H 304	Boek- en kantoordrukkerij en Linieerfabriek
		Bosch, L. E. en Zoon	Kantoor Korte Nieuwstraat,	Boekdrukkers en Stads Courantiers
		Kemink en Zoon	Domskerkhof F 303	Boekdrukkers, Boekhan- delaars en Ondernemers van Publieke Verkoopin- gen
		Weijer, P. W. van de	Ganzenmarkt G 276	Boek- en Steendrukker
Boekverkopers	39	Blanché en Co., A. F.	Oudegracht bij 's Rijks Munt C 133	Boekhandelaars
		Broese, J. G.	Oudegracht bij de Gaardbrug E 82	Boekhandelaar
		Dannenfelser, W. F.	Pausdam F 274	Boekhandelaar
		Huffel, A. J. v.	Zie: Boekbinders	
		Kemink en Zn.	Zie: Boekdrukkers	
		Mado, J.	Oudegracht bij de Jansbrug G 39	Boek- en Papierhandelaar
		Paddenburg, Van en Co.	Choorstraat D 14	Boekdrukkers en Boekhandelaars

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Boekverkopers	39	Rossum, Wed. J. R. van	Korte Minrebroederstraat F 2	Boekverkoopster en Winkelierster
		Terveen G. J. van	Oudegracht bij de Bezenbrug G 16	Boekhandelaar Fa. J. G. van Terveen en Zoon
Bontwerkers	3	Velthuizen, C. G. van	Oudkerkhof F 49	Bontwerker, Kamer- en Ledikantbehang
Borduur- en Passementwerkers	3	Schouten, J. P.	Bergstraat C 861	Passementwerker
Borstelmakers	8	Bruin, A. de	Lange Smeesteg B 629	Borstelmaker en Winkelier
		Schouten, J. J.	Jacobiakerkhof C 568	
Bouwmeesters	7	Lunteren, S. A. van	Donkeregaard F 283 A	Bouwmeester en lid der fa. H. van Lunteren en Zn.
		Zoicher, K. G.	Wittevrouwenstraat H 620	
Brandspuitenmakers	2	Berkel, G. van	Lange Viestraat C 166	Grofsmid en Brandspuitmaker
Breukbandenmaker	1	Schaik, C. van	Bemuurde Weerd M 78	
Brievenschrijver	1	Korver, G. de Ruyter	Koestraat C 79	
Brillenslijper	1	Franco, J.	Donkerstraat E 406	
Broodbakkers	105	Angeren, J. A. van	Elisabethstraat D 257	Brood- en koekbakker
		Berg, W. C. ten	Lijnmarkt E 28	
		Diepenhorst, P.	Lange Smeestraat B 650	
		Evers, E. J. H.	Oosterkade K 32	
		Gendt, P. van	Zonstraat G 442	
		Hupkes, J. W.	Steenweg D 375	
		Keers, J.	Catharijnestraat C 872	
		Laat, A. de	Vreeburg C 738	
		Laat, J. F. de	Vismarkt F 126	
		Moesman, F. J.	Voorstraat H 550	
		Molsbergen, H. J.	Oudegracht bij de Viebrug C 127	
		Muyzert, G. L. A.	Tweyestraat B 258/9	
		Nooteboom, J. W.	Oudkerkhof F 86	
Raad, G. de	Bemuurde Weerd M 456			
Raad, M. de	Lauwerecht M 296 a/b	Brood- en koekbakker		

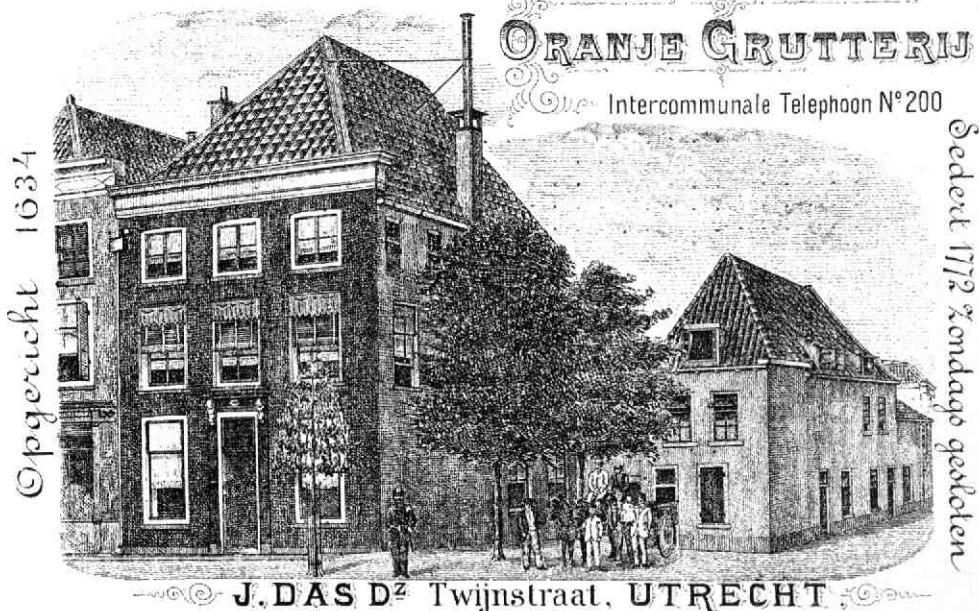

*„Het huis van de Wed. de Laat op de Fischmarkt vóór de verbouwing”.
Aquarel door A. Grolman, 1895. Top. atlas der stad Utrecht.*

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Broodbakkers	105	Reeskamp, T.	Oudegracht bij de Jacobiebrug H 24	
		Schmitz, J. W.	Nieuwegracht A 868	
		Utr. Meel- en Broodfabriek	Singel bij Tivoli I 240	
		Vaal, H. de	Lange Smeesteeg B 603/4	
		Wetter, S. N.	Oosterkade K 33	
Brugwachter	1	Berkel, P. van	Vaartsche Veer K 151	
Cartonwerkers	2	Leur, F. A. de	Oudegracht bij de Weesbrug B 24	Huisschilder en Cartonnendozenmaker
Collecteur in de Staatsloterij	1	Haanebrink, P. H.	Oudegracht bij de Bezembrug D 53	Gekwalificeerd Collecteur in de Staats-Loterij
Commies-Archivaris van het Gemcentebestuur	1	Raven, Mr. J. W. C.	Onder de Linden A 828	
Commissionairs — in bieren	3	Mulder, M. C.	Oudegracht bij de Viebrug C 41/42	Commissionair in effec- ten, Buitenlandsch Expe- diteur en Agent der Zut- phensche Brandwaarborg- Maatschappij
— in bouwmaterialen	1	Dobbe, Th. J.	Voorstraat H 502	Papierhandelaar en Handels-Agent in Bouwmaterialen enz.
— in effecten	11	Huydecoper en van Dielen	Drift H 617	Commissionairs in effec- ten en houders van een Administratiekantoor van Ned. Fondsen
		Loran, A. J.	Nieuwegracht A 855	Commissionair in effecten en boekhouder
— in granen	8	Dorpe, C. van den	Weerdsingel Oosterbuurt M 16	
— in koloniale waren	8	Heijn, C.	Elisabethstraat D 254	Commissionair
— in plaatsvervangers	6	Creveld, J. A. van	Jufferstraat bij de Wittevrouwen- poort G 550	
— in scheepsbevrachting	3	Kok, N.	Bemuurde Weerd M 105	Commissionair en Koopman
Conducteurs	3	Beumer, W.	Rhijnstraat D 163 i	
Corsettenmaaksters	6	Mondriaan. Wed. G.	Oudkerkhof F 48	
Courantbestelders	14	Amerongen, W. van	Kromme Jacobie- kerksteeg C 218	
Dansmeesters	3	Thomassen, C.	Elisabethstraat D 253	

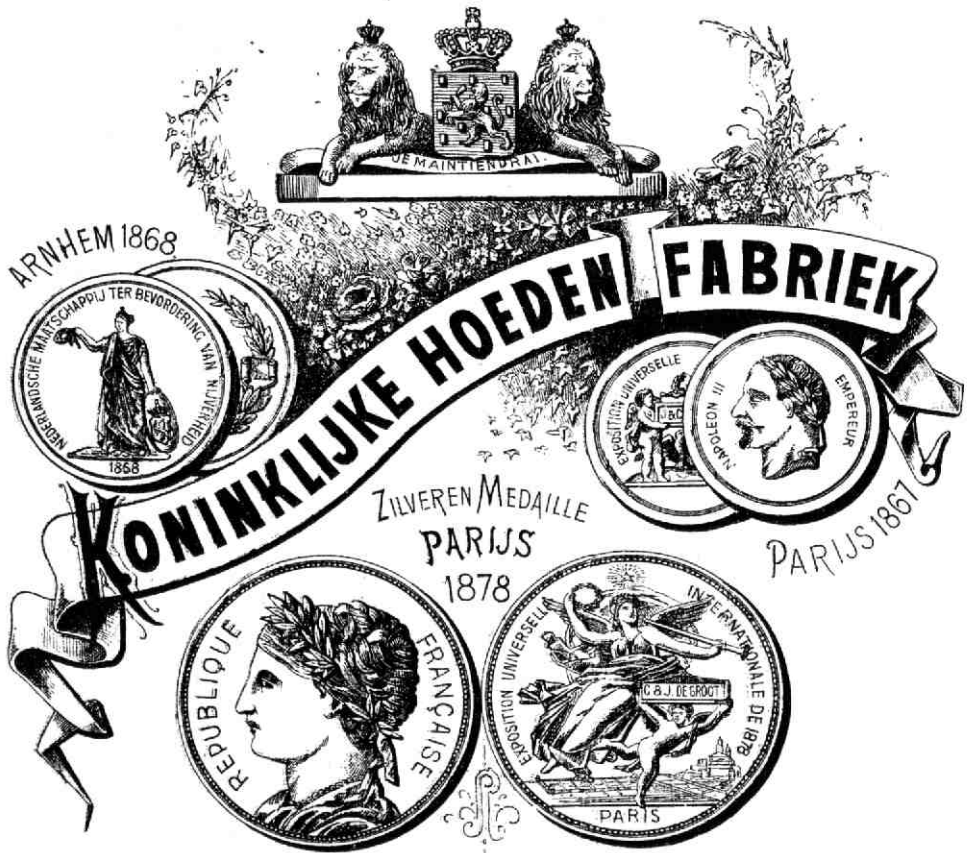
beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Debitanten in Loterijbriefjes	4	Aals, J. van	Zadelstraat E 374	en Winkelier in manufacturen
Doodgravers	3	Berg, L. van den	Lange Smeesteeg B 651	
Drogisten en Verfwarenverkoopers	23	Spanje, G. H. N. van	Zie: Apothekers van	
		Waal en Zoon, J. de	Oudegracht bij de Viebrug C 125	Drogisten, Verfwarenverkoopers en kooplieden
Essaijeurs	3	Boom, D. van	Mariaplaats E 464 a	in Lavuren en Lavuursmelter
		Boom, Gebr. van	Lauwerecht M 194	Essaijeurs en Affincurs
Ezelinnenmelkverkooper	1	Verwoert, J.	Vreeburg achter den Schouwburg D 161/2	en zevenmaker en koopman
Fabrikanten — van landbouwwerktuigen	1	Jenken, W.	Nieuwekade C 995	Fabrikant van Landbouwwerktuigen
— van patentolie	1	Schuurman, J. C.	Oudegracht bij de Hamburgerbrug B 1	Fabrikant van Zachte Zeep en Patentolie (fa. Schuurman & Co.)
— van porceleinenhaarden	1	Utr. Terra Cotta Fabriek	Amsterdamsestraatweg L 39 ij	Porceleinen kagchels en Ornamenten van gebakken steen.
— van scheikundige apparaten en werktuigen	2	Grothe en Van Maanen Müller, M.	Kantoor: Hoogelanden M 581 Bemuurde Weerd M 68	Fabrikanten van Scheikundige producten Vervaardiger van scheikundige apparaten
— van stoom- en andere werktuigen		Utr. IJzergieterij	Bemuurde Weerd M 115	Depot aan de Catharijnepoort D 132
— van wollen stoffen	3	Rossum, G. W. van	Oudegracht B 192	Fabrikant van wollen stoffen en winkeliers
Fruittvrouw	1	Burie, Wed. J. P.	Lange Nieuwstraat A 321	
Geelgieter	1	Heus en Zoon, H. de	Zie: Affincurs	
Geweermakers	4	Buyen van Weeldren, J.	Lange Jansstraat G 181	Geweermakers en winkeliers
Glanzers	2	Bettink, Jr., H.	Van Wijckskade H 326 f	Stoffenverver en Perser
Glasslijper	1	Franco, N.	Donkerstraat E 406	Brillenslijper
Godsdienst- onderwijzers en onderwijzessen	12	Schoonhoven, geb. Buytendijk, Mej. M.	Nieuwegracht A 913 (bij Fa. Schoonhoven & Buytendijk)	Godsdienstonderwijzers
Goud- en zilversmeden	17	Brom, G. B.	Oudegracht bij de Bakkerbrug G 33	Zilversmid, Koperslager, Winkelier,
		Pannebakker, J.	Oudegracht bij de Zandbrug C 83	Goudsmid

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Goud- en zilvermeden (vervolg)		Schonenberg, J. J.	Oosterkade K 56	Goudsmid fa. H. J. Schonenberg en Zoon
Graveurs	4	Hinsbergh, V. J.	Tweijestraat B 177	Horlogemaker en Graveur van
Grof- en Kaghelsmeden	39	Goetsch, J. J. B.	Lange Viesteeg C 173/75	en verhuurder van Kaghels en winkelier (Fa. J. J. Goetsch)
		Takken, P.	Brigittestraat A 1185	en verhuurder van kaghels
Grutters	13	Campagne, C.	Westerkade K 198	
		Das, D.	Tweijestraat B 295	en winkelier

Reclame (vloeiblad) van J. Das Dz., „Oranje Grutterij”, Twijnstraat, Utrecht. (c. 1900). Bibliotheek over Utrecht.

Heel- en vroedmeesters	11	Brom, H. J.	Korte Nieuwstraat F 232	
		Moesman, C. F.	Voorstraat H 551	
		Woerden, A. C. van	Kromme Nieuwegracht G 356	Wondheeler en Vroedmeester
Hersteller van ijzerdraad Hordetjes	1	Schwartz, J. B.	Helling K 103	
Hoedenfabrikanten	4	Everaars, Gebr.	Bakkersteeg D 297	Hoedenmakers en Winkelier

C & J DE GROOT

OUDEGRACHT $\frac{1}{d}$ BAKKERBRUG.

UTRECHT.

Lith. F. addegon & C. Amst

Affiche van de Koninklijke Hoeden Fabrik C. en J. de Groot, Oudegracht b/d Bakkerbrug, Utrecht. (c. 1880). Bibliotheek over Utrecht.

beroep of bedrijf	aantal	adressen	bekende namen	bijzonderheden
Hoedenfabriekanten (vervolg)		Groot, C. en J. de	Oudegracht b/d Bakkerbrug	
Hoepelmaker	1	Vierbergen, A. C.	Oudegracht bij de Hamburgerbrug A 8	Manden- en Hoepelma- ker, Winkelier en Koop- man
Hooiwegers	3	Korver, W.	Biltstraat I 144	Hooiweger
Horologiemakers	29	Broedelet, J. J. Elling, J. H.	Voorstraat H 485 Biltstraat I 167 n	
Hoveniers	100	4 x Achterberg 4 x Bakker 3 x Van Beusekom 3 x Fonville 2 x Gresnigt 6 x De Groot 4 x Jongerius 2 x Kinnegin 3 x Van Oort 3 x Oostveen 13 x De Rijk 6 x Van der Steen 8 x Verheul 3 x Van Zijl		
Instrumentmakers	5	Hiele, P. W. Olland, H.	Janskerkhof G 324 Wittevrouwen- singel I 253	Instrumentmaker en Winkelier Instrument- en Balansenmakers
Kamer- en Ledikantbehangers	50	Brom, P. J. Dokkum, S. L. van	Lange Lauwer- straat H 120 Donkere Gaard F 146	Kamerbehanger Bode van het Zieken- en Begrafenisfonds: „Let op Uw Einde” Kamer- en Ledikant- behanger en Winkelier
Kamer- en Ledikantbehangers	50	Grijs en Van Rooijen, De Heetveld, C. Indermauer, C. Luca, D. C. Sinkel, Fa. A.	Oudegracht bij de Bakkerbrug D 68 Lange Nieuwstraat A 457 Lange Nieuwstraat A 409 Vischmarkt F 125 Oudegracht bij de Bezembrug G 11/14 en 15	Kamer- en Ledikantbe- hangers en Winkeliers in Behangspapieren enz. Kamerbehanger Koopman in steenkolen en kamerbehanger In Manufacturen, Gemaakte Kleederen, Behangspapieren, Tapijten, Bedden, Dekens enz. Kamer- en Ledikant- behanger
Kantoorloopers	2	Doorn, T. N. van	Nachtegaalsteeg I 2015	
Kapelmeester bij het Regt. Veldartillerie	1	Rudersdorff, F. W. J.	Lange Nieuwstraat A 599	

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Kappers en Paruikenmakers	14	Boekhoven, A. H. van	Lijnmarkt E 64	Coiffeur en Winkelier in Parfumeriën
		Fischer, J. P. L.	Oudegracht bij het Stadhuis	In Parfumeriën enz.
Kasteleins — in de Buitensociëteit en in Tivoli — in de Sociëteit De Vriendschap — in de Schouwburg — in het gebouw van Kunsten en Wetenschappen — in het Stationsgebouw	8	Leur, F. J. de	Zadelstraat E 377	Kapper, Paruikenmaker en Winkelier
		Abspoel en van Balen	Singel bij de Nachtegaalsteeg I 220	
		Wolfram, J. P.	Keistraat G 332	
		Wolters, J.	Vreeburg D 163	en Logement-, Billard en Koffijhuishouder Stationsplein L 153
		Smit, J. P.	Mariaplaats E 441/4	
Katoenspinners	1	Amelung, L.	Lijnmarkt E 77	Katoenfabrickant
Kleederbleekers	39	Anraad, M. van	Achter de Wal bij de Molensteeg B 726	
Kleedermakers	142	Altorfer, J.	Lijnmarkt E 66	
		Bosselaar, C. Th.	Rozenstraat C 590	
		Broekman, D.	Varkenmarkt C 682	Kleedermaker en Winkelier
		Broekman, J.	Elisabethstraat D 259	In Gemaakte Kleederen
		Broekman Jr., J.	Lange Viesteeg C 191	Kleedermaker en Winkelier
		Broekman, J. A.	Elisabethstraat D 248	In Gemaakte Kleederen
		Grondijs, H. F.	Oudegracht bij de Geertebrug B 68	
		Grondijs, J. G.	Heerenstraat F 417	Tapper, Kleedermaker en Winkelier, Bode van het Zieken- en Begraafenisfonds Let op Uw Einde
		Kuppers, A. G.	Korte Nieuwstraat F 195	Kleedermaker en Winkelier
		Kuppers, J.	Zadelstraat E 403	
		Nimwegen, H. J. van	Lange Viestraat C 181	
		Severijn, H.	Zadelstraat E 398	
		Stéppé, H. G.	Lange Lauwerstraat H 131	
		Wetter, C. F.	Oudkerkhof F 42	Modegoedmaakster
Wetter, N. J.	Oudkerkhof F 42			

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Klokkenhersteller	1	Jacobs, T. S.	Bergstraat C 845	
Klompemakers	10	Spijkerman, H. M.	Bemuurde Weerd M 97	Klompemaker
Knoopenmakers (Beenen)	3	Emmelot, A.	Varkenmarkt C 688	Beenenknoopenmaker en Baardscheerder
		Emmelot, L.	Springweg B 815	Idem
Knoopenmakers (Metalen)	3	Heus en Zoon H. de	Vreeburg D 140/4	Zie: Aannemers
Kockbakkers	10	Burgsteeden, J. van	Oudegracht bij de Jansbrug C 137	
Koetsiers	6	Driel, H. van	Maliebaan I 262	
Koffermakers	2	Lington, Wed. H.	Potterstraat C 117	Koffermaakster
Koffijsiroopbranders	4	Haagen, J. W. van	Oudegracht bij de Bakkerbrug D 74	In Kruidenierswaren; Tabaks- en Sigaren, Fabriekant en Koffijsiroopbrander
Koffijhuishouders	30	Koff, Gez. de	Boterstraat, Hollandsche Tuin E 297	Logement-, Koffijhuis- en Billardhoudsters
		Pelt, A.	Elisabethstraat D 252	Billard- en Koffijhuis- houder en Slijter
		Schoonhoven, J. J.	Biltstraat I 1	Logement-, Stal- en Koffijhuishouder en Verhuurder van Paarden en Rijtuigen
Koks en Pasteibakkers	5	Entrop, J.	Lange Jansstraat G 196	
		Klokke, C. F.	Achter St. Pieter, hoek Keistraat F 342	"
		Rijn en Edema, Fa. Van	Schoutensteeg G 134 en 138	
Kolfbaanhouder	1	Stolker, H.	Keulse Kraan M 615	en billardhouder en tapper
Kooplieden — in aardappelen en vruchten	19	Grift, J. van der	Haverstraat E 144	
		Verbon, J.	Potterstraat C 120	
		Verbon, J.	Wijde Watersteeg C 468	
— in afbraak	1	Buyen van Weelderen, J.	Janskerkhof G 244	Timmerman
— in antiquiteiten	3	Sander Dresde, J. E.	Lange Nieuwstraat A 555	In Porcelainen en Antiquiteiten
— in brandstoffen	36	Trip, Erven H.	Helling K 118 en Oudegracht bij Viebrug C 25/26	Trasmolenaars en kooplieden in kalk, steenkolen etc.

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in borduurpatronen	1	Nolet, J. D.	Ganzenmarkt G 292	In borduurpatronen en dameshandwerken
— in garen, band en kramerijen	3	Bosshardt, H. A.	Tweijestraat B 244/47	In garen, band en manufacturen
— in gedistilleerd	1	Finjé en Co	Oudegracht bij Stadhuis D 32	Groothandelaars in gedistilleerd
— in granen	28	Andel, H. W. H. van (fa. Gebr. Van Andel) Pompe, P. E.	Bemuurde Weerd M 20 Wittevrouwen- straat H 627	
— in houtwaren	8	Corver, A. Jongeneel, P. M. en J. Jongeneel, Fa. P. M. en J. Tussenbrock, G. van	Lauwerecht M 257 Bemuurde Weerd M 425 en 427 Weerdsingel M 418 Pieterstraat G 368	Houtzaagmolenaars en Kooplieden Idem Koopman en timmerman
— in huiden en leder	6	Verkerk, H. C. Maanen en Co., Van	Lange Lauwer- straat H 108 (kantoor en pak- huis) Neude G 71	Huidenzouter en koopman In leder en schoenmakersartikelen
— in kalk	3	Trip, Erven H.	Zie: kooplieden in brandstoffen	
— in koloniale waren	7	Blijdesteijn en Zn., J.	Oudegracht A 64/5	Kooplieden en winkeliers in koloniale waren
— in lavuren	1	Boom, D. van	Mariaplaats E 464 a	In Lavuren en Lavuursmelter, Essayer
— in levertraan	1	Lobry en Porton, Fa.	Oudkerkhof F 83	Groothandel in levertraan
— in (edele) metalen en gesteenten	1	Sander, M.	Lange Nieuwstraat A 555	Koopman in edele me- talen en gesteenten
— in verfwaren en vensterglas	4	Spanje, G. H. N. van Waal en Zoon, J. de	Zie: Apotheken Oudegracht bij de Viebrug C 125	Drogisten, verfwaren- verkopers en kooplieden
— in oud ijzer, lommen enz.	7	Hamburger, A. D.	Springweg B 779	Uitdrager, koopman en aannemer
— in ijzer, koper	7	Heus en Zoon, H. de Osti en Co.	Zie: Aannemers Oudegracht bij de Viebrug H 9/10	In IJzerwaren
— in zeep	2	Abendrooth, J. G.	Oudegracht bij de Weesbrug B 23	Koffijsiroopbrander en Winkelier onder de fa. J. Abendrooth Koopman in Koffij en zeep onder de fa J. G. Abendrooth

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in zout	3	Kuppers, J. W.	Bemuurde Weerd M 433/34	
Koordenmaker	1	Westhoff, J. H.	Voorstraat H 532	Koordmaker en winkelier in schoenen en laarzen
Kopergieters	13	Rijkse, P. Schreutelkamp, J. Zeijst, H. W. van	Zandstraat C 302 Wijde Watersteeg C 479 Korte Viesteeg C 716	
Koper- en blikslagers	43	Baaren, C. J. van Burgerhoudt, D. Cino, H.	Wijde Watersteeg C 524 k Zandstraat C 286 Vischmarkt, in een poortje F 108	Blikslager Koperslager Blikslager
Kosters	8	Derksen, C.	Buurkerkhof E 421	
Kuipers	16	Vink, H. Vink, S. B.	Lauwerecht M 267 Donkerstraat E 405	
Kunstdraaijers	5	Flentge, C.	Korte Smeesteeg A 428	Wiel- en houtdraaijer
Kunstlakkers	2	Lohman, G. H.	Lange Smeesteeg B 613	
Kunstschilders	11	Everdingen, A. van Testas, W. de Famars	Lange Jansstraat G 97/98 Ganzenmarkt G 286	
Kunstwaschter	1	Veltmeijer, Wed. P.	Schoutensteeg K 223	
Kurkensnijder	1	Hopstede, P.	Korte Smeesteeg A 439	
Lampenmakers	4	Verkerk en Comp., Wed. J. A.	Lange Nieuwstraat A 481	Stoomkaarsenmaakster, en Fabriekante van Lampen en branders, Grossierster en Photogene, Mineraal- Olie en Petroleum
Landmeter	1	Lip, A. van der	Oudkerkhof F 85	Landmeter
Leerlooijers	3	Wessels, E.	Lijnmarkt E 78	Leerlooijer, Huidenzouter en Winkelier
Leesbibliotheek- houders	9	Meegersen, H. van	Voorstraat H 480	Winkelier en Leesbibliotheekhouder
Leestenmaker	1	Schleedoorn, G.	Oudegracht bij de Weesbrug a/d Werf B 904	
Letterkundige	1	Jong, Corstiaan de	Catharijnesingel K 266 b	
Likeurstokers	3	Groot, J. W. de	Hamburgerstraat F 181	Likeurstoker en Slijter

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Linnen- en Wollennaaiers	44	Bosselaar, M. J.	Teelingstraat G 155	Wollennaaiester
		Brukelaar, W. G. E.	Lange Viesteeg C 172	"
		Dranen, M. van	Korte Viesteeg C 724	"
		Lagerweij, Wed.	Biltstraat I 167 b	Linnen- en wollennaaiester
		Parrée, A.	Loefberchmaker- straat H 174	Linnennaaiester
		Viveen, I. J. W.	Zadelstraat E 365	Modegoedmaakster
Logementhouders	25	Oostveen, J. (2x)	St. Jansveld „de Postpaarden” H 580	Logement- en Stalhouders
		Schoonhoven, J. J.	Biltstraat I 1	Logement, Stal- en Koffijhuishouder en Verhuurder van Paarden en Rijtuigen
		Koff, Gez. de	Hollandsche Tuin E 297	Logement, Koffijhuis- Billardhoudsters
Loodgieters, Leidekkers en Pompenmakers	17	Leur, D. M. de	Voorstraat H 478	Loodgieter
		Romondt, W. G. F. van	Oudegracht bij het Stadhuis D 30	Loodgieter en Leidekker
		Roosmalen, L. F. van	Geertesteeg B 514	Loodgieter en Zinkwerker
		Vogelpoel, G. van	Oudegracht bij de Volderbrug B 201	Metselaar, Loodgieter en Bouwmeester
		Zandwijk, L. van	L. Lauwerstraat H 76	Loodgieter en Pompenmaker
		Zandwijk, M. van	Hoogecacobijnen- straat H 33	Idem
Loodwitfabrickant	1	Hoogeveen, K.	Bemuurde Weerd M 82 (kantoor M 204)	Loodwit- en Meniefabrickant
Loonbakker	1	Dulst, W. van	Lange Rozendaal B 449	
Makelaar van den Frieschen Turf	1	Sigal, D. J. E.	Bemuurde Weerd M 445/6	Makelaar in Turf
Mandenmakers	6	Serton, J.	Lichtegaard F 132	
Mangelsters	4	Gortel, Wed. H.	Voorstraat H 483	
Mattenmakers	5	Schoonheim, C. J.	Zand C 351	Harenmattenmaker
Meelfabrickant	1	Korenschoof, Maatschappij de	kantoor Zeedijk M 476/77	
Melkverkoopers	51	Amerongen, W. van	Vrouwjuttestraat A 359	
Meniefabrickant	1	Hoogeveen, K.	Zie: Loodwit- fabrickant	

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Messenfabriekant	1	Huinck Hz., F.	Bakkersteeg D 279	Messenmaker en Winkelier
Metaalgieter	1	Grassman, fa. E. en F.	v. Wijckskade H 88 a	
Metselaars	37	Haart, J. J. de	Oudegracht bij de Weesbrug B 21	
		Leur, J. W. de	Oudegracht bij de Geertebrug A 66	Aannemer en Metselaar
		Leur, M. de	Oudegracht bij de Jansbrug C 14	„ „ „
		Pisa, C.	Springweg E 231	Metselaar en Winkelier
		Pisa, R.	Lijnmarkt E 47	
		Vogelpoel, G. van	Oudegracht bij de Volderbrug B 201	Metselaar, Loodgieter, Bouwmeester
Modegoedmaaksters	30	Bätz, J. D.	Domtrans F 319	
		Pierson, P. C. C.	Haverstraat E 108	
		Poel, G. J. van der	Minrebroeder- straat G 257	
		Sinkel, A.	Zie: Kamer- en Ledikantbehangers	
		Wetter, C. F.	Oudkerkhof F 42	
Molenaars (Grut)	19	Das, D.	Tweijestraat B 285	Grutter en Winkelier
		Verheul, A. G.	Potterstraat C 107	„ „ „
		Verheul, B.	Oudegracht bij de Zandbrug C 80	„ „ „
		Vuystingh, J.	Predikheeren- straat H 442	„ „ „
Molenaars (Houtzaag)	7	Breugel & Co., (Van)	Buiten Catharijne L 99 d	Wolspinners en Hout- zagers door stoom
		Jongeneel, P. M. & J.	Weerdsingel M 418	Houtzaagmolenaars en Kooplieden
Molenaars (Koorn)	7	Boereboom, J. A.	Vaartse Rijn L 236 Molen de Hoop	Koornmolenaar
		Korenschoof, Maatschappij De	Kantoor Zeedijk M 476/77	
Molenaar (Mosterd)	1	Affourtit, R. C.	Maliebaan I 319	Mosterdfabriekant
Molenaar (Olie-)	1	Overwijn & van Berkensteyn	Buiten Catharijne/ Leidseweg L 134	Oliemolenaars
Molenaar	1	Hoefsmit &	Ledig erf K 284 a	Schoors en Pelmolenaars
Molenaar (Schors- en Pel-)	1	Gijsbers		
Molenaars (Tras-)	4	Trip, Erven H.	Helling K 118 Oudegracht bij de Viebrug C 25/26	Trasmolenaars en koop- lieden in kalk en steen- hopen enz.
Molenmakers	2	Hofstede, H. J. te	Hogenoord M 533/35	Timmerman, Molenmaker en Aannemer

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Muzikanten	27	Kordenoordt, A. H. van	zie: Onderwijzers in de Muziek Groenesteeg A 722	en Wijkbode van Wijk A
Nachtwerkers en Puttengravers	11	Berg, L. van den Hoonakker, C.	Geertekerkhof B 539 Zand C 337	Nachtwerker Winkelier, Kroeghouder en Nachtwerker
Oeconomen	2	Genderen, A. H. van	Vecartsenijschool Biltstraat I 69 a	
Omroeper (Stads)	1	Pieterse, W.	Kleine Eligen- steeg A 743	
Ondernemer van eene Stoombootdienst naar Vreeswijk	1	Hoekendijk, W.	Westerkade K 192 bis	
Ondernemers van Publ. Verkoopingen	5	Bresser, J. S. Kemink & Zoon	Vreesburg D 101 Domskerkhof F 303	Agent der Brand-Ass. Mij te Loenen aan de Vecht Boekdrukkers, Boekhan- delaars en Ondernemers van Publ. Verkoopingen
Onderwijzers in de Muziek	29	Bätz-Ludwig, A. M. Bätz, J. C. H. Broedelet, M. Caro, N. M. Hanau, A. W. P. Hol, R. Nieuwenhuizen, F. Nieuwenhuysen, W. J. F. Schultz, A.	Biltstraat I 119 Biltstraat I 119 Voorstraat M 543 Hoek van St. Marie E 456 ten huize van W. Caro Plomporetorengracht H 685 Buiten Catharijne over het Leidsche Veer L 7 Jeruzalemsteeg F 442 Achter St. Pieter F 334 Weerdsingel M 610 a	Muzijkonderwijzers Muzijkonderwijzer " " " Muzijkmeester, Directeur van het Stadsconcert Muzijkonderwijzer Organist en Muzijkonderwijzer Onderwijzer in de Muziek
Onderwijzers (School- en Huis-)	52	Jonxis-Laurillard Fallot, S. J. bij haar man J. L. Jonxis, Onderwij- zer in de Teeken- kunde Pfeil-Noordhoek Hegt, M. W. H. Ruijter-Bauduin, A. F. de bij haar man J. L. F. de Ruijter	Lange Nieuwstraat A 638 Begijnenbolwerk H 323 Oudegracht bij de Bakkerbrug D 72	Kostschoolhouderes Dagschoolhouders "

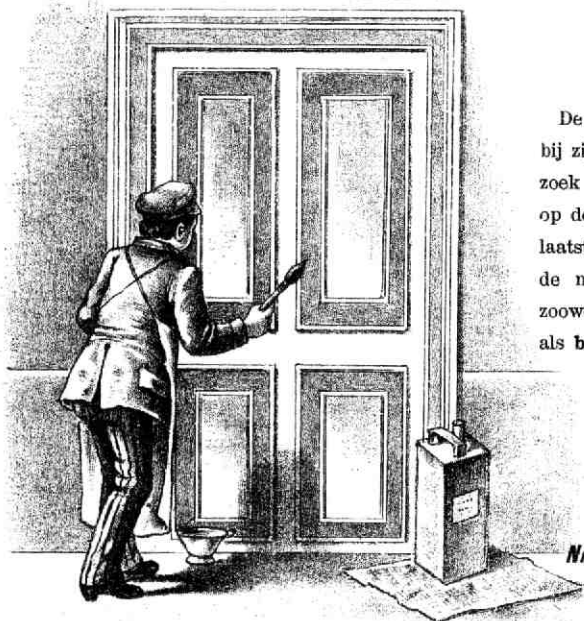
beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Onderwijzers (School- en Huis-) (vervolg)		Venning- Lelyveld van Cingelshoek, J. H. E., gehuwd met J. Venning, lector in de Engelse taal.	K. N. Gracht G 364	Kostschoolhouderes
— in de Teekenkunde	11	Cracijvanger, G.	Lange Nieuwstraat A 521	Teekenmeester
		Hoevenaar, C. W.	Ten huize van Wed. E. Cracijvan- ger, Korte Nieuw- straat F 198 a	Kunstschilder en Onderwijzer in de Teekenkunde
		Hoevenaar, W. P.	Oudegracht bij de Volderbrug B 83/84	Idem
		Jonxis, J. L.	Lange Nieuwstraat A 638	
		Rijnbout, J.	Springweg B 795	Beeldhouwer en Onderwijzer in de Teekenkunde
		Straaten, B. van	Mariaplaats E 449	
— in de Zwem- en Schermkunst	1	Abspoel, A. J.	Buiten Catharijne Zwemschool L 151a	en Gladiator Academicus
Orgelmakers	4	Bätz en Co. Bätz J. M. W.	Breedstraat H 299 Achter het Vleeschhuis H 561	
		Lindsen Wed. H. D.	Hoogt G 162	
		Maarschalk- weerd, P.	Achter het Vleeschhuis H 560	
		Stulting, C.	Brigittenstraat A 1135	
Pachter van het overhaalschuitje	1	Fiouw, Wed. de	Weerdsingel M 392	en verhuurster van roeiboten
Palingbakkers	2	Plink, A. A.	Boterstraat E 351	en Bolusbakker
Pannenbakker	1	Schroef en Zn., J. C. van der	Vinkenbuurt M 289	
Papierlijnders	4	Dekker en Van de Vegt	Heerenstraat A 1208	Boekbinders, Papierlijn- ders en Winkelier in Schrijfbehoeften
Parapluiemakers	6	Langlois, F. P. IJrondij, P.	Haverstraat E 134 Oudegracht bij de Bezembrug D 39	Parapluiemaker en Baardscheerder
Pedel bij de Hoogeschool	1	Hulleman, H. J.	Oudegracht bij de Bezembrug D 41	
Pettenmakers	21	Plasberg, Gebr.	Weg naar Rome D 511/12	Petten- en Beddenmakers en Winkeliers

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Pettenmakers (vervolg)		Vlis, F. van der	Choorstraat D 4 en Ganzenmarkt G 9	Pettenmaker en Winkelier (Fa. A. H. Koster)
Photographen	11	Blitz, E. A. Metzger, J. P.	Geertesteeg B 522 Lange Smeesteeg B 615	Photographist
Pianomakers	3	Deierkauf, F. J.	Teelingstraat G 154	
Pianostemmer	1	Wagenaar, A.	Weerdsingel M 392 g	
Plaatdrukkerij bij de Postzegelfabriek	1	Eijkman, H.	Vleutenscheweg L 2	
Pleisterbeeldenmaker	1	Giusti, L.	Lijnmarkt E 31	
Poeliers	6	Rosenberg, J. W. Rosenberg, G. W.	Vischmarkt F 103 Zadelstraat E 378	
Poffertjeskramer	1	Buuren, W. van	Oosterbuurt M 3	
Pompenmakers	4	Roelandschap, P. Schaik, J. van	Wijde Watersteeg C 504 Breedstraat H 458	Loodenpompenmaker
Porcelcinkramers	4	Kuncken, W. Luca, P. D. C.	Vischmarkt F 123 Lange Nieuwstraat A 527	Porcelcinkramer en Commissionair in Plaatsvervangers
Portier aan het Stadhuis	1	Cromjongh, H. G.	Goedesteeg I 48 c	
Postiljon van Utrecht op Deventer	1	Hockman, M.	Biltstraat I 124	
Postrijder van Utrecht op Schoonhoven	1	Aken, J. van	Westerkade K 195	en Bestelder en verhuur- der van Paarden en Rijtuigen
Pottenbakkers	4	Hasselmann, Gez. Stuber, J. W.	Helling K 114 Oosterkade K 67	Pottenbaksters
Reisbediende	1	Maarschalker- weerd, H.	Lange Viesteeg C 183	
Rekwestenschrijvers	2	Godschalk, L. A.	Korte Viesteeg C 725	Collega Quack was tevens vervaardiger van hand- schriften en gelegheids- gedichten
Restaurateurs	3	Klokke, C. F. Rijkers, Wed. F.	Achter St. Pieter hoek Keistraat F 342 Wed. F 214	Restaurateur en Tafelhouder Restauratrice
Rietdekkers	2	Batum, A. van	Westerkade K 211	
Rietvlechter	1	Essenberg, E. J. van	Singel bij het Sterrenbosch L 176	

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Rijdermeester (Stads)	1	Helm, C. van der	Achter Clarenburg D 183	
Rijtuig- en Wagenmakers	18	Dokkum, W. C. van Lancee, J.	Elisabethstraat D 256 Weg naar Jaffa L 18	
Schatters van Roerende en Onroerende Goederen	8	Bresser J. S. Viveen Cz. J.	Vreeburg D 101 Oudegracht bij de Weesbrug A 30	Ondernemer van Publieke Verkoopingen. Agent der Brand-Assurantie-Maat- schappij te Loenen a/d Vecht Adjunct-Commies 1e klasse ter Provinciale Griffie, Schatter van Onroerende Goederen
Scheepsmeter van de Turf	1	Wichelhansen, R. F.	Lange Jansstraat G 186	
Schepenmakers	9	Maarschalk- weerd, W. Rijk, W. G. de	Helling K 107 Weg naar Jaffa L 55	Schepenmaker en Ver- huurder van Vaartuigen Schepenmaker, timmer- man en verhuurder van vaartuigen
Schietschuitschipper	1	Berg, D. W. van den	Weerdsingel Oosterbuurt M 9	en Commissaris van de beurtveren op Groningen, Zwolle en Zutphen
Schilder (Behangsel)	1	Eijtinger, H.	Molensteeg B 668	Schilder van Papier en Dockbehangsels
Schilders (Huis)	59	Gadella, W. Godart, G. J. Grolman, J. P. en J. P. C. Kuncken, Wed. J. Liefland, W. van Leur, F. A. de Viveen, J.	Ganssteeg K 238 Steenweg D 469 Lange Vicsteeg C 163 Korte Nieuwstraat F 201 Steenweg D 360/61 Oudegracht bij de Weesbrug B 24 Oudegracht bij de Smeeburg B 49	Huisschilderse Huisschilder en Cartonnendoozenmaker Huisschilder en winkelier in linnen
Schilders (Rijtuig)	10	Mica, J. H.	Trans F 265	
Schippers	3	Asch Azn., W. van	Nieuwekade C 992	
Schoenmakers	99	Abels, A. H. Abels, P. Dortmond, L. v. Dortmond, P. L. v. Dortmond, W. L. v. Link, N.	Jufferstraat bij de Wvr. Poort G 506 Nieuwekamp A 1197 Bakkersteeg D 301 Tweijnstraat B 219 Voorstraat H 455 Vinkenburgsteeg G 91	Schoenmaker en winkelier " " " " " " " " "

HUISCHILDER

OPGERICHT
1790.

De ondergeteekende heeft de eer UEd. hierbij zijn adres aan te bieden, met beleeft verzoek wel Uwe aandacht te willen vestigen op de **uitbreidingen** welke zijne zaak in de laatste jaren heeft ondergaan, en welke U de meest volkomen zekerheid waarborgen, zoowel voor **soliede & smaakvolle arbeid** als **billijke prijzen**.

Onder aanbeveling
Hoogachtend

UEd. Dvo. Dienaar,
Jz. VIVEEN.

Nieuwe gracht A 871.

UTRECHT.

*Gedeelte uit reclame van Jz. Viveen, huis-, salon- en decoratieschilder te Utrecht.
(c. 1890). Bibliotheek over Utrecht.*

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Schoolopzieners	2	Bakhoven, dr. G. Leignes	Kromme Nieuwe- gracht C 338	
Schoorsteenvegers	8	Antonioli, J. B. Rusconi, J. B.	Hamburgerstraat F 182 L. Jansstraat G 185	Schoorsteenveger en wijnkooper
Schrijnwerkers	39	Bresser, J. Couzynse, J. Edelkoort, S. H. Hackfoort, W. R. Wijburg, J. E.	Haverstraat E 121 Magdalenasteeg A 949 Korte Vicsteeg C 198 Tweijestraat B 178 Haverstraat E 144	Timmerman en Schrijnwerker Schrijnwerker en kruidenier
Schuitenjager	1	Kruyff, A. de	Jagersbuurt M 295	
Sigaren- en Tabaksfabriekanten	34	Blydesteyn en Zoon, J.	Oudegracht A 64/65	Kooplieden en winkeliers in koloniale waren

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Sigaren- en Tabaksfabrickanten (vervolg)		Estoppeij en Co. (N.O.)	Oudegracht bij de Weesbrug A 24	
		Hagen, H. G. en M. A.	Lange Viesteeg C 193	Sigaren Fabrickanten en winkeliers
		Ribbius Peletier Jr., G.	Oudegracht bij de Volderbrug B 191	Sigaren en Tabaksfabrie- kant, koopman en win- kelier. Depot Lijnmarkt E 30 Ned. K.v.K.
		Serree, J. van	Oudegracht bij de Zandbrug C 86	Sigaren Fabrickant en winkelier
Sigarenmakers	2	Beck, J. van Ewaardt, A.	Heerenweg M 626 Hekelsteeg D 389	
Slaapstedehoudster	6	Franke, Wed. F.	Nicolaisteeg B 243	
Slagter voor anderen	1	Eck, A. van	Soestbergen K 253 a	
Smeden (Grof-, Hoef- en Kagchel-)	70	Buitenweg, H.	Oudegracht bij de Zandbrug C 67	Grof- en Kagchelsmid
		Flantua, F.	Nauwe Watersteeg C 510	Grofsmid
		Goetsch, J. J. B.	Lange Viesteeg C 173/5	Verhuur van kagchels
		Goetsch, P.	Steenweg D 473/4	„ „ „
		Lington, P. J.	Loefbergmaker- straat H 272	Grof- en kagchelsmid Verhuurder van kruiwagens
		Perks en Zoon, W. A.	Lange Viesteeg C 186/7	en winkeliers
		Takken, P.	Brigittestraat A 1185	en verhuurders van kagchels
Smidmeester bij 's Rijks Munt	1	Godron, N. J.	Oudegracht bij de Wijde Watersteeg C 58	
Snelpersdrukker	1	Hes, W. D.	Zonstraat G 408	
Spiegel-, Lijstenmaker en Vergulders	7	Clemens P. J.	Romcrburgerstraat A 537	Spiegelmaker en Vergulder
Stalhouders en Verhuurders van Paarden en Rijtuigen	43	Plieger, J.	Buyten Catharijne over het Leidsche Veer L 5	Logement en stalhouder van Paarden en Rijtuigen
		Schoonhoven, A. en Buytendijk	Nieuwegracht A 913 etc.	
		Schoonhoven, J. J.	Biltstraat 11	Logement, Stal- en koffij- huishouder en verhuur- der van Paarden en Rijtuigen
		Willemse, A. H.	Catharijnestraat C 899/900	Stalhouder en verhuurder van Paarden en Rijtuigen

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Stangenmaker	1	Mijnders, J. C.	Lange Viesteeg C 167	
Steenbaas	1	Arkel, G. van (oven Wed. Rose en Zn.)	L 210	
Steen- en Pannenbakkers	7	Cleeff, Fa. G. Munnicks van	Kantoor: Laan van Croes L 149	
		Gerlings, mr. J.	Singel bij het Sterrenbosch I. 203 bis	Lid van de fa. Chr. Oortmans en Zoon
		Lier, S. van	Steenweg D 515	Steenfabrikant en lid v. d. fa. S. en J. van Lier
Steendrukkers	5	Weijer, P. W. v. d.	Ganzenmarkt G 276	Boek- en Steendrukkerij
Steenhouwers	6	Buric, J. B.	Singel over de cellulaire Gevan- genis I 105/6	
		Oort, T. A. van Pisa, N.	Stroosteeg E 185 a Blindesteeg, Springweg E 161	
		Oosterbaan, J. W.	Voorstraat H 523	In piano's en steller van Muzikinstrumenten
Stoelenzettaers	2	Brandenburg, Wed.	Nachtegaalsteeg I 230 c	
Stoffenververs	12	Bettink, H.	van Wijckskade H 326 f	Stoffeerder en peiser
		Imhof, A. J.	Achter de Tweye- straat B 118/9	
Stroochoedenmakers	9	Mathot, A.	Bakkersteeg D. 303	Stroochoedenmaker en winkelier
		Mathot, F. A.	Mariastraat D 537	Idem
		Mathot, J.	Bakkersteeg D 318	Idem
Stropdassenmaker	1	Willekes, E. C.	Korte Jansstraat F 63	Haarsnijder en stropdassenmaker
Strijkijzermaker	1	Hasselt, J. van	Ridderschapsstraat H 726	
Stucadoors	9	Tissen, J. C.	Oudegracht bij de Gaardbrug F 157	
Suikerballenmakers	9	Harting, W.	Steenweg D 376	Suikerballenmaker en koekbakker
Tandmeesters en vervaardigers van kunsttanden	4	Dentz, C. N.	Van Wijckskade H 326 g	Tandmeester en mede- Aannemer der Gasfabriek te Amersfoort
		Lier, S. B. van	Zadelstraat E 385	Tandmeester
Tappers en Slijters	157	Finjé en Co.	Oudegracht bij het Stadhuis D 32	Groothandelaars in gedistilleerd

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Tappers en Slijters (vervolg)		Grolman, J.	Lijnmarkt E 56/7	
		Grondijs, J. G.	Heerenstraat F 417	Tapper. Kleedermaker en Winkelier. Bode van het zieken- en begrafenis fonds „Let op uw Einde”
		Poston, F.	Nieuwekade C 996	Bierslijter
		Poston, J. M.	Oudkerkhof F 83	Groothandelaar in levertraan. Drogist. In Wijnen en Likeuren
		Rasch, J.	Pausdam F 326	Slijter
		Staffhorst, A. J. G.	Vreeburg C 751	Tapper
		Staffhorst, J. F. C.	Oudegracht bij de Jacobiebrug C 49	„
		Verbiest, G.	Elisabethstraat D 240	Billard- en koffijhuishoudster
		Vulpen, W. van	Bakkersteeg D 319	Tapper en winkelier
		Wijnen, J.	Vinkenburgsteeg G 96	Slaapsteêhouder en Tapper
		Zijst, D. C. van	Korte Jansstraat G 309	In kruidenierswaren en Slijter
	Tapijtfabrikant	1	Bernhardi, J. L.	Jerusalemsteeg F 439
Teekenmeesters	11	Dokkum, G. W. van	Van Wijckkade H 326 k	
Telegrafisten	7	Hcyl, M. B.	Nieuwe Kamp A 1178	
Timmerlieden	100	Binsbergen, J. J. van	Korte Vicsteeg C 200	
		Broers, J.	Hoogt G 164	
		Buyen van Weelderen, J.	St. Janskerkhof G 244	
		Godijn, W. J.	Oudegracht bij de Volderbrug B 207	
		Loran, T. M.	Lange Nieuwstraat A 500	
		Molenbeek, J. H.	Rozenstraat C 586	
		Oostveen, C.	Westerkade K 187	
		Stenis, C. A. van	Weerdsingel M 610	
		Vleming, D.	Elisabethstraat D 243	
Tingieters	2	Caes, P. A. de	Oudegracht bij de Gaardbrug F 166	Tingieter en Winkelier
		Maurik, J. J. van	Oudegracht bij de Jansbrug G 34	
Tolgaarders	2	Hertog, F. L. den	Houtenschedpad K 253 bis	

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Touwslagers	8	Roe-lofs, A. Trip, J.	Lauwerecht M 160 Helling K 118	Touwslager, lid van de gemcenterraad en de Kamer v. Koophandel
Tuinlieden	15	Buitenhuis, R. Dillen, F. van Dillen, J. van	1e Maliebaansteeg I 304 2e Maliebaansteeg I 295 Singel bij Sterren- bosch L 204	
Uitbrengers van spijs	10	Greef, J. de Reijntjes gcb. Lijting, M. C. (ten huize van Th. Reintjes, huis- schilder)	Domtrans F 323 Boterstraat E 103	Tafelhouder Tafelhoudster
Uitdragers	41	Hauer, Wed. H. A. Hauer Jr., H. A.	Springweg E 473 Springweg E 272	Uitdraagster en Witwerkster Uitdrager
Vederenbedwasser	1	Verheken, B.	Oudegracht bij de Zandbrug C 68	en Tapper
Verhuurders				
— van doopgoed	2	Vink, G. H.	Springweg B 783	Winkelierster en ver- huurster van doopgoed
— van jaagpaarden	27	Berg, A. van den	Westerkade K 201	
— van kagchels	10	Goettsch, J. J. B. Goettsch, P. Takken, P.	Lange Viesteeg C 173/5 Steenweg D 473/4 Brigittenstraat A 1185	Grof- en kagchelsmid, Verhuurder van Kagchels en Winkelier Idem Idem
— van loodsen	1	Wiesman, H.	Munsterkerkhof F 223	Timmerman en verhuurder van loodsen
— van vlaggen en costumes	2	Mulder, W.	Loefbergmaker- straat H 172	Uitdrager, Verhuurder van Vlaggen en Maske- rade Kleederen en Kleedermaker
— van zakken	6	Lammerts van Bueren, A. M. C. Rijksen, M.	Neude G 119 Neude G 107	Verhuurster van zakken en winkelierster Winkelier in Tabak en Zakkenverhuurder
— van zeilen	1	Toorenenbergen, D. van	Neude G 65	Zeilenverhuurder, Winkelier
Vernisbereiders	2	Krabbendam, G. P.	Oosterbuurt M 17	Fabrickant van Lakken en Vernissen
Vischverkoopers	14	Blankert, Joh.	Voorstraat H 540	Vischverkooper en in Minerale Wateren

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Vischverkoopers (vervolg)		Dop, J. W. C.	Vischmarkt F 109	
		Voest, A. de	Vischmarkt F 121	
		Voest, J. de	Vischmarkt F 99	
Visiteur	1	Valkenhoff, G. P.	Breedstraat H 405	
Vitrioolfabriekant	1	Smits en Zoon Wed. P.	Hoogelanden M 226/27	Fabriekanten van Beenzwart, Salmoniak en Vitriool
Vleeschhousers en Spekslagers	42	Ruijs, H.	Catharijnestraat C 896	Spekslager
		Ruijs, J.	Voorstraat H 497	„
		Ruijs, N.	Bemuurde Weerd M 26/29	Vleeschhouwer en Spekslager
		Ruijs, P.	't Oudegracht bij de Gaardbrug F 165	„
Vogelkooimaker	1	Gruter, M. C.	A.B.C. straat A 607	Vogelkooimaker
Vruchtennat- fabriekanten	2	Hooft, G. Brink 't	Oudegracht bij de Gaardbrug F 165	Drogist en Verfwaren- verkooper. Vruchtennat- bereider
		Weller, J.	Oudegracht bij de Smeeburg A 42	Tapper, Likeurstoker, Vruchtennatbereider en Boekhouder
Vuurwerkmakers	1	Ruysch, G. J.	Zonstraat bij het Plantsoen G 580	
Vijlenkappers	3	Clever, F.	Loefbergmaker- straat H 260	
		Lemke, F. A.	Predikheeren- kerkhof H 158	
		Pledt, J. C.	Bemuurde Weerd M 92	
Wafelbakster	1	Schoonheim, Wed. H.	Mariaplaats E 446	
Waskaarsenmakers	2	Antwerpen, P. W. J. van	Lange Nieuw- straat A 547	
		Niessen, Wed. M. J.	Voor Clarenburg D 506	
Waschvrouw	1	Paulus, Wed.	Vrouwjuttestraat A 341	
Wiel- en houtdraaijers	12	Flentge, C.	Korte Smeesteeg A 428	
Winkeliers — in borstelwerk	10	Plieger, A. F.	Oudegracht bij de Viebrug H 2	Borstelmaker en Winkelier
— in behangselpapier, tapijten, bedden en dekens	20	Grijs en Van Rooijen, De	Oudegracht bij de Bakkerbrug D 68	Kamer- en Ledikant- behangers en Winkeliers in behangselpapieren
		Plasberg, Gebr.	Weg naar Rome D 511/12	Petten- en Bedden- makers en Winkeliers

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in behangspapier, tapijten, bedden en dekens (vervolg)		Sinkel, Fa. A.	Oudegracht bij de Bezembrug G11/14	In Manufacturen, Gemaakte Kleederen, behangspapieren, Tapijten, Bedden, Dekens enz. Kamer- en Ledikantbeheger
— in galanterien en kinderspeelgoederen	24	Honig, A. G. Honig, C. C. J. Honig, Wed. J.	Choorstraat D 7 Lijnmarkt E 40 Choorstraat E 20	In Galanteriën In Galanteriën In Kramerijen. Bezorgster van plaatsvervangers
		Honig, J. M. Waveren, G. van	Lijnmarkt E 52 Oudkerkhof F 73	In Galanteriën In Kinderspeelgoed
— in galonnen en borduurwerken	1	Schut, P. J.	Schoutenstraat G 122	Borduur-, Passement-, Galonwerker en Winkelier
— in garen, band, kant enz.	31	Bastiaanse, A.	Oudegracht bij de Bezembrug D 46/48	In Garen, Band enz.
		Bosshardt, H. A.	Tweijnstraat B 244/47	In Garen, Band en Manufacturen
		Hanau, L.	Ganzenmarkt F 9 en G 1	Winkel in Garen en Band
		Craeyvanger, Gez. A. E.	Oudegracht bij de Zandbrug C 84	Winkel in Garen en Band
— in gemaakte kleederen, laken enz.	38	4 x Broekman	Varkenmarkt C 682 Lange Viesteeg C 191 Elisabethstraat (2 x)	Kleedermaker en Winkelier Kleedermaker en Winkelier In Gemaakte Kleederen
— in gemaakte kleederen, laken enz.	38	Kerkhoff, A. A.	Oudegracht bij de Gaardbrug F 170	Winkelier in Heeren-artikelen, wijkmeester van Wijk F.
		Kuppers, A. G.	Korte Nieuwstraat F 195	Kleedermaker en Winkelier
		Sinkel, fa. A.	Zie elders in deze lijst	
— in glas en aardewerk	7	Meegersen, F. F. van	Oudegracht bij de Hamburgerbrug F 179	In Glas- en Aardewerk
— in groenten en fruit	9	Emmelot, P.	Oudegracht bij de Bakkerbrug D 60	Baardscheerder. In Fruit en Groenten
— in goud, zilver en horologien	30	Kempen, J. M. van	Choorstraat E 8	Fabrikant van Gouden en Zilveren Werken en Kasthouder
		Ludwig en Zoon, J. D.	Oudegracht bij de Jansbrug G 36	Goud- en Zilverkasthouders

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in ham, spek, boter en eijeten	11	Most van Spijk, A. van der	Schoutenstraat G 135	In Ham, Spek, Boter, Kaas enz.
— in hoeden en petten	15	Plasberg, Gebrs.	Zie elders deze lijst	
		IJzendoorn, J. W. A. van	Voorstraat H 490	Kamer- en Ledikant-behanger en Winkelier
— in kaarsen	4	Verkerk en Co., Wed. J. A.	Lange Nieuwstraat A 481	Stoomkaarsenmaakster, Fabrikanten van lampen en branders. Grossierster in Photogene, Minerale-Olie en Petroleum
— in koloniale waren	74	Bresser, J.	Varkenmarkt C 675/6	Winkelier en Tapper
		Enkelaar, P. H.	Bemuurde Wceerd M 133	In kruidenierswaren en kantoorbediende
— in kunstbloemen	1	Wurff, A. van der	Minnebroederstraat G 303 bij L. van der Wurff Custos en Prosector bij de Anatomische Lessen	Winkelierster in gemaakte bloemen
— in manufacturen	38	Leefflang, Wed. A. W.	Wijde Begijnesteeg H 342 a	
		Meegersen, F. A. van	Lichtegaard F 136	
		Rijkse-Schoonman F. J.	Lijnmarkt E 32 bij A. Rijkse, boekhouder bij de Utr. IJzergieterij	Mutsenmaakster en Winkelierster
— in muziek en piano's	4	Oosterbaan, J. W.	Voorstraat H 523	In Piano's en stellen van Muzikinstrumenten
		Rahr, H. J.	Choorstraat D 16/17	In Muzijk en Piano's
— in papier enz.	12	Mado, J.	Oudegracht bij de Jansbrug G 39	Boek- en papierhandelaar
		Nolet, J. D.	Ganzenmarkt G 292	In Borduurpatronen en Dameshandwerken
		Nolet en Zoon	Oudegracht bij de Bakkerbrug G 29	Boek- en Papierhandelaars
		Weijer, Wed. van de	Elisabethstraat D 233	Boek- en Papierhandelaarster en Boekbindster
— in parfumerieën en toiletartikelen	8	Boekhoven, A. H. van	Lijnmarkt E 64	Coiffeur en Winkelier in Parf.
		Fischer, J. P. L.	Oudkerkhof F 70	Kapper, Paruikenmaker, en winkelier in Parf.
		Fischer, G. J.	Oudegracht bij de Stadhuisbrug D 29	In Parfumerieën

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in parfumerieën en toiletartikelen (vervolg)		Lcur, F. J. de	Zadelstraat E 377	Kapper, Paruikenmaker en winkelier
		Raadt, wed. C. G. B. de	Lange Jansstraat G 247	Winkelierster in garen, band en parfumerieën
— in platen	3	Busch, F. W.	Choorstraat E 18	In platen, schilderijlijsten en Teekenbehoefden
		Soeterik, Th.	Zadelstraat E 395	In plaatwerken en Onderwijzer in de Teekenkunde
		Tessoro, B.	Oudkerkhof F 37	In Plaatwerken
— in scheikundige apparaten en reagentia	1	Müller en Co., M.	Bemuurde Weerd M 68	Vervaardiger van schei- kundige apparaten, lid fa. M. Müller en Co., Breedstraat H 284, winkeliers in chemische Apparaten en reagentia
— in schoenen en laarzen	27	Bitter, W. S.	Oudegracht bij de Gaardbrug F 169	
		Dortmond, L. van	Bakkersteeg D 301	en winkelier
		Dortmond, W. L. van	Voorstraat H 455	
— in schoenmakers- artikelen	3	Maanen en Co. (Van)	Neude G 71	In Leder en schoen- makers Artikelen
— in tabak en sigaren	56		Zie: Sigaren- en Tabaks- fabriekanten	
— in tapisserie werken	4	Nolet, J. D.	Ganzenmarkt G 292	In borduurpatronen en Dameshandwerken
		Weyden, wed. M. van der	Lichtegaard F 133	Winkelier in garen, band en Tapisseriewerk
— in vischgereed- schappen	3	Nimwegen, C. van	Vrouwjuttestraat A 330	
— in wapens	4	Buyen van Weelderen, J.	Lange Jansstraat G 181	Geweermaker en winkelier
		Gumster, A. M. van	Choorstraat D 6	Geweermaker en winkelier
— in ijzerwaren	12	Goettsch, J. J. B.	Lange Viesteeg C 173/5	Grof- en Kagchelsmid, verhuurder van Kagchels en winkelier, Fa. J. J. Goettsch
		Osti en Co.	Oudegracht bij de Vicbrug H 9/10	In IJzerwaren
		Perks en Zoon (W. A.)	Lange Viesteeg C 186/7	Grof- en Kagchelsmeden en winkeliers
		Takken, P.	Brigittenstraat A 1185	Grof- en Kagchelsmid en Verhuurder van Kagchels

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
— in zaden	4	Olst, Jacz., D. van	Oudegracht bij de Bakkerbrug D 59	In Hof- en Tuinzaden (fa. Van Olst en Spruyt)
Witwerkers	3	Hauer, wed. H. A.	Springweg E 473	Uitdraagster en witwerkster
		Westerhout, W. J.	Zonsteeg I 329	Witwerker
Wisselhandelaar	1	Vlaer en Kol	Brigittenstraat A 1148/50	Administrateurs, wisselhandelaars en Bankiers
Wolspinner	1	Breugel en Co. (van)	Buiten Catharijne L 99 d	Wolspinners en Houtzagers door stoom
Wijkbodes	12	Eck, C. J. van	Predikheeren- straat H 448	Wijkbode van Wijk H
Wijnkopers	18	Antonioli, J. B.	Hamburgerstraat F 182	Schoorsteenveger en Wijnkoper
		Cazius en Co.	Oudegracht bij de Weesbrug	
		Nagtglass en Achterbergh	Oudegracht bij de Volderbrug B 75	
Wijnkopers	18	Vernede en Andrau, Fa.	Oudegracht bij de Viebrug C 20	
		Woerden, A. A. C. van	Kromme Nieuwe- gracht G 356 bij A. C. v. W. wondheeler en Voedmeester	
IJzer en staaldraayers	2	Roijs, T. de	Achter Claren- burg D 218	
IJzer- en metaalgieters	2	Utr. IJzergieterij	Bemuurde Weerd M 115 Depot aan de Catharijnepoort D 132	
		Grasman, E. en F.	Van Wijckskade	Metaalgieters
Zaakgelastigde van de fa. A. Sinkel	1	Stuckenberg, J.	Oudegracht bij de Bezembrug G 11/14	
Zaakwaarnemers	5	Karsch, A.	Veenstraat C 542ee	
Zadelmakers	19	Dompeling, J. P.	Voorstraat H 486	
		Jurg, P.	Weerdsingel M 412	
		Lier, H. van	Ganssteeg K 222	
		Linterman, G. H.	Ganssteeg K 279	
		Monde, R. van der	Voorstraat H 516	Zadelmaker en winkelier
Zakkenverhuurders	2	Muijzert, D. J.	Oudegracht bij de Weesbrug	Winkelierster en zakkenverhuurster
		Lammerts van Bueren, A. M. C.	Neude G 119	Winkelierster en zakkenverhuurster

beroep of bedrijf	aantal	bekende namen	adressen	bijzonderheden
Zeemlederbereider	1	Vrics, G. L. de	Lange Smeestraat B 605	Zeemlederbereider en koopman
Zeepzieder	1	Schuurman (J. C.)	Oudegracht bij de Hamburgerbrug B 1	Fabriekant van Zachte Zeep en Patentolie onder de firma Schuurman en Co., Directeur der Utrechtsche Brandver- zekering-Maatschappij, Lid van den Gemeente- raad en van de Kamer van Koophandel
Zeilenmaker	1	Kelfkens, A. H.	Bemuurde Weerd M 452	Zeilmaker
Zevenmakers	2	Janssen, W. A. Verwoert, J.	Vinkenburgstraat G 100 Vreeburg achter den Schouwburg D 161/62	Zevenmaker Ezelinnenmelkverkooper, zevenmaker en Koopman
Zoutzieder	1	Eelden, C. M. en A. C. J.	Oudegracht bij de Viebrug C 41/2 en Catharijnesingel L 42	
Zijde Reeder		Haart, A. T. de	Bemuurde Weerd M 91	

TENTOONSTELLING OUD-VREESWIJK

Gaarne maken wij onze lezers attent op een tentoonstelling in Vreeswijk, waar o.a. oudheidkundige vondsten, archiefstukken, kaarten, tekeningen, foto's, boeken en kunstvoorwerpen getoond worden die betrekking hebben op de geschiedenis van Vreeswijk.

Annex hiermee is een tekenwedstrijd voor de schooljeugd met Vreeswijk als onderwerp en een fotowedstrijd die eveneens het dorp betreft. Gedurende een week zal een deel van de inzendingen in de etalages der plaatselijke winkeliers te zien zijn.

De expositie wordt gehouden in de openbare lagere school, Prins Hendriklaan te Vreeswijk. Openingsuren: donderdag 29 oktober van 20 tot 22.30 uur, vrijdag 30 oktober van 18.30 tot 22.30 uur en zaterdag 31 oktober van 10 tot 22 uur. Toegang f 0,50, inclusief catalogus. Wie f 2,50 betaalt ontvangt naast de catalogus ook een boekje over Vreeswijk en zijn geschiedenis, geschreven door de heer F. van Zutphen met medewerking van de streekarchivaris van Zuid-West Utrecht, de heer J. G. M. Boon. Het boekje dat ruim honderd bladzijden en talloze illustraties telt, zal na de tentoonstelling f 3,- kosten. Wie niet in staat is de expositie te bezoeken kan toch voor f 2,- het boekje bekomen indien hij vóór 31 oktober zijn bestelling opgeeft, eventueel telefonisch (gemeentehuis Vreeswijk 03470-541).

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER II / NOVEMBER 1964

RISICO'S OP REIS

Al liggen de vacaties weer enige maanden achter de rug, de meesten onder ons bewaren de heugenis aan reizen die we gemaakt hebben. Misschien vol afwisseling, maar allicht minder avontuurlijk dan de reis van Dirk Dalenoort.

Dirk Dalenoort was een doodgewone jongen, die óók eens wat van de wereld wou zien en daarom de eerste de beste reisgelegenheid aannam, iets dat zelfs in onze tijd nog tot droevige ervaringen kan leiden.

Hij was de zoon van Johannes van Dalenoort wonend in de Lijnmarkt en Piternella van 's-Herenbergh, die 28 april 1692 getrouwd waren in de kerk in de Groten Hoek bij de Mariaplaats. Johannes van Dalenoort, meester-schoenmaker, kocht 24 juni 1693 het huis „De Bonteman”, tegenwoordig Lijnmarkt 16.

Uit het huwelijk werden enige kinderen geboren, doch daar in die periode nog vele doopakten der r.k. kerken ontbreken, konden de data niet worden vastgesteld. Eén der kinderen stierf op 26 september 1696. Piternella van 's-Herenbergh overleed 26 juli 1699, nalatende haar man en onmondige kinderen in de Lijnmarkt.

Het ging de meester-schoenmaker niet al te best de laatste jaren. Op het huis lag een hypotheek van 700 gulden. Voor de begrafenis van het kind, dat in 1696 stierf, werd nog drie gulden betaald, terwijl de moeder later gratis werd begraven. Van Dalenoorts in 1693° gekocht huis werd pas 13 september 1695 getransporteerd, waarop hij het nog diezelfde dag aan een ander doorverkocht en overdroeg.

Hoe weinig rooskleurig zijn situatie wel was, blijkt uit de huwelijksvoorwaarden, 1 november 1700 voor notaris Wilhelm van Rheenen verleden, tussen:

„Jan van Dalenoort, borger en meester-schoenmaker, laatst weduwnaar en boedelhouder van Petronella van 's Heerenbergh zijn tweede huisvrouw zaliger, en Hendrina Wissingh, jongedochter, toekomstende bruid, geassisteerd met Engelbert Wissingh, wonende aan de Bilt, haren vader.”

Uit het huwelijk met Petronella van 's Heerenberch waren twee kinderen nog in leven: Grietje van Dalenoort, oud 7 jaar, en Dirk van Dalenoort, oud 4 jaar.

Verder had de bruidegom bijna niets dan schulden. Het moederlijk erfdeel der twee kinderen bestond uit wat geringe meubeltjes en de zaak werd dan ook maar afgedaan door ieder der kinderen een moeders-erfdeel van zes gulden te beloven op de dag van hun meerderjarigheid. Dus wel iets om naar uit te zien. . . .

De vader zou de verdere opvoeding verzorgen. Hij zou de kinderen laten leren lezen en schrijven en ze een goed ambacht of handwerk bijbrengen, — dat alles om niet, gelijk een eerlijk en getrouw vader schuldig is te doen. Een neef van moeders kant Gijsbert van Schuylenburch werd voogd en zou op dit alles toezien.

De vader van de gelukkige toekomstige bruid, Engelbert Wissingh, zag er bij de huwelijksvoorwaarden goed op toe, dat de inbreng van zijn dochter, die meer dan 300 gulden bedroeg, niet zou wegspoelen in de schuldenvloed van de aanstaande echtgenoot; daarvoor werden de nodige voorzorgsmaatregelen genomen.

Daarna kon men met een gerust hart bruiloft vieren op 16 november 1700. Bij het burgerlijk huwelijk heette de bruid Hendrina Lissingh; voor de pastoor van de parochie Buiten Wittevrouwen gaf ze Hendrica Engels op. Men keek niet zo nauw. Op 25 december 1701 werd in de kerk in de Grooten Hoek een zoon gedoopt, Gerardus Dalenoort.

Hoe zal het gegaan zijn met Johannes en Hendrikje en de kinderen uit een vroeger huwelijk? Komt hier de boze stiefmoeder voor de dag? In ieder geval leefde bij Dirk Dalenoort al jong de wens uit Utrecht weg te komen. Wat kan je dan anders doen dan op reis gaan, varen, of soldaat worden? Dirk vertrok naar Amsterdam en monsterde voor korte tijd op een schip. Sindsdien taal noch teken; jaren werd niets meer gehoord.

Tot..... op een goede — of liever kwade — dag vader Van Dalenoort bezoek krijgt van een vreemd sinjeur, die dusdanig nieuws brengt, dat men het beter acht dit maar in een akte vast te leggen.

Op 4 juni 1718 compareren voor notaris Petrus de Bertoul te Utrecht Seigneur Wernard Starinck, van competenten ouderdom, geboortigh van Sutphen, onlangs voor Chirurgijn van Jamaica thuijs gekomen met het Schip de Maria Galije, Capiteijn Johannes Bruijn, ende verklaarde hij comparant mits deesen bij waare woorden in plaetse ende met presentatie van Eede solemneel des nood, ende daartoe versocht sijnde, ter requisitie van Jan Dalenoort, borger ende mr. Schoenmaecker alhier, dat hij attestant op Nicuwjaers dagh ouden stijl 1718 op Jamaica voornoemt gevonden ende gesproocken heeft Dirck Daalenoot, geboortich (soo hij hem attestant seijde) van Utrecht ende een blickslager van zijn ambacht, wiens vader is (soo als denselven hem seijde) Jan Daalenoot.

Dirk vertelde, dat hij nu omtrent twee Jaaren geleden tot Amsterdam van Capiteijn Willem Bler versocht wierde om een tochtje met hem ter Zee te doen, voor den tijd van vier a vijff maanden; dat hij op die voet ende conditie oock met denselven sloop gegaan ende van Amsterdam afgevaaren is, dat den selven Capiteijn hem in plaetse van na verloop van den voors. tijd (gelijk den voornoemden Capiteijn hem beloofd hadde) wederom in Holland te brengen, gelust heeft voor slaave te verkopen aan seeckere Engelschen voor de zomme van twee honderd ende veertigh gulden; door dewelcke hij na Basten (= Boston?) in Noorder America is versonden, alwaar hij naderhand wederom aan andere vercocht ende naar Jamaica voornoemd (alwaer hij attestant den selven als geseijd gesien ende gesproocken heeft) versonden is; dat den voornoemden Dirck van Dalenoort, hem attestant in alles te vooren quam als een seer eerlijck Jonghman, welgemanierd ende van goede zeden op wiens gedragh niets te seggen viel, die hem attestant verder verclaarde dat hij niet als een Christen mensch maar als een beest aldaer geacht ende gehandelt wierde, en dat hij hem attestant seer jammerlijck versochte en bad dat hij aen sijn vader wilde communiceren, ten eijnde dat den selven sijne vrijheijd ende ontslaginge op d'eene ofte d'andere maniere geliefde t'effectueren.

Gaarne had ik de lezers van het maandblad een happy end gegund, maar hoe ik ook zocht, geen spoor meer van de jongeman. We zullen hem in de gloeiende zon op Jamaica moeten achterlaten. De te beklagen vader overleed 30 maart 1729, nalatende zijn vrouw met mondige en onmondige kinderen, aan de Mariaplaats omtrent de Mariastraat. Hij werd „met acht dragers” in de Buurkerk begraven.

De stiefmoeder Hendrina Wissing overleed 30 augustus 1745 in het huis in de Mariastraat, nalatende meerderjarige kinderen. Ook zij werd met acht dragers begraven in de omloop van de Mariakerk.

Tot slot druk ik al mijn tijdgenoten op het hart: kies een bona fide reisvereniging.

H. K.

HET ST. JACOBSGASTHUIS EN ZIJN OVERBLIJFSELEN

Wie komende van de Mariaplaats te Utrecht de Springweg opgaat, vindt na het passeren van de Haverstraat aan de linkerzijde een smalle steeg die aan één zijde bebouwd is met een rij lage huisjes. Als men de steeg doorloopt, bereikt men een overdekte gang die met een deur uitkomt aan de Oudegracht naast de nummers 211 en 213. Deze steeg, de St. Jacobsgasthuissteeg houdt de herinnering levendig aan een beroemde charitatieve instelling in het middel-eeuwse Utrecht.

Het graf van St. Jacob te Compostella was in de middeleeuwen een der drukstbezochte bedevaartsoorden van de toenmalige christelijke wereld, zodat uit alle delen van Europa de pelgrims toestroomden. Daar de bisschopsstad Utrecht zeer centraal was gelegen, kwamen hier vele bedevaartsroutes naar het zuiden samen.

Om de vele pelgrims op te vangen en van dienst te kunnen zijn stichtte de utrechtse broederschap van pelgrims het genoemde gasthuis. Het is niet bekend in welk jaar dit geschiedde, doch vast staat dat de stichting er in het jaar 1375 reeds was.¹⁾

Voornaamste gebouw van het complex was het eigenlijke broederschapshuis aan de Oudegracht, het tegenwoordige no. 213. Dit huis dat de geschiedschrijver Buchelius als zeer fraai roemt, bezat een eigen kapel met een gebrandschilderd raam. Achter het huis lag een fraai ingerichte „refectiekamer” dus een ziekenzaal en een zogenaamde beyert, die onderdak bood voor doortrekkende pelgrims. Verderop in de steeg waren een aantal lage woningen „cameren” gebouwd, waarvan de huuropbrengst een bron van inkomsten vormde voor het gasthuis.²⁾ Terzijde van deze huisjes lag een ruime tuin, welke reikte tot de huizen aan de Springweg.

Het vroegste voorkomen van het St. Jacobsgasthuis op een plattegrond vinden wij bij Jacob van Deventer. Diens plattegrond in de Koninklijke Bibliotheek te Madrid, omstreeks 1570 uitgegeven, gaat vergezeld van een tweede plattegrond, waarop de namen der voornaamste kerken, kloosters en gasthuizen zijn aangegeven; hieronder bevindt zich ook het St. Jacobsgasthuis (Afb. 1).

Enige jaren na Jacob van Deventers kaart, in 1572, verscheen in Braun en Hogenbergs „Civitates orbis terrarum” een prachtige vogelvluchtplattegrond in kopergravure. Op deze zeer gedetailleerde kaart staat het St. Jacobsgasthuis weliswaar niet met name aangegeven, maar de gebouwen zijn duidelijk te onderscheiden, als op een luchtfoto. (Afb. 2).

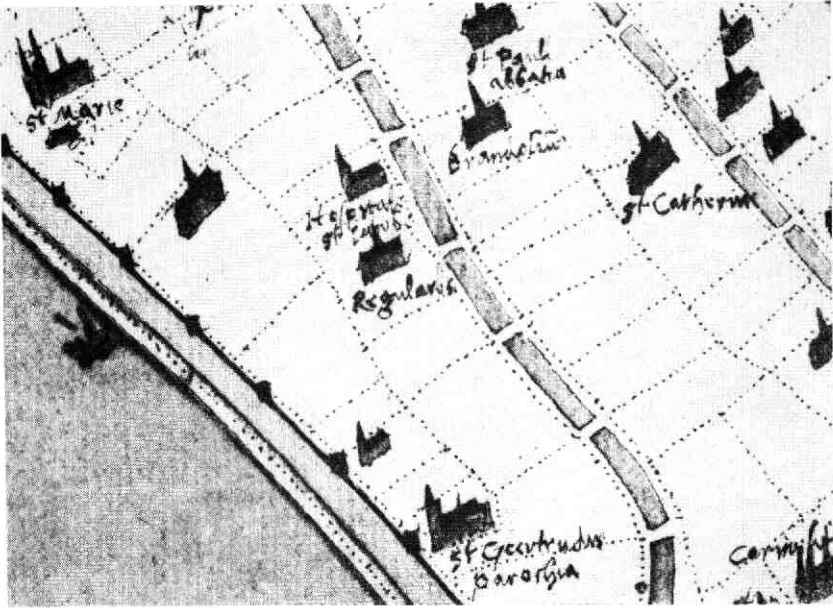
De hierbij gevoegde afbeelding betreft dat gedeelte van de kaart, waar het gasthuis zich bevindt. Boven het woordje „den” van „den Springwech” kunnen wij de gasthuissteeg zien; deze was toentertijd aan de Springweg nog afgesloten met een poort. Langs de noordzijde van de steeg loopt een muur; aan de zuidzijde bevindt zich een rij van tien gelijkvormige huisjes, de zogenaamde gasthuiskameren. Aan het oostelijke einde van de kameren verdwijnt de steeg via een poortje onder het eigenlijke gasthuis aan de Oudegracht, welgeteld het zesde vanaf de Haverstraat, wat het tegenwoordige no. 213 nog steeds is.

Een tweede perspectiefplattegrond in het gemeentearchief dateert uit het jaar 1580. Op deze kaart, die nog tot diep in de 17de eeuw gecopieerd is, valt de voorgevel van het St. Jacobsgasthuis als een trapgevel te onderkennen.

Toen men deze kaart drukte stond Utrecht reeds onder staatsbeleid; de alteratie was er een feit geworden. Het St. Jacobsgasthuis ging in deze jaren dan ook achteruit, zodat de raad — geheel samen-

1) Mr. S. Muller, Stichtingsbrieven van Utrechtse gasthuizen. In: Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht XXX, blz. 61-62.

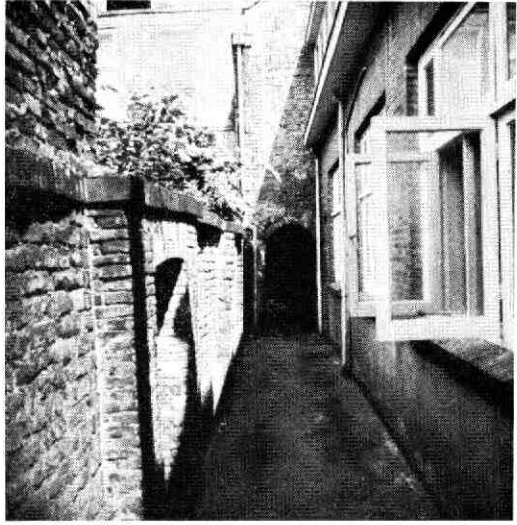
2) Buchelius, Descriptio, Fol. 27.

Afb. 1. Detail plattegrond van Jacob van Deventer.

Afb. 2. Gedeelte van de vogelvluchtplattegrond van Braun en Hogenberg.

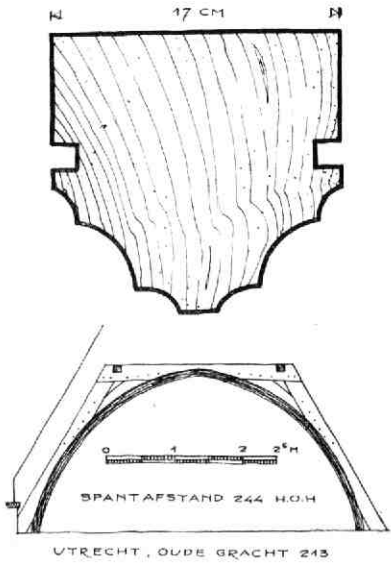

Afb. 3.
St. Jacobsgasthuissteeg
gezien naar de
Oudegracht.

gesteld uit calvinisten — besloot de broederschap op te heffen en het gasthuis te verkopen. Dit blijkt toen echter niet te zijn doorgegaan, omdat de broederschap in 1601 haar huis aan de Oudegracht,

Afd. 4. Oudegracht 213.
De lage deur rechts geeft
toegang tot de
St. Jacobsgasthuissteeg.

Afd. 5. Opmeting gewelfspanten.

en in 1612 de kameren aan de steeg vernieuwde (laatstgenoemde jaartal kwam in 1906 nog op een der deuren voor. Maar in 1615 werd tenslotte de daad bij het woord gevoegd en nam de stad de gehele stichting over.

Van de gebouwen zijn enige resten bewaard. Het minst veranderde de steeg. Aan de noordzijde wordt deze nog steeds begrensd door een muur, terwijl aan de zuidzijde de helft der middeleeuwse kameren in zeer vervallen staat aanwezig is.³⁾

Aan het begin van het overdekte gedeelte bevindt zich het middeleeuwse poortje, dat op beide vogelvluchtkaarten staat getekend. (Afb. 3).

Het hoofdpand van het gasthuis aan de Oudegracht, waarin thans de N.V. Clichéfabriek „Utrecht” is gevestigd, heeft omstreeks 1800 een nieuwe voorgevel gekregen (Afb. 4). Ook inwendig is dit pand ingrijpend verbouwd, maar desondanks zijn er op de zolderverdieping twee vermoedelijk 15de eeuwse gewelfspanten met geprofileerde ribben bewaard, wellicht overblijfselen van de kapel. Een onlangs gemaakte opmeting staat hierbij afgebeeld (Afb. 5).

Drs. P. J. E. LUYKX

³⁾ C. L. Temminck Groll, Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht, 1963, blz. 132.

KLEINE MEDEDELINGEN

HET „SCHIPPERSHUIS” BEDREIGD MET AFBRAAK

De heer W. Harzing te Rijsenburg memoreert in de Stichtse Courant van 5 november jl. het pas genomen raadsbesluit te Driebergen om de weg langs de Langbroeker Wetering te verbreden. Gezien het steeds drukker wordend verkeer valt dat wel te begrijpen.

Maar indien er niets gebeurt zal deze verbreding het doodvonnis betekenen van het karakteristieke „Schippershuis” dat bijna honderddertig jaar geleden gebouwd werd.

„Goed onderhouden tot ons gekomen, is het een prachtig voorbeeld van vroeg 19e eeuwse bouw. De eerste steen, in de gevel van het gebouw aangebracht, laat zien dat het dateert van 7 september 1835.

Reeds in juni l.l. was het mij bekend geworden — zo gaat de heer Harzing voort — dat gedeputeerde staten in hun antwoord aan de gemeenteraad tot afbreken of verplaatsen van het „Schippershuis” adviseerden.

De burgemeester, desgevraagd, verzekerde alles voor verplaatsing te voeten, maar dat de financiën 't wel niet zouden toelaten. Mogelijk dat op Monumentenzorg een beroep kon worden gedaan.....

Uiteraard is afbreken minder kostbaar dan verplaatsen (verrollen), maar bij afbraak worden er twee woningen (voor twee gezinnen) aan de toch reeds hopeloos kleine huizenvoorraad onttrokken. Het „Schippershuis” is thans door de gemeente aangekocht voor een bepaald bedrag. Hierbij komt nog het bedrag van afbraak en dan, als het is afgebroken, is er niets meer en zijn er onnodig twee gezinnen toegevoegd aan degenen, die beroep mochten doen op woonruimte (in feite dus alléén om een kwestie van geld).

Wordt het echter verplaatst dan is niet alleen dit alleraardigst stukje cultuurbezit voor het nageslacht veilig gesteld, maar dan zijn tevens bovengenoemde bezwaren verdwenen. De huidige bewoners kunnen hun huis in de toekomst blijven bewonen; de gemeente behoeft geen extra bedragen als morele compensatie voor grote investeringen door de huurders te betalen, en het zal minder

Het bedreigde „Schippershuis”, gezien door het pootgebouw van „Risenborgh”.

Foto mr. Van Hoogenhuize

kostbaar zijn voor de gemeente dan afbreken en - nu of later - ergens een nieuw huis te doen bouwen.

De mooie verhoudingen van het vroeg negentiende eeuwse „Schippershuis” wettigen alleszins, dat de gemeente deze erfenis van het voorgeslacht niet node-loos (alleen om de kosten) ten offer brengt aan de Moloch van het verkeer.

Aan de eisen van het verkeer worden schatten besteed, onvoorstelbare veelvouden van dat wat voor cultuurbezit en conservering daarvan wordt besteed. Dat een fractie van deze uitgaven (hier wegverbreding) besteed zou worden tot redding van dit gaaf tot ons gekomen huis uit 1835 mag toch echt wel als een gebiedende eis gesteld worden.

En we moeten tóch al zo zuinig zijn op de enkele goede historische monuminten en monumentjes, die wij hier in onze omgeving nog mogen bezitten.”

HOFSTEDE „WATERSNOOD” TE HOENKOOP

In „De Schakel”, orgaan van de gemeenten Benscop, Polsbroek en Hoenkoop, vertelt de heer J. G. M. Boon het een en ander uit de historie van laatstgenoemde gemeente. Daarin geeft hij de volgende bijzonderheden over de hofstede „Watersnood” uit het bekende boek van Herman de Man „Het wassende water”.

Deze hofstede was aanvankelijk 16 morgen groot. In 1678 kocht de toenmalige ambachtsheer van Hoenkoop, Willem Huygens, deze boerderij met 16 morgen alsmede een perceel van 5 morgen, welk complex werd verhuurd voor 420 gulden „den hoop jaerlichsch” (= hofstede en land samen per jaar). Omstreeks 1790 behoorde bij deze hoeve 25 morgen, waarvan toen pachter was Gijsbert Rietveld voor een bedrag van f 525,—. Tijdens een openbare verkoping van de nagelaten goederen van jhr. Pabst van Bingen in 1842 ging de boerderij, waaraan in 1726, na de grote doorbraak van de Lekdijk de naam „Watersnood” was gegeven, in eigendom over aan de nieuwe ambachtsheer S. van Nooten, die zich enige moeite heeft getroost om zijn officiële naam Van Nooten van Hoenkoop te laten luiden. Later kwam „Watersnood” in particuliere handen terecht.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

ZEVEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 12 / DECEMBER 1964

EXCURSIE NAAR „STEDENSPIEGEL”

Ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan heeft de Bank van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten een cultuurhistorische tentoonstelling ingericht in het gemeentemuseum te 's Gravenhage onder de naam „Stedenspiegel”, die een beeld geeft van de ontwikkeling der Nederlandse steden.

Aangezien Utrecht vertegenwoordigd is met een aparte afdeling als type van de bisschopstad, maar ook door vele andere waardevolle en fraaie voorwerpen aanwezig is, stelt het bestuur zich voor op 16 januari 1965 een excursie te houden voor de leden naar deze expositie. Drs. H. J. de Smedt, onderdirecteur van het Centraal Museum en dr. J. E. A. L. Struick, archivaris, zullen de deelnemers rondleiden.

Nadere mededelingen volgen in het Maandblad van januari 1965. Noteer alvast de datum.

TENTOONSTELLING OUDE KAARTEN EN GLOBES

In het Utrechts Universiteits Museum, Trans 8, wordt tot 15 januari 1965 een tentoonstelling van oude kaarten en globes gehouden. Al het materiaal is afkomstig uit utrechts universitair bezit.

Het museum is dagelijks (behalve op zondag) geopend van 14.00 tot 17.30 uur en op aanvraag.

De burgemeester van Mijdrecht en Wilnis, mr. J. van der Haar, heeft in het begin van dit jaar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam de doctorstitel in de rechtsgeleerdheid verworven op een dissertatie over „Lijkbezorgingsrecht”.

Met voorbijgaan van de hoofdinhoud dezer dissertatie nemen wij enkele gegevens over betreffende de praktijk der lijkbezorging in vroeger dagen, waaraan de heer Van der Haar in zijn historisch overzicht een beschouwing wijdt. Vooral omdat daarin allerlei utrechtse toestanden worden vermeld.

De overheidsbemoeying inzake het begraven van lijken beperkte zich niet tot het nemen van algemene maatregelen, maar had ook incidenteel plaats, b.v. wanneer er besmettelijke ziekten heersten. Zo maakt Van der Haar melding van een ordonnantie uit 1598 van „stadhouder, Schout, Burgemeesteren ende schepenen der Stad Utrecht”, die o.a. het voorschrift bevat dat zij „die aan de peste gestorven zullen zijn, ende . . . binnen vierentwintig uren daar na begraven, voortaan ter kerke gebracht sullen worden des avonts tusschen vier en vijf uren”. Een nadere ordonnantie van 1603 handhaaft de bepaling dat „de ligkamer van de dooden, die gestorven sullen sijn van der pestilentie ofte roodenbuykeuvel” binnen vierentwintig uur na het overlijden begraven moesten worden. Inplaats van tussen vier en vijf uur 's namiddags mocht het echter ook „des voornoens tusschen acht ende negen uren” gebeuren, „in dier voegen dat de predikatie daar door niet verhindert en werde.” Want ook zondag was toen begraafdag.

Voordat het gebruik van doodkisten algemeen in zwang kwam, bezigde men een doodlaken of pel om er de gestorvene mee te bedekken; naderhand legde men dit kleed over de kist. Deze pellen werden verhuurd door de parochiekerken, die daardoor belangrijke inkomsten genoten. Toen in 1635 het utrechtse „kleermaackers Gild” bij de begrafenis van zijn leden zelfgemaakte pellen ging gebruiken, waardoor „de respective Parochiekercken van de huur van haare kerkklaakens gefrustreert” werden, verbood de vroedschap dit onmiddellijk; bij overtreding van dit verbod zou de gebruikte gildpel verbeurd verklaard worden.

Later kwamen de eigen pellen toch in zwang, want behalve de gilden wensten ook de aanzienlijke families dit eigen doodskleed te bezigen bij de begrafenis van familieleden.

Uit de gegevens die dr. Van der Haar bijeenbracht, blijkt hoe veelvuldig juist de utrechtse overheid met allerlei maatregelen betreffende de lijkbezorging en begrafenisgebruiken voor de dag kwam. Herhaaldelijk moest bij voorbeeld het gebruik van bier en wijn bij rouwplechtigheden verboden worden; want menigmaal verliep de plichtigheid in een dronkemansbende.

Dat gold niet alleen voor de stad. Uit 1667 dateert een „Placaat jegens d'excessen omtrent de Begraeffenissen ten platten Lande, en besonderlyck jegens de groote ende onbehoorlycke Lyk-maaltyden”. Daarin werd bepaald dat alleen degenen die tot de naaste familieleden van de overledene behoorden „met kost ende dranck in matigheyd” verzorgd mochten worden.

Blijkbaar heersten er op dit gebied in de dorpen wantoestanden want het plakkaat constateert dat „veele en verscheyde familien niet alleen onmachtig werden gemaakt, om hare pachten, ongelden en andere schulden te betalen, maar ook dikwijls totaliter geruïneert werden”. Reeds in 1636 was een dergelyk plakkaat uitgevaardigd, maar de herhaling na dertig jaar bewijst hoe hardnekkig sommige dorpszedes kunnen zijn.

Ook het vervoer van doden en de begrafenis zelf waren aan scherpe bepalingen onderhevig, maar kennelijk lichtte men er de hand mee want in het reglement op de begraafing van doden, vastgesteld in 1658 door burgemeesters en vroedschap van Utrecht wordt aan de doodgravers der verschillende kerken „expresselijk” verboden „eenige begraafinge ofte sinckinge te doen” zonder schriftelijke toestemming. Deze „acten van consent tot vervoeringe ofte sinckinge” moesten worden „geobtineert” van de burgemeesters en vervolgens „ter secretarye. . . . aangebrocht, alwaar pertinente aanteyckeninge daar van zal worden gehouden.”

Wij noteerden al dat begraafnissen geen rekening hielden met de zondagsrust, die trouwens ook verder weinig te bespeuren viel. Uit 1586, dus kort na invoering van de reformatie te Utrecht, dateert een plakkaat „tegen het luyden, en het inbrengen van doode lycken, ten tyde van de predikatie”. Maar een afdoende maatregel bleek dit niet te zijn, want in 1588 wordt de proclamatie herhaald omdat de „predicatie des Goddelyken Woorts, ende andere openbaare oeffeningen der Christelycke Religie. . . . grootelyks geturbeert ende verstoort” werden.

Begraven op zondag bleef dus mogelijk, totdat dit door de staten van Utrecht in 1654 geheel verboden werd. (Kennelijk stoorde men zich hier toch niet aan, want de provinciale synode van Utrecht klaagde er o.a. in 1666 en 1667 nog over. Red.). Ook avondbegravenissen zijn lange tijd in de mode geweest. Het was zelfs een deftige gewoonte om een begraafing bij fakkellicht te doen geschieden. Dat het daarbij soms weinig stichtelijk toeging leert ons een besluit van de stedelijke overheid te Utrecht uit 1693 om „tot weeringe van soodanige insolentien. . . . scherpelyk te interdicieren ende verbieden. . . . alle ende een ygelyk 't zy jong of oud, man ofte vrouw, des avonds, bysonderlyk ten tyde van het begraven der dooden eenige de minste moedwilligheden langs de straten, 't zy met slaan en kloppen op deuren en vensters, trekken of afrukken van schellen, inslaan en insmyten van glasen, of iets diergelyks te plegen, op poene van by de kop gevat, geschavotteert, of anders arbitraleyk gecorrigeert te worden.”

Er zou nog meer te noemen zijn uit het historisch overzicht dat Van der Haar ter inleiding van zijn eigenlijke onderwerp in de dissertatie heeft vermeld. Zoals de kwestie van het begraven in kerkgebouwen en de strijd daartegen in de 18e en 19e eeuw. Op dit punt kunnen wij echter verwijzen naar publicaties van dr. A. J. van der Weyde (over begraafplaatsen en begraven in het bijzonder te Utrecht; Jaarboekje Oud-Utrecht 1930) en van de bij de lezers van dit blad zo bekende dr. C. Cath. van de Graft (Dodenbezorging en cultuur deel II, Amsterdam 1947).

Het is maar hoogst zelden voorgekomen dat een burgemeester in de provincie Utrecht de doctorsbul verwierf; noch minder dat dit geschiedde op een proefschrift over een onderwerp dat in elke burgerlijke gemeente bij tijd en wijle aan de orde komt en waarin eigenlijk iedereen meer of minder geïnteresseerd is.

Dat de heer Van der Haar — Utrechter van geboorte — zijn historisch overzicht telkens illustreert met utrechtse voorbeelden, kunnen wij in dit maandblad slechts met voldoening vaststellen.

de J.

WANDELING OVER DE UTRECHTSE KERMIS IN DE 17e EEUW

In de loop der jaren is er zowel in het jaarboekje als in het maandblad van Oud-Utrecht, meermalen aandacht besteed aan de utrechtse kermis en jaarmarkt.

Dit is speciaal gedaan door W. Graadt van Roggen, waarbij hij vooral ook de bedoeling had de curiositeiten en vermaken die er te zien en te beleven waren, te beschrijven (Maandblad o.a. 1941 p. 81-82, 94-96 en 1942 p. 5-8).

De schrijver reconstrueerde de kermis-pleziertjes vooral door het raadplegen van journalen en dagboeken van reizigers, die de utrechtse jaarmarkt bezochten en hij spreekt er zijn teleurstelling over uit, dat er geen archivalia zijn, die meer over de kermis-attracties van de 17de en 18de eeuw vertellen. Wel hielpen de advertenties in de Utrechtsche Courant van na 1747 hem wat, maar van vóór die tijd heeft hij slechts met veel moeite hier en daar gegevens bijeen gezocht.

Tòch berust er in het Stadsarchief een dossier (Archief der stad Utrecht, Cat. II nr. 373) dat een aardig beeld geeft van wat er in de loop van de 17de en 18de eeuw in de kermiskramen vertoond werd. Dank zij requesten van allerlei kermisvolk aan de vroedschap van Utrecht om toegelaten te mogen worden, kunnen wij in de periode 1627-1765 de tenten langs gaan om te zien wat voor fraais daar geboden werd:

Allereerst worden we aangenaam verrast door welluidende muziek, voortgebracht op het „posityff met een clavesimbell op de anderen

vaststaende, de welcken verscheyde amiabile ende lieffelicke toonen ende spelen voorbrochten bij haer selven, sonder dat tot dien eynde in t'selve spelen bij ijemants hulp van handen off trecken van koorden wort betoont off gebruijct" en dit nog wel gemaakt door een Utrechter Willem Deeckens, inwoner der stad! (request 14 juli 1927).

In kraam no. 2 vertoont een mijnheer zijn schoondochter van „extraordinaris lange stature". Bijna juichend voegt hij er aan toe dat zij binnen „sJaers noch wel een mans handt breet is gewassen", maar hij belooft dat alles in „modestie in stilheyt toegaet, als geen trompet noch trommel gebruyckende".

Ook treffen we een ganse familie aan die maar liefst drie wafelkramen drijven. Zij hebben gesmeekt er te mogen staan, „alsoo de supplianten ijeder met een seer swaere huysgesin zijn beswaert ende om het notelijck onderhoudt voor de selve te gewinnen, daer toe voor desen alle gereetschap uijt haerluyder armoede hebben becosigt". Welke vroedschap kan dan nog weigeren? (23 mei 1655).

Een jongeman in dienst van Pouwels Remmers uit Delft maakt „zeer raere sprongen op het toneel" wat hij van het stadsbestuur gerust doen mag „mits niet onbehoorlicx ofte ongeoorloofs daer bij voegende" en dat „op pene van datelijcke demolitie vant tonneel" (5 juli 1658).

Mathijs Casier uit Leiden toont een jong wolfje samen in één kist met een „verckgen dat hij uijt Turkijen heeft become, hebbende opt lijff schaepswolle, ende noch een vreemt gedierte uijt Oost Indien twelck een Racoen genaemt wort" (8 juli 1658).

Een „waterstück wesende een fonteijntgen, waerinne vertoont werden eenige scheepgens, visschens etc." zal het entréegeld, dat men aan Christiaan de Winter betalen moest, nauwelijks waard geweest zijn (8 juli 1658).

De aap van Caspar Bisschop uit Emmerick wekt de lachlust op. Het is een „paviaentgen het welcke verscheijde kostgens soo int springen als anders can doen" (8 juli 1658).

Uit Amerika – het land der onbegrensde mogelijkheden – komen toch altijd wel de meest krasse dingen. Jan Claess. uit Amsterdam – die vroeger al eens drie leeuwen heeft laten zien – heeft nu gezorgd voor: „een grooten, schonen turcxen Arent en een schoon panderdier uijt Nieuw Nederland met eenige uijtgenomen schoone se(e)gewassen" (8 juli 1658).

Zijn amsterdamse collega Jan Janss. doet daar bijna niet voor onder en voerde „drie levendige Oost Indische verckgens met een henne

kuijcken met vier voeten ende vier vleugelen, met een dubbelt hooft van een Calff" aan (9 juli 1658).

Een „levendich schaep hebbende vijff voeten ofte beenderen, als mede een doot kalff hebbende twee hofden, voor ende achter één, als mede twee steerten ende ses beenderen" ontbraken ook niet, daar had Jacob Jacobss. uit 's Gravenhage zorg voor gedragen (9 juli 1658).

Voorts kon men in 1658 nog zien: twee paarden uit Engeland, één bruin, één grauw, die kunsten deden, waar reeds vele koninklijke hoogheden met stomme verbazing naar gekeken hadden. „Een Scheepgen twelcke door een instrument van uijrwerck verscheijden bewegingen als schipswerck toebehoort is doende." En dan — last but not least — een levend oostindisch schaap met vier horens.

De kermis van 1658 was dus rijk aan bezienswaardigheden en in later tijd zal misschien de kwantiteit minder zijn geweest, zo niet de kwaliteit....

Want wat zegt u van de huisvrouw van Ambrosius Cassener, die „geene armen nocte beenen hebbende, echter fraij schrijven ende alderhande hantwercken doen kan"? (juli 1681). En wat vindt u van het marionetten-theater van Meester Cornelis, speelder van de Blauwe Tent, waar u een zeeslag te zien krijgt? (waarschijnlijk 1683).

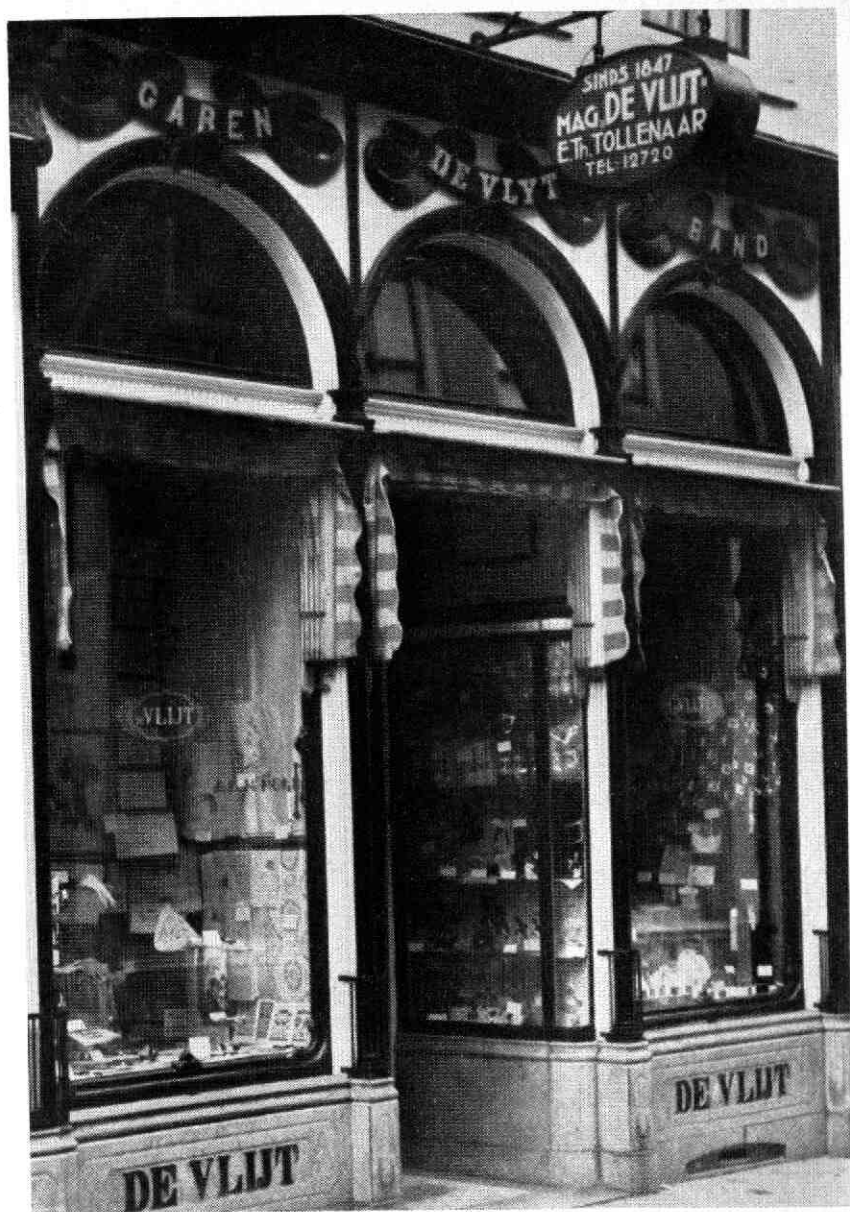
Poulus Hilverding uit Deventer verzekerde dat zelfs zijne keizerlijke majesteit had genoten van zijn wassen beelden „de welcke hun bewegingen doen, als of die levendich waren" (29 juni 1685).

Dingen uit Parijs spreken ons Hollanders altijd erg aan, daarop speculeerde Anthoni Duval, die uit die stad „een seer raer stuck wercks, genaemt Jupiters Palleijs, met een blomhoff" had meegebracht (Waarschijnlijk 1687).

In 1690, 1691 en 1701 worden paleizen van glas en kristal ten toon gesteld, kunstig door glasslijpers vervaardigd.

Uit de 18de eeuw is er weinig in genoemd dossier om ons in te lichten, wat er tóén in trek was. Enige requesten van postuurmakers en springers uit 1760 en 1765 is alles wat overbleef. Doch dan naderen wij juist de periode, waarover W. Graadt van Roggen uitvoerig heeft geschreven.

H. J. H. KNOESTER

Utrechts oudste textielzaak, magazijn „De Vlijt” in de Lijnmarkt, dateert al van 1847 en behoort dus tot de groep winkels die de leeftijd van honderd jaar ruimschoots overschreden hebben. Hoewel het assortiment „garen en band” wel wat veranderd is, heeft De Vlijt nog veel van de oude sfeer weten te bewaren. Het pand met zijn aardige halsgevel vormt een aantrekkelijk onderdeel in de Lijnmarkt, die al sinds de middeleeuwen tot Utrechts drukste winkelstraten behoort. De zaak van Bastiaanse aan de Oude Gracht, waarover Clare Lennart het op de bladzijde hierachter heeft, is op één na de oudste (1859). Foto A. G. UBAGHS

KLEINE MEDEDELINGEN

BOODSCHAPPEN DOEN IN UTRECHT, 1864

Verschillende bladen hebben aandacht geschonken aan het oktober-nummer van ons maandblad, dat een uitvoerige documentatie gaf van beroepen en bedrijven van vóór honderd jaar. De schrijfster Clare Lennart kwam daarbij - in het Utrechtsch Nieuwsblad - tot een overpeinzing waaraan wij deze passage ontleenen:

„Hoe graag zou ik eens boodschappen willen doen in dat Utrecht van honderd jaar terug! Met al die ambachten in de stad moet er een soort van rustige bedrijvigheid geheerst hebben, een geklop, gehamer, gesnor, geklepper. Geuren van hout, verf, mest (al die stalhouders en rijtuigen!), van vers gebakken brood, van leer moeten de stad vervuld hebben.

Ik zou even aan willen lopen bij de kamer- en ledikantenbechager (deze combinatie was algemeen) om misschien bij de loodgieter en pompenmaker als er iets haperde aan de pomp in mijn keuken of op mijn erf. Misschien moest ik bij de horlogeriemaker zijn of bij de vederenbcdwasser (Oude Gracht bij de Zandbrug). Ik zou wel eens iets nodig kunnen hebben uit de garen- en handwinkel van Bastiaanse of uit de hypermoderne Winkel van Sinkel (tegenwoordig Vlaet & Kol op de Oude Gracht).

Er zouden nog heel wat molens draaien, grut-, houtzaag-, kooorn-, mosterd-, olie-, schors-, pel- en trasmolens. Ik zou over de Weerdsingel kunnen varen met het overhaalschuitje. En mogelijk dat ik even op het Vreebuig aanging bij de ezlinnenmelkverkoper en zevenmaker J. Verwoert. Ook kon het zijn dat ik iets moest uitzoeken in de porceleinkraam, Vismarkt of Lange Nieuwstraat.....”

PRIJSVRAAG LIMBURGSE ONDERWERPEN

Gaarne geven wij het volgende bericht door.

Het Bestuur van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, dat zich onder meer ten doel stelt het onderzoek te stimuleren naar de geschiedenis van het gebied der provincie Limburg, schrijft een prijsvraag uit ter gelegenheid van het verschijnen van het honderdste deel van het jaarboek der vereniging, de zogenaamde „Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg”.

Gevraagd worden opstellen over:

1. Stenen bijlen in Limburg. Een studie over de typologie, chronologie en geografische verspreiding.
2. De staatkundige verhouding van het Land van Weert tot het Overkwartier van Gelre in de 17de en 18de eeuw.
3. De geldmiddelen der stad Venlo in een periode vóór 1795.
4. De hervorming in ófwel het Overkwartier van Gelre óf het Land van Weert.
5. Regentenfamilies in de staate landen van Overmaas na 1661.
6. Taak en functie van een dorpschepenbank in Limburg.
7. De invloed van Ravenna op de romaanse kunst in het Maasdal.
8. Hiaten in de historiografie der provincie Limburg.

Mededinging staat voor iedereen open. Gedacht wordt aan opstellen, die een omvang hebben van ongeveer dertig pagina's druks. Men kan zich derhalve beperken tot een bepaald facet van het gestelde probleem.

Inzendingen dienen getypt te zijn en in duplo vóór 1 september 1965 onder motto te worden ingezonden bij de secretaris van het Genootschap, Bonnefantentemuseum, Maastricht. De naam van de inzender moet meegedeeld worden in verzegelde enveloppe, waarop het motto vermeld staat.

Beoordeling geschiedt door een jury, die het bestuur zal benoemen. Op haar beslissing is geen beroep mogelijk. Het opstel van de winnaar wordt bekroond met een prijs van f 500,- vergezeld van een oorkonde. Het bestuur heeft het recht de bekroonde inzending in de „Publications” te publiceren. Opstellen die een eervolle vermelding verwerven, kunnen eveneens gepubliceerd worden; een honorering van f 100,- zal dan worden toegekend.

REGISTER

Abcoude (Sweder van)	111	Universiteit en de geneeskun-	
Abeker (Adriaan)	87	de	11
Ablaing (Anna Maria d')	34	J. van der Haar, Lijkbezor-	
Achtersloot (Ary)	91	gingsrecht	154—156
Aerschot (Severin van), klokgi-		Ph. van Hinsbergen, Bronnen	
eter	69	geschiedenis Zeist II afl. 1	82
Amersfoort, Paternosterstraatje	102	H. P. H. Jansen, Alg. Gesch.	
Anrooy (Peter van), dirigent	7	Middeleeuwen	82
Appelen (Willem van)	101	C. L. Temminck Groll, M. E.	
Archieven in Z.-W. Utrecht 24,	110	stenen huizen te Utrecht . 1—	5
Asbeck (ir. J. baron van)	56	T. van Veen, Utrecht tussen	
Athlone, geb. Tuyl van Seroos-		Oost en West	93
kerken (Anna E. C. van)	106	G. Ch. G. Visser, De Luther-	
Attema Cz. (J.), student	96	sen in Utrecht	22
		Borch (Antonius de), klokgieter	66
Baelionesteyn (Jacob van)	58	Bosset (Henri de), kapitein	34
Banens (J. L.), pastoor	51	Both (Thomas), klokgieter	67
Bartolotti (Jacoba Victoria)	16	Bourbon (M. C. prinses de)	55
Bastiaense, garen- en band-		Bouter (Willem)	99
winkel	159, 160	Boyen (Peter) klokgieter	65
Beeldhouwwerk console	31	Bremer (Peter van den)	100
Begrafenispractijken,	154—156	Brienen (Abraham van), pas-	
Berck (Daniël van),	34	toor	32
— (Jacob van),	34	Broek (G. van den), kaaskoper	88
— (mr. Jacob van),	33	Broekhuysen (van), kaartenma-	
— (Maria Constantia		ker	73
van)	33	Bruin (Hendrik de)	99
— (mr. Nicolaes van),	34	Burgers (Dirk), koopman . 88,	91
Bergen (van), klokgieter	69	Burgt (mgr. F. P. van den)	54
Bergh (David Cornelis van		Butendyc (Steven), klokgieter	65
den),	37	— (Willem), klokgieter	65
Berlicom (Daniël van), beier-		Buyn (Cornelis)	90
meester	67	— (P. C.), notaris	88
Beroep en bedrijf in Utrecht		Bijl (Johannes van der), stal-	
vóór 100 jaren	113—144	houder	8
Beuningen (Coenraad van)	16		
Beus (Jan de), timmerman	88	Campen (mr. J. W. C. van),	
Beusekom (Cornelis van)	46	archivaris	85
Bilt (De), oude straatnamen		—, bibliografie,	Bijlage
50, 71—	74	Carsse (Thomas)	15
Biltse straatweg	71—73	Casier (Mathijs)	157
Bisschop (Caspar)	157	Cassener (Ambrosius)	158
Blom (G.)	79	Cavalerie, 150 jaar	30
Bockom Maas (Gerrit van)	52	Centraal Museum, jubileum	26
Boekaankondigingen:		—, histor. afdeling	46
J. Acquoy, Het archief		Cerlijn en Zoon (D), aannemers	79
Ewoudsgasthuis IJsselstein	12	Cloetinc (Willem)	29
Album promotorum 1815-1936	11	— (Zweder), kanunnik	29
D. Bouvy, Beeldhouwkunst		Cloetingh (Aart)	46
Aartsb. Museum	94	— (Arnolda)	46
G. ten Doesschate, De Utr.		— (Bernardo)	46

Cloetingh (Herman)	46	Gilde Ondiep, Het, gevelsteen	10, 48, 76, 83
Coelen (Wouter van)	72	Gobius (J. F.), maire	88, 91
Cornelisz. (mr. H.), klokkenist	67	Gouda, uithangbord te	8
Croll (mr. Dirc), medicus ..	29	Graft (mej. dr. C. C. van de)	50
Daalen (Pieter van)	106	Grensstenen en veldnamen .	98—105
Dalenoort (Dirck)	145—147	Grenzen Holland-Utrecht ..	23
— (Johannes)	145	Groot (C. en J. de), hoeden-	
Dam (Jan Hendrik van), bur-		makers	122
gemeester	87	Gysbers, tekenaar	77, 94
— (Willem van)	40		
Damblé (Jean Maurice)	111	Haaften (A. van), proc. gen. .	88
Das Dz. (J.), grutter	121	— (Quirinus van)	91
David van Bourgondië, bisschop	57	Haan (A. J. de), aannemer ..	79
Deeckens (Willem)	155	Harmelen (Lourens van) ..	90
Delft, gevelsteen Vreedenborch	21	Harting (Pieter), hoogleraar .	11
Dertiende penning	12	Heemert (Johan Berntsz. van)	59
Diepenem (J. van), kaarten-		Hees	5
maker	73	Heiden (R. A. W. C. baron	
Dicx (Johan), beiaardier	69	van)	34
Doelen (mr. Johannes van) .	46	Hemony (François en Pierre),	
Dolder, Den	5	klokgieters	69
Dollehondsbeetbehandeling ..	96	Herenbergh (Pieternella van 's)	145
Dolre (Otto van)	5	Heurn (Isabella van)	34
Drakenburch	4	Heuvel (Willem van de)	17
Driebergen, Sparrendaal ..	33—43	Hilhorst (Wouter van)	100
—, Schippershuis	151	Hilverding (Poulus)	158
Duval (Anthoni)	158	Hoenkoop, hofstede Waters-	
Dylburga, vrouw van Willem		nood	152
Cloetinc	29	Hogenboom (Dirck)	90
Dyssel (Hendrik van den) ..	100	Holle Bilt	74
		Hoog-Catharijne	92
Ebbenhorst	100	Hornsveld (Mengs)	17
Eberveld (Leonardus)	8	Huizen (Martinus van)	91
— (W.), caféhouder	8	Huizen te Utrecht:	
Engels (Hendrica)	146	Stenen Huizen	1—5
Essenius	90	Jacobijnenstraat 13	44
Everekesdorp	6	Spaence stoel, Springweg 51	96
Excursies:		De Vlijt, Lijnmarkt	159
Kasteel de Haar	49	De dry blauwe bouratten,	
Forten rondom Utrecht .	61, 77	Oudegracht 214	31
Naarden	97	De Bel, Oudegracht 216 ..	70
Stedenspiegel	153		
Eyck (jhr. Jacob van), beiaar-		Jacob Jacobsz.	158
dier	67	Jacobsgasthuis (St.)	147—151
Eygers (Christiaan)	91	Jan Claesz.	157
Eysbouts (B.), klokgieter ..	70	Jan Jansz.	157
		Johan Hugenzoen o.f.m.	72
Falck (Isaac)	88	Jurriëns (Bernard), med. dr. 88,	91
Forten rondom Utrecht ..	62—64		
Galiëni (B.)	112	Kabos (J.), koopman	88
Gevelstenen:		— (Joseph)	91
Gilde Ondiep .. 10, 48, 76,	83	Kanonnen als stootpalen	83
De Kat	43	Kermis, Utrechtse	156—158
De Bel	70	Keulen (Abraham van), schoen-	
De Spaence stoel	96	maker	88, 91
Kasteel Vreedenborch (te		Keij (Jan)	59
Delft)	21	Klinkhamer (Jacob F.),	
		architect	79
		Klokken te Utrecht	65—70

Klooster (Klaas van 't)	99	Reede (Frederik Christiaan Reinhard van), graaf van Athlone	106
Koen (Jan Pieterszoon)	84	Remmers (Poulus)	157
Laat (J. F. de), bakker ..	117, 118	Rietveld (Gijsbert)	152
Langeveld (D. M.), kaarten- maker	73	Romeynders (Jan)	81
Last (Thomas van de)	101	Roomen (Pieter van)	14
Latour (Anna Clara de)	34	Roselli (Lucio), caféhouder ..	112
Leu de Wilhem (Susanna le)	34	Rossum (van), boekhandelaar	92
Limburg, prijsvraag	160	Ruig (Rijk de)	99
Lissingh (Hendrina)	146	Ruytenberg (Meyndert)	101
Logtesteyn (Wouter)	100	Rijckevorsel (Jacobus Josephus van)	52
Lutherse gemeente	22	— (jhr. Thomas C. M. van)	53
Maarsbergen, school	47	Rijsenburg (jhr Berent van) 35,	46
Magnus (Hibbaeus), predikant	22	Scherpenzeel (A. van)	88
Mets (Hendrikus)	101	Schippershuis te Driebergen ..	151
Meulen (Carel Joseph van der)	52	Schouten (Peter)	99
Meurs (Aelt), klokgieter	67	Schroot jr. (Christiaan), apo- theker	88, 91
— (Hendrik Aeltsz. van), klokgieter	67	Schuyt (Nelia)	34
Molen de Kat	43	Sculenborch (mr. Symon van)	59
— Rijn en Zon	82	Singeldemping	92
Monde (N. van der), uitgever	112	Slangen, hoefsmid	10
Monix (Gerardus)	90	Smorenburg (Theunis)	99
Montfoort 1795	85— 91	Snel (Gerrit)	90
Ned. Spoorwegen, 2e hoofdge- bouw	78— 81	Soest, grote en kleine Melm 13—	20
Nieaf N.V.	32	—, grensstenen en veld- namen	98—105
Nieuwland (Gerrit)	14	Soesterberg, veldnamen	103
Nimwegen (Jacob van)	101	Sparrendaal, Driebergen	33—43, 51— 57
Nooten (S. van)	152	Spendel (Leendert), schipper 88—	91
Notenboom (D.), schipper	88	Staal (Johannes)	99
— (Engelbert)	88, 91	Stalenhoef (Rijk)	100
— (Pieter)	90	Starinck (Wernard)	146
Ondiepten	76, 83	Steenbeek (Ruth)	90
Oosterbeek (Gijsbert)	99	Steenstraat en Holle Bilt ..	71— 76
Oosthuys (Hendrica P. V. van)	52	Story (Jan)	88, 91
— (Jan van)	52	Straten in Utrecht:	
— (Petrus Judocus van)	38—43, 51	Holle Bilt	75
Oud-Katholiek Museum	47	Jacobsgasthuissteeg	147
Oud-Utrecht:		Struyck (dr. J. E. A. L.)	83
Jaarvergadering	25	Taets van Amerongen (W. baron), burgemeester	56
Secretariaat	23	Tammer (Jan)	103
zie: Excursies		Taylor (John), klokgieter	69
Ouendag (B. J.)	79	Tentoonstelling O. Kath. Mu- seum	47
Pabst van Bingerden (jhr.) ..	152	— Oud-Vreeswijk	144
Paddenburg (T. van), boek- handelaar	112	— Oude kaarten en globes	153
Peckal (Rutger), klokgieter ..	16	Tolhuus (Jan), klokgieter	66
Peter Boyen, klokgieter	65	Tuyl van Serooskerken (Anna Elisabeth Christina van) ..	106
Petit (Jozef)	90	Universiteit, album promotorum	11
Pieterskerk, restauratie	27		
—, vondsten	28— 30		
Pisa (Geurt), orgelmaker	68		
Poll (jkr. Maria Louisa Geer- truida van de)	54		

Universiteit, geneeskunde	11	Vorselair (Geerloff Meeus van)	59
Utenbogaert (Anna)	34	Vredenborch, gevelsteen te	
— (dr. Christiaan)	35	Delft	21
— (Seger)	35	Vreedzaam wapengebruik	83
Utrecht, stenen huizen	1— 5	Vreeswijk, tentoonstelling	144
—, singeldemping	92	Vulpen (Willem van)	54
—, klokken	65— 70		
—, beroep en bedrijf van		Wagenaar (dr. Johan) in	
vóór 100 jaar	113—144,	Tirol	6— 8
—, kermis	156—158	— II (J. A. H.), beiaar-	
—, zie Huizen, zie Straten		dier	69
Utrecht (provincie), dialect	93	Wantenaar, de erven	100
—, gemeente-		Weening (Roelof)	90
grenzen	95	Wegewart (Willem), klokgieter	66
Utrechtse Dom, uithangbord te		Winter (Christiaan de)	157
Gouda	9	Wirtz (dr. A. W. H.)	96
		Woertman (Jacob)	46
Veen (Ludolf van de), dom-		— (mr. Jan Jacob)	46
deken	59	Wou (Gerard van), klokgieter	66
— (P. van), pastoor	51	— (Willem van), klok-	
Veenendaal	57— 60	gieter	66
Veerman Senserff (Abraham)	37	Wijk (Aletta Maria van)	34
Veldhuizen (Nicolaas)	100	Wijngaarden (O. van), koop-	
Verbeek (G. J.), bakker	90	man	88
Verboog (Adam)	86		
Verwoert (J.), zevenmaker	160	IJsselstein, wallen	24
Viveen (Jz.)	134		
Visser (Lambertus de)	87, 88	Zulen (Engbert van)	59
— (Willem)	100	— (Hubert van)	59
Vollenhoven (Maurits van)	54	Zwijsen (mgr. J.), aartbisschop	53
— jr. (Maurits van)	54— 56		

DE GESCHRIFTEN
VAN
MR. J. W. C. VAN CAMPEN
1928 — 1962

BIBLIOGRAFISCH OVERZICHT
HEM AANGEBODEN BIJ ZIJN AFSCHIED
ALS GEMEENTE-ARCHIVARIS VAN UTRECHT
OP 28 AUGUSTUS 1964

SAMENGESTELD DOOR
A. GRAAFHUIS
EN
DR. J. E. A. L. STRUICK

De hierna afgedrukte bereidende bibliografie van mr. J. W. C. van Campen is in de eerste plaats bedoeld als een ere-salut ten afscheid, hem gebracht door zijn naaste medewerkers. En hoe zou deze hulding beter kunnen geschieden dan door de publicaties voor zichzelf te laten spreken?

Bij het doorlezen van onderstaand overzicht komt men al spoedig tot de ontdekking, dat de belangstelling van de scheidende archivaris zeer gevarieerd geweest is. Het zal de aandachtige lezer echter ook opvallen, dat mr. Van Campens interesse in zeer bijzondere mate in de vroege eeuwen ligt. Bijna direct na zijn aanstelling bij het utrechtse gemeente-archief in 1929 werd hij al gedrongen tot het vastleggen van de resultaten van de opgravingen op het Domplein, die het bestaan van de oude Romeinse nederzetting Albiobola bevestigden. Uit de activiteiten, die de archivaris voorts ontwikkelde bij de voorbereidingen van de grote nationale Willibrordusherdenking in 1939 vloeiden enkele zeer belangwekkende en goed gedocumenteerde artikelen voort in het jaarboekje van de Vereniging „Oud-Utrecht” en in het helaas te vroeg verdwenen blad *Historia*, dat alleen al door zijn voortreffelijke uitgave recht heeft op herstel.

Nog niet zo lang geleden werden de samenstellers van deze bijdrage geattendeerd op de betekenis van de rede, die dhr. Van Campen in 1939 heeft gehouden voor de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis over het onderwerp „Het middel-eeuwse Utrecht en zijn betrekkingen tot het Oversticht”, een rede, die later met vreugde door genoemde Vereeniging in haar Verslagen en Mededeelingen werd afgedrukt. Voor geïnteresseerden kan voorts nog gewezen worden op een gefundeerde publicatie van de archivaris over de vraag of Utrecht in 1948 werkelijk 1900 jaar bestond en op weer andere, zeer lezenswaardige artikelen, waarin hij poogt in kort bestek de voornaamste elementen der stedelijke geschiedenis te schetsen. De tentoonstelling *Utrechtse Archieven* — in 1953 in het Centraal Museum gehouden — had uiteraard ook de volle belangstelling van mr. Van Campen, die immers van zijn komst naar Utrechts hoofdstad zo nauw bij het beheer van het conserveren van de belangrijkste archivalia, die de stad rijk is, betrokken was.

Al zijn geschriften zijn te rekenen tot wat mr. S. Muller Fz., wiens machtige schouders eens de ambten van rijks- en gemeente-archivaris hebben gedragen, „de eeretaak van de archivaris” noemde. Vóór alles immers diende en dient de archivaris zich te wijden aan zijn opdracht het wetenschappelijk instituut, waarover hij gesteld is, te beheren en door inventarisatie, klappering en soortgelijke bezigheden de rijkdommen ervan te ontsluiten. Een archief, dat niet geordend, geklapperd of anderszins bewerkt is, blijft een nutteloze, ontoegankelijke massa papier, waaraan met name de wetenschappelijke onderzoeker wel voorbij moet gaan. De ideale archivaris, zoals mr. Muller die zag, is als de restaurateur, die uit een hoop scherven een antieke vaas kan herstellen. Deze arbeid is anoniem; bijna niemand is zich ervan bewust hoe aan een enkele inventaris vaak jaren van zwoegen

vooraf zijn gegaan en hoe de nuchtere ongecompliceerde catalogus-beschrijvingen een deskundigheid vereist, die maar weinigen bezitten.

Het feit, dat de stedelijke archieven, de prentverzamelingen en de bibliotheek over Utrecht in goede staat van onderhoud zijn te raadplegen, zou reeds voldoende kunnen zijn om aan te tonen hoe belangrijk de functie van de gemeente-archivaris is. De tweede ondergetekende, die mr. Van Campen als zodanig over enige tijd gaat opvolgen, beseft terdege, dat hem een verantwoordelijke taak is toegevallen, een taak die tot op heden door mr. Van Campen op voortreffelijke wijze werd uitgeoefend. Het zou dwaas zijn te zeggen, dat er onder de supervisie van deze archivaris zoveel tot stand gekomen is, dat er voor zijn opvolger en diens medewerkers geen volledige taak meer zou zijn, wél is er op deze plaats reden te over om de aandacht van een ruimer publiek te vragen voor de wijze, waarop in de ambtsperiode van J. van Campen aan de archieven, bibliotheek en prentverzamelingen van de stad werd gewerkt. De scheidende archivaris draagt deze zo rijke bronnen voor wetenschappelijke en andere vormen van studie als een goed rentmeester over, gewoekerd als hij heeft met de hem geschonken talenten. Reeds dit feit is een felicitatie en een woord van dank meer dan waard. Publicaties op historisch en ander gebied zullen alleen al door deze specifiek door de archivaris verrichte werkzaamheden op bijzondere wijze aan waarde kunnen winnen. Dhr. Van Campen heeft daarnaast ook door zijn jarenlange publicistische arbeid een bewijs gegeven hoe uit het ruwe materiaal der archieven een gaaf beeld te smeden is.

Wij keren aldus terug tot de bibliografie en constateren vervolgens, dat ook onderwerpen van kunst een bijzondere plaats in het leven van mr. Van Campen hebben ingenomen. In 1935 zag zijn bijdrage over de moeilijkheden rond de stichting van het museum Boymans te otterdam, dat een utrechts museum had kunnen zijn, het licht; in en vlak na de oorlog hield hij zich bezig met de helaas versplinterde „Historische Galerij” van de maatschappij „Arti et Amicitiae” te Amsterdam, waarin zich ook belangwekkende utrechtse schilderstukken bevonden. En toen in 1948 de Vereniging „Oud-Utrecht” 25 jaar bestond zag de archivaris een aanleiding de bekende tekening van Jan de Beyer van de Ganzenmarkt in 1767 aan een onderzoek te onderwerpen.

In deze opsomming mag zeker niet worden voorbijgegaan aan de uitvoerige publicatie, die mr. Van Campen wijdde aan het genootschap „Kunstliefde”. Dat was in 1947, toen dit schilder- en tekenkundig genootschap 140 jaar bestond. Niet alleen het genootschap zelf, ook vele anderen vinden in het verhaal, dat de gemeente-archivaris toen neerschreef, meer dan een overzicht van de wederwaardigheden van het gezelschap van kunstenaars alleen.

Zo zou er nog veel over de arbeid van de heer Van Campen te zeggen zijn. Zijn contact met de vele bezoekers van het archief, zijn adviezen aan talloze beoefenaren der wetenschap, zijn lezingen voor veelsoortige verenigingen, zijn aandeel in de opleiding van ambte-

naren, die zich voor het archiefverzorgingsdiploma van de Studiekring voor Overheidsdocumentatie van de Vereniging van Nederlandse gemeenten bekwamen; zijn werkzaamheden bij voorkomende tentoonstellingen, waarbij vaak een zeer grote deskundigheid vereist wordt ten aanzien van de juiste keuze der te exposeren archivalia en afbeeldingen. Wij denken met name aan de succesvolle tentoonstelling gewijd aan Paus Adriaan VI en aan de expositie, die enige jaren geleden het werk van de beroemde zeventiende eeuwse schilder Pieter Saenredam tot onderwerp had. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Vereniging „Oud-Utrecht” was nog geen jaar geleden in het Centraal Museum een keur van aquarellen en tekeningen te zien, behorende tot de topografische en historische prentverzamelingen der stad, collecties die door mr. Van Campen worden beheerd. Velen weten hoe de archivaris zich heeft beijverd om deze expositie tot een succes te doen worden, waarop ook de andere organisatoren met recht trots konden zijn. Bovendien hebben kunstliefhebbers, historici en zeker niet in het minst enkele duizenden gewone burgers van de stad bij deze gelegenheden een aantal genoeglijke uren beleefd en werd hun liefde voor stad en geschiedenis erdoor voor het eerst of bij vernieuwing verdiept.

De bezigheden van de archivaris en zijn helpers, waardoor voor wetenschappelijke en andere doeleinden vaak zeer waardevol materiaal wordt aangedragen, onttrekken zich bijna aan ieders waarneming; het zijn ondergrondse activiteiten, die als een soort van „geestelijke mijnbouw” te beschouwen zijn. Even weinig opvallend is de arbeid van de beoefenaar van de locale of regionale geschiedenis, zeker wanneer deze vergeleken wordt met die van de geniale internationaal befaamde geschiedschrijver, die opkomst en ondergang van wereldrijken schetst of van de duizelingwekkende hoogte, waarop hij zich bevindt, een profetische blik in de toekomst werpt. Al bij voorbaat kan laatstgenoemde historicus zich van de adoratie van velen verzekerd houden. Maar, vergis u niet . . . zelfs de grootsten onder hen zijn slechts goede vaklieden, die alleen een ruimer terrein voor hun studie kozen en het is nog maar de vraag of zij daarom ook een dieper inzicht in de historische materie bezitten, dan de man, die zich als deskundige wijdt aan het beperkte veld van een enkele stad. De een kan niet zonder de ander: professor Ganshof uit Gent zou zijn belangwekkende synthese over de steden tussen Rijn en Loire („Les villes entre Rhin et Loire”) niet hebben kunnen schrijven, wanneer hij niet had kunnen beschikken over de uitmuntende schetsen, die de archivaris enkele malen over de geschiedenis van Utrecht heeft gepubliceerd en over tientallen soortgelijke stadsgeschiedenissen van vele anderen. Een ander, meer algemeen getuigenis geeft professor Johan Huizinga, de bekende schrijver van „Herfsttij der Middeleeuwen”. De uitgave van de Rechtsbronnen van Haarlem, waarvoor hij bij uitzondering archiefonderzoek verrichtte, heeft hem groot genoeg gedaan. Want, zo vertelt hij in zijn autobiografie¹⁾, de arbeid in het ongedrukte materiaal brengt beter dan welke benade-

ringswijze ook „een onmiddellijk contact met een stuk verleden” teweeg, waardoor een meer diepgaande kennisneming van het historisch gebeuren mogelijk is. In de combinatie van dit soort nauwgezet werk en de consciëntieuze beoefening van de lokale geschiedenis heeft mr. Van Campen zich gedurende zijn ambtsperiode onderscheiden.

Nu hij afscheid neemt van de archivistische werkring en zich volledig kan gaan wijden aan de taken, die hij op historisch en ander terrein nog vóór zich ziet, wensen ondergetekenden hem toe, dat hij in lange jaren — binnen en buiten de Vereniging „Oud-Utrecht” — een steeds wassende stroom van geschriften zal kunnen toevoegen aan de overigens al zeer respectabele lijst van publicaties, die de lezers — dankbaar voor het vele werk van de maker — hierbij wordt aangeboden.

Utrecht, juli 1964.

A. GRAAFHUIS
Dr. J. E. A. L. STRUICK

1) J. Huizinga, *Mijn weg tot de historie*, pp. 46-47.

BEREDENEERDE BIBLIOGRAFIE VAN

Mr. J. W. C. VAN CAMPEN

Een oud schapen-proces op Texel.

Buiten 1928, p. 465

Het „overal” grazen van de schapen der arme boeren op ander-mans land en dergelijke misbruiken, voortvloeiende uit goed-bedoelde liefdadigheid, op Texel rond het midden der 18e eeuw.

Het rijwielpad in de Maliebaan.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1929, p. 80

Beschrijving van Utrechts oudste fietspad, in 1885 aangelegd naast het ruiterspad als een opzienbarende sportbeoefening.

De Stadskelder.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1930, p. 150

Geschiedenis van het stadswijnhuis, gelegen achter het stadhuis westhoek Oudkerkhof/Korte Minrebroederstraat (1547-1841).

Albiobola-Utrecht. Het getuigenis der steenen.

De Zondagscourant van De Maasbode, 28 september 1930

Toelichting op het vinden van een inscriptie en een poortboog op het Domplein tegen het einde van 1929, waardoor het bestaan van een Romeinse nederzetting „Albiobola” was aangetoond.

Deventer koek te Utrecht gebakken in de 16e eeuw.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1931, p. 55

Actie van de Utrechtse koekebakkers in 1536 tegen een belasting-heffing op de „Deventer kermiskoecken”.

Leeuwenberch.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1931, p. 78

Geschiedenis van het stedelijk pestgasthuis, later kazerne, che-misch laboratorium en kerkgebouw (1520-1930).

Bescheiden betreffende den beeldenstorm van 1566 in de stad Utrecht.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, dl. 53, (1932), p. 63

Het proces van Adriaen de Wael van Vronesteijn, beschuldigd van opstandige handelingen tegen koning Philips II; het ver-hoor van de beeldenstormer Jan van Amerongen; de verklaringen over de medeverdachte Philips Evertsz. in de Kelck; verschillende getuigenissen van leden van de stedelijke regering.

Een Engels schrijver (John Howard) uit de 18e eeuw over het ge-vangeniswezen, het gasthuis Leeuwenberch en de Brandweer te Utrecht.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1932, p. 12

Eigentijdse beschrijving door deze magistraat uit Bedfordshire van de gevangenis voor mannen en voor vrouwen, het Leeu-wenberg-ziekenhuis en van het brandweercorps (1776-1789).

- De vrijwillige jagers der Utrechtsche hoogeschool en hun reünies.*
 Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1932, p. 109
 Het aandeel van de Utrechtse studenten in de poging de Belgische opstand van 1830 te beteugelen, de glorieuze huldiging bij hun terugkeer en hun trouw bezochte jaarfeesten (1830-1890).
- De intocht van Philips van Bourgondië, bisschop van Utrecht, a^o1517.*
 Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1933, p. 73
 De benoeming van bisschop Philips van Bourgondië en beschrijving van de intocht met al de luister van de Bourgondische pracht volgens het aloude Utrechtse protocol.
- Bijdragen over archiefverzorging.*
 TECHNISCHE GIDS (voor R.K. Kerk en Pastorie, Seminarie en School, Ziekenhuis en Gesticht, ter voorlichting op technisch en economisch gebied), 4e-8e jrg. 1934-1938
1. Archief-inrichting, 4e jrg., 1934, nr. 86
 2. Zorg voor archieven, 4e jrg., 1934, nr. 95
 3. Wat is een archief? 4e jrg., 1934, nr. 97
 4. Deskundigheid en archiefbeheer, 4e jrg., 1934, nr. 103
 5. Organisatie der kerkelijke archiefzorg, 5e jrg., 1935, nr. 104
 6. Waarheen met onze afgesloten archieven? 6e jrg., 1936, nr. 154
 7. Vernietigen of bewaren? 7 jrg., 1937, nr. 157
 8. Varia rondom de inbewaargeving of schenking van archieven aan openbare archiefdepots. 7e jrg., 1937, nr. 159
 9. Materiële zorg voor archieven. 8e jrg., 1938, nr. 189.
- De Oud-Katholieke Kerk in Achter Clarenburch.*
 Maandblad „Oud-Utrecht” 1934, p. 73
 Bijzonderheden over enige pastoors en aantekeningen over hun kerk Achter Clarenburch (1608-1860).
- Het Duitse Huis.*
 Maandblad „Oud-Utrecht” 1934, p. 74
 Beknopte kroniek van de Duitse Orde Balije van Utrecht en van hun gebouw aan de Springweg (1231-1869).
- Burgerweeshuis.*
 Maandblad „Oud-Utrecht” 1934, p. 77
 Schets van de historie van het klooster der Zakbroeders, later Regulierenconvent, St. Elisabethsgasthuis en sinds 1582 Burgerweeshuis (1290-1926).
- Een Utrechtsche kwekerij op het einde der 18e eeuw.*
 Buiten 1934, p. 606
 Geschiedenis van de kwekerij „Tulpenburg” buiten het „Mariënwatervoortje” aan de tegenwoordige Catharijnesingel.
- Verdwenen stadsbeelden.*
 Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1934-1947/48
 Geïllustreerde beschrijving van de veranderingen in de stad.
- Waarom het Museum Boymans niet te Utrecht is gesticht.*
 Maandblad „Oud-Utrecht” 1935, p. 41 en 55

Relaas van de lotgevallen van de schilderijencollectie van de excentricke kunstminnaar mr. F. J. O. Boymans, door burgemeester H. M. A. J. van Asch van Wijck verkeerd beoordeeld en voor Utrecht geweigerd, zodat een aantal schilderijen van Rembrandt, Jan Steen, Jacob van Ruysdaal, Jan van Scorel e.a., door bemiddeling van de Utrechtse architect en schrijver Christiaan Kramm, de kern werden van het Rotterdamse museum Boymans.

De Utrechtsche Jeruzalembroederschap.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1935, p. 52

Uiteenzetting over de kring van voornamelijk Utrechtse pelgrims naar het Heilig Land, over de viering van het Palmpaasfeest, over de Jeruzalemkapel of Palmitentempel en over de portretten van de broeders door Jan van Scorel.

Het eerste eeuwfeest der Utrechtsche Hoogeschool, 1736.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1936, p. 21

De luisterrijke herdenking van het 100-jarig bestaan van de stedelijke universiteit, gevierd met een plechtige academische zitting, een staatsiebanket, de oudste studentenmaskerade, Bacchus en zijn gevolg voorstellende.

Katholieke studentenvereniging „Veritas”.

Het Utrechtsch Studentenleven, 1636-1936, p. 463

Geschiedenis van de vereniging van katholieke studenten te Utrecht, aanvankelijk „Deus scientiarum Dominus” geheten, later Collegium Studiosorum „Veritas”.

Vondels relaties met Utrechtsche kunstenaars.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1937, p. 29

De vriendschappelijke betrekkingen en artistieke samenwerking van Joost van den Vondel met de Amsterdamse — in Utrecht geboren — bouwmeester Hendrik de Keyser, de Utrechtse schilders Herman Saftleven en Hendrik Bloemaert en de edelsmid Paulus van Vianen.

Eenige aantekeningen over het Utrechtsche Burggraafschap.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1937, p. 43

Betekenis van het overoude ambt van militair commandant van de burcht op het Domplein, de ontwikkeling en het verval van deze functie (1105-1795).

Reis- en verblijfkosten in 1503.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1938, p. 65

Lijst van reis- en verblijfkosten, in 1503 door twee Utrechtse ambtenaren tijdens een dienstreis naar Den Haag gemaakt.

Willibrord en Utrecht.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1939, p. 23

Het leven van de apostel der Noordelijke Nederlanden, zijn invloed op de ontwikkeling en het aanzien van de stad tijdens zijn verblijf te Utrecht (690-739).

Bij Willibrords twaalfde eeuwgetijde.

Historia 1939, p. 92

Bijdrage over leven en werken van de uit Engeland gekomen aartsbisschop onder de Friezen, Willibrord, en zijn betekenis voor het latere bisdom Utrecht (naar aanleiding van de nationale Willibrordusherdenking).

Het Middeleeuwsche Utrecht en zijn betrekkingen met het Oversticht.

Versl. en Meded. van de Ver. tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 2e reeks, deel 32, 1939, p. 1

Hoofdpijnen van de geschiedenis van Utrecht tot 1528.

Notae Quotidianae van Aernout van Buchell.

Werken Historisch Genootschap, 3e serie nr. 70, 1940

Bonte verzameling dagboekantekeningen van de scherpzinnig waarnemende Aernout van Buchell, die in deze beschrijvingen een pakkend beeld geeft van zijn tijd, 1620-1641.

Een afgedwaalde en weinig bekende gevelsteen (Zadelsteen 3).

Maandblad „Oud-Utrecht” 1941, p. 93

Herkomst en beschrijving van de gedenksteen, in 1636 ingemetseld door Jacob van Solingen, lid van de bekende familie van messen- en scharenmakers.

Uit de geschiedenis van de Geertekerk te Utrecht.

Historia 1941, p. 38

Geschiedenis van de Geertekerk tot 1940.

Seventoorn en Hertenhuis.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1942, p. 52

De vernieuwde naamsteen van „De Seventoorn”, onverklaarbare aanduiding voor het huis Oudegracht nr. 70, en de geschiedenis van het gerestaureerde „Hertenhuis”, Oudegracht nr. 86.

De Gereformeerde van het Gereformeerd Burgerweeshuis.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1942, p. 57

Uiteenzetting, dat de benaming „Gereformeerd” in Gereformeerd Burgerweeshuis uitsluitend politieke betekenis had, nl. toepassing van de beginselen van de Bataafse revolutie.

De Jeremie en het Vaartsche Veerhuis.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1942, p. 89

Korte geschiedenis van de herberg „de Jeremie” (gesticht door de Fransman Jeremias Duchemin), tevens vertrekpunt van de schuiten naar Vreeswijk.

Jan Weissenbruchs schilderij van de Mariakerk te Utrecht.

Historia 1944-1945, p. 125

Verhaal van het gezicht op de kapittelkerk van St. Marie, door Weissenbruch geschilderd voor de historische galerij van „Arti et Amicitiae” te Amsterdam; Weissenbruch verkoos niet de oudste, maar de in het midden van de 12e eeuw gebouwde kerk.

In memoriam dr. W. C. Schuylenburg.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1943-1945, p. 78

Levensschets van de overleden gemeentearchivaris en directeur van het Centraal Museum, dr. W. C. Schuylenburg, waarin gewezen wordt op zijn bijzondere verdiensten voor de geschiedschrijving en de beoefening van de kunsthistorie van Utrecht.

Pastoor Rientjes.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1946, p. 66

Huldiging van de oud-conservator van het Aartsbisschoppelijk Museum dr. A. E. Rientjes wegens zijn voor de kerkelijke kunst en locale geschiedenis belangrijke activiteiten.

De historische galerij van Arti et Amicitiae.

Historia 1946, p. 25

Geschiedenis van de „Maatschappij” Arti et Amicitiae te Amsterdam (1839) en zijn verzameling.

Vijf en twintig jaren „Oud-Utrecht”.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1947/48, p. 29

Lotgevallen van de vereniging „Oud-Utrecht” tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van Utrecht en omstreken en haar betekenis voor stad en provincie (1923-1948).

Culemborg.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1947, p. 34

Korte beschrijving van het stadhuis, de Ned. Herv. kerk, het St. Elisabethsweshuis en de Oudheidkamer van Culemborg.

Jan de Beijers tekening van de Ganzenmarkt te Utrecht, 1767.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1947/48, p. 90

Bijzonderheden over leven en werken van de topografische schilder en tekenaar Jan de Beijer en beschrijving van de Ganzenmarkt en zijn gebouwen in het jaar 1767.

Honderd jaar geleden werd mr. S. Muller Fz. geboren.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1948, p. 1

Levensverhaal van mr. S. Muller Fz., gemeente- en rijksarchivaris, pionier van de Utrechtse geschiedschrijving, oprichter van het Historisch-, later Centraal Museum, en zijn betekenis voor het archiefwezen in Nederland.

Weinig bekende gevelstenen te Utrecht.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1948, p. 3

Beschrijving van de gevelstenen van „De vergulde Paarde”, in een binnenmuur van de werkplaats van het huis Flieruilensteeg 15, afkomstig van het perceel Krommestraat 42 te Amersfoort, en „De Hael in Waterlant”, Nieuwegracht 13.

De stadsolag.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1948, p. 42

De stadsbanier, bekend van de tekening door Joost van Attevelt, a^o 1648 gemaakt naar een vijftiende eeuws glas-in-loodraam in de kapel van het Duitse Huis.

Het einde van Oud-Wulven.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1948, p. 87

Geschiedenis van het kasteel Oud-Wulven nabij Houten tot de gedeeltelijke afbraak.

Bestaat Utrecht werkelijk 19 eeuwen?

De Schakel 1948, nr. 7

Korte beschouwing over de in 48 door de Romeinen gebouwde legerplaats op het tegenwoordige Domplein, van waaruit Utrecht zich „in zekere zin en met veel tijdstussenruimten” heeft kunnen ontwikkelen.

Hagepreken en beeldenstorm (1566).

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1949, p. 97

Gebeurtenissen rond de Calvinistische prediking in het open veld, de beeldenstorm, de houding van de magistraat, het optreden van jonker Adriaen de Wael van Vronestein en het sluiten van een godsdienstvrede.

Utrecht door de eeuwen.

In: Burgerrecht is Burgerplicht, 1949-1954

Schets over het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis van de stad Utrecht in de loop der eeuwen.

Legende en historie van den Domtoren.

De Schakel 1950

Overlevering en waarheid over bouw en bouwmeester van de Domtoren.

Het genootschap Kunstliefde 1807-1947 (uitgegeven bij het 140-jarig bestaan van het genootschap).

Voorgeschiedenis, stichting en geschiedenis van het genootschap Kunstliefde (1807-1947); bijzonderheden over het Boellaarsfonds en andere fondsen, het „Museum Kunstliefde”, de samenwerking met andere verenigingen en de fusie met „Voor de Kunst”.

Kunstlievende varia I en II.

Historia 1950, p. 121 en 145

Toegift op de geschiedenis van het schilder- en tekenkundig genootschap „Kunstliefde” 1807-1947.

Van een grafzerk en een straatnaam.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1951, p. 12

De vondst van de beschadigde grafsteen van Dirck Mulert, vice-deken van de Dom, mogelijke eigenaar en naamgever van de Muylersteeg (later Mulderstraat), bij de Nachtegaalstraat.

Kasteel de Haar.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1951, p. 38

Korte geschiedenis van het kasteel de Haar en het zg. „herstel” door dr. P. J. H. Cuypers naar plannen van Jhr. Victor de Stuers, 1892-1906.

Het huis Boothstraat 17.

Sol Justitiae 1951

Herdruckt in: Maandblad „Oud-Utrecht” 1951, p. 39

Aanleg van de Boothstraat door burgemeester dr. C. Booth, 1658, en de geschiedenis van het in 1662 gebouwde huis nr. 17.

De opschriften van den Domtoren.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1951, p. 45

De „eerste steen” a° 1321, de inscriptie bij de voltooiing a° 1382, de grafsteen van de bouwmeester Johan van den Doem en andere inscripties in de Domtoren aanwezig.

Beedhouwwerk van het kasteel Vredenburg in verband met zijn geschiedenis.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1951, p. 75

Geschiedenis van de citadel Vredenburg, aangelegd op bevel van keizer Karel V in de jaren 1529-1534 en beschrijving van de fragmenten van het keizerlijk wapen uit de poort, die op 23 oktober 1951 in de Catharijnesingel werden gevonden.

Bij de herdenking van de eerste steenlegging van het Universiteitsgebouw aan het Domplein.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1952, p. 44

De oorkonde van de eerste steenlegging en de strijd tussen neogothiek en neo-renaissance bij de keuze van het ontwerp voor een universiteitsgebouw.

De Beets-hymne van 1893.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1952, p. 144

Ontstaan en verklaring van deze Latijnse lofzang, waarin de spot gedreven werd met de overdreven verheerlijking van Nicolaas Beets als dichter.

Gedrang op de bisschopstrap.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 4

Beschrijving van de gebruiken bij de intocht van een nieuw gekozen bisschop in middeleeuws Utrecht.

Een standbeeld voor Beets of een monument voor Hildebrand?

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 16

Verhaal over de mislukte plannen een standbeeld op te richten voor Nicolaas Beets (1908).

De Malthezer-ridders.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 46

Korte geschiedenis van de orde der Johannieten en de balye van Utrecht tot 1581 en van de herleving in 1911 van de tak der Malthezer-ridders.

De ridderlijke Duitse Orde.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 47

Historische aantekeningen over de Duitse Orde en haar afdeling in Utrecht (vanaf ca. 1231 tot 1953).

Heemstede.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 81
Beknopt relaas over heerlijkheid en kasteel Heemstede bij Houten.

Oudegein.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1953, p. 82
Bijzonderheden over het kasteel Oudegein (1217-1764).

De bisschoppen van Utrecht van 750-850.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1953, p. 23
Over de abt Gregorius, hoofd van het St. Salvatorklooster, die de bisschopsfunctie na de dood van Bonifacius waarnam (-775), en zijn opvolgers op Willibrords bisschopszetel: Alberic I (-784), Theodard (-790), Harmacar (-806), Ricfrid (c. 820), Frederik (-835), Alberic II (835/37-vóór 845), Egihard (845) en Liudger (c. 848-vóór 854).

Utrechtse archieven.

Het archief der stad Utrecht (ter gelegenheid van de Tentoonstelling Utrechtse Archieven in het Centraal Museum 29/10-29/11/1953)

Geschiedkundig overzicht van het gemeentelijk oud-archief en beschrijving van de inhoud.

Ter gedachtenis aan Jan-Eloy Brom.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1954, p. 17
Levensschets van Jan Eloy Brom, edelsmid, bestuurslid van „Oud-Utrecht” en oud-conservator van het Aartsbisschoppelijk Museum.

Nagot om Utrechts historia.

Nederland-Noord-Europa 1954
Beknopte — in het Deens vertaalde — stadsgeschiedenis van Utrecht.

Professor doctor Willem Vogelsang 1875-1954.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 1
Bericht over het leven van de hoogleraar in de kunstgeschiedenis Willem Vogelsang.

De runenstein op het Domplein.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 8
Herkomst en beschrijving van het afgietsel van de zg. Jellingestein, gedenkteken bij de vestiging van het Christendom in Denemarken.

Peperstraten in Utrecht.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 29
Over het voorkomen van deze merkwaardige straatnaam te Utrecht tegen de achtergrond van dergelijke straatnamen elders in Nederland.

„De Edelmogende Heeren Staten Kamer.”

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 38

Korte geschiedenis van het Minderbroedersklooster, later de Statenkamer en het Zoölogisch Laboratorium der rijksuniversiteit (1246-1816).

Een tachtigjarige.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 40

Korte levensschets bij de 80ste verjaardag van G. A. Evers, oud-conservator der universiteitsbibliotheek, oud-redacteur en erelid van de vereniging „Oud-Utrecht”.

Een raadselachtige grafsteen.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955, p. 97

De grafsteen van Hugo Zwaning, zoon van Willem van Abcoude, overleden a^o 1528, gevonden bij de Pieterskerk.

't Glindt.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1956, p. 79

Geschiedenis en verklaring van de huisnaam 't Glindt (Neude 39), hoek Schoutenstraat.

Bij een afscheid.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1956, p. 89

Beschrijving van de loopbaan van G. Brinkhuis, bij zijn pensionering ruim 48 jaar als ambtenaar op het gemeente-archief werkzaam, en van zijn verdiensten voor het lokaal-historisch onderzoek.

Florent, ridder van Ertborn, gouverneur van Utrecht 1828-1830.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1956, p. 78

Over de betekenis van de Antwerpenaar Florent, ridder van Ertborn als gouverneur van de provincie Utrecht en als verzamelaar van middeleeuwse schilderijen (1828-1830).

Etha Fles 1857-1948.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1957, p. 110

Ook in: De Nieuwe Eeuw 1957

Een Utrechtse schilderes in verband met het stedelijke culturele leven rond de eeuwwisseling en haar latere verblijf in Italië.

De Handelsfirma Trip 1820-1890 volgens familieaantekeningen medegedeeld.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1958, p. 115

Stichting en eerste groei van de handel in bouwmaterialen Trip uit de aantekeningen van Joan Trip en diens zoon Hendrik Andreas (Henri) Trip.

Handel en nijverheid te Dorestad en Trajectum in de Frankische tijd.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1959, p. 27

Gegevens over de belangrijke handelsplaats Dorestad en het bestuurscentrum Trajectum in de 8e en 9e eeuw.

Paus Adriaan, burger van Utrecht.

Gedenkboek/Catalogus van de herdenkingstentoonstelling Paus Adrianus VI, 1959, p. 63

Uiteenzetting over de afkomst van Adriaan Floris Boeyensz., over

de door hem gevraagde burgerschapsverklaring en over de feestelijkheden bij zijn benoeming tot Paus in 1522.

De Noormannentijd. De bisschoppen Hunger, Odilbald en Radbod.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1960, p. 25

Ook in: Nederland-Noord-Europa 1960

De verdrijving en omzwervingen van de Utrechtse bisschoppen Hunger, Odilbald en Radbod tot aan het einde van de Scandinavische overheersing in de Rijndelta (857-918).

Advertenties uit de „Utrechtsche Courant” 1792.

Jaarboekje „Oud-Utrecht” 1961, p. 101

Beschouwing over de betekenis van deze krant en haar inhoud, geïllustreerd door een bloemlezing uit annonces van 1792.

Ter nagedachtenis van Jhr. dr. B. M. de Jonge van Ellemeet.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1962, p. 82

Biografie van de overleden oud-rijksarchivaris in de provincie Utrecht, zijn werk in de Utrechtse archieven en zijn aandeel in de geschiedschrijving over stad en provincie Utrecht.

Bij het overlijden van G. A. Evers, oud-redacteur en erelid van Oud-Utrecht.

Maandblad „Oud-Utrecht” 1962, p. 94

Levensbericht van G. A. Evers, 34 jaar lang verbonden aan de universiteitsbibliotheek, oud-redacteur van het Maandblad en medeoprichter van de vereniging „Oud-Utrecht”.

Het oude Tivoli.

De Schakel 1962, nr. 48

Verhaal van de vergeefse plannen van prof. dr. Th. G. van Lidt de Jeude om op de plaats van „de tuin van Kees van Leeuwen” door een zoölogische sociëteit Utrecht zijn Artis te geven, de stichting van het „park Tivoli” op die plaats en de geschiedenis van de tuin en het roemruchte concertgebouw.